

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

- ∨ *Час проведення чергових президентських виборів має визначити Конституційний Суд*

- ∨ *Децентралізація: Децентралізація у 2024*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

- ∨ *Чи є майбутнє у Конституційного Суду України*

№ 2 лютий 2024

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 2 (117) 2024**

(01 лютого -29 лютого)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);

Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	6
СУСПІЛЬНА ДУМКА	
<i>М. Косів</i> , Еспресо: Час проведення чергових президентських виборів має визначити Конституційний суд	13
<i>О. Коваленко, Д. Раєвський, Бабель</i> : У травні 2024 року спливають п'ять років президентства Зеленського. Кажуть, що він утратить легітимність. Це правда?	15
<i>С. Гудкова</i> , ЗАБОРОНА: Чому українці не зможуть обрати сьомого президента у 2024 році: детальне, але зрозуміле пояснення	17
<i>Р. Терлецький</i> , Західний фронт: 31 березня закінчуються повноваження Зеленського: як уникнути кризи інституту президентства ...	18
<i>Т. Безрук</i> , Дзеркало тижня: ВККС і ГРД. Чому не складається командна гра на користь інституції?	19
<i>А. Бурцева</i> , 24 канал: Купа невизначеностей: юрист детально розібрав законопроект про мобілізацію	24
<i>Д. Долотова</i> , Вікна: Правова гармонія чи конфлікти? Розбираємось з політологом та юристом у питанні множинного громадянства	26
<i>Л. Усатюк</i> , Діло: Чому законопроект про множинне громадянство суперечить Конституції та які ще ризики приховує.....	31
Децентралізація: Децентралізація у 2024. На які закони від Парламенту громади чекають у поточному році.....	33
ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	38
ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
<i>Городовенко В.</i> Чи є майбутнє у Конституційного Суду України.....	40
<i>Сидорович Р.</i> Про війну, справедливість і чому штучний інтелект не замінить суддів (<i>Інтерв'ю</i>).....	43
<i>Северин О.</i> Проблема 21 травня. Легітимний президент чи стан <i>interregnum</i> *?	46
<i>Костецький М., Лігус М.</i> Політичне українство, або Як президент запрошує стати українцями громадян інших держав	48
<i>Котюк І., Котюк О.</i> Право на судовий захист: проблемні аспекти визначення, правової регламентації та практичної реалізації	52
Правосуддя майбутнього: експерти проаналізували основні виклики судової системи та шляхи їх подолання	58
НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	63

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

19 лютого 2024 року, відбулося перше засідання Керівного комітету Проекту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, метою якого є розвиток конституційного судочинства в Україні, сприяння обміну знаннями та досвідом застосування європейських стандартів із урахуванням найкращих практик європейських партнерських судів. Зазначений Проєкт реалізують в рамках третьої фази спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради добropорядного врядування!“ . Він триватиме до серпня 2025 року.

У межах Проекту заплановано різні форми взаємодії та поглиблення фахової співпраці Конституційного Суду України з відповідним конституційним судом країни-члена ЄС, яким є Конституційний Суд Латвійської Республіки.

Від української сторони участь у заході взяли: виконавач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, судді КСУ Віктор Городовенко, Оксана Грищук, Віктор Кичун, Олександр Петришин, Олег Первомайський, Ольга Совгіря, Галина Юровська, представники патронатних служб суддів Суду та працівники Секретаріату Суду. Від Латвійської сторони взяли участь: Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки Алдіс Лавіньш та судді цього конституційного суду.

Міжнародну сторону представляли: керівник Департаменту з питань імплементації прав людини, стандартів правосуддя та правової співпраці Генерального директорату Ради Європи з прав людини та верховенства права Фредерік Долт, заступник Голови Офісу Ради Європи в Україні Ерленд Фалк.

Відкриваючи захід, керівник Департаменту з питань імплементації прав людини, стандартів правосуддя та правової співпраці Генерального директорату Ради Європи з прав людини та верховенства права Фредерік Долт наголосив на повній підтримці і солідарності з українським народом з боку Ради Європи.

За його словами, практика Європейського суду з прав людини є джерелом права в

Україні, через що важливим для суддів конституційного суду є достатньо добре знати практику Страсбурзького Суду. Фредерік Долт підкреслив, що цей Проєкт надаватиме підтримку суддям у цьому сенсі. „У світлі шляху України до ЄС судді, а особливо судді Конституційного Суду, мають бути обізнані із правничими інструментами та методологією тлумачення, що їх застосовує Суд справедливості Європейського Союзу“, – зазначив промовець.

Він також наголосив, що вже є конструктивний діалог між конституційними судами України і Латвії, а зазначений Проєкт сприятиме поглибленню цієї співпраці.

Виконавач обов'язків Конституційного Суду України Сергій Головатий від імені Суду привітав присутніх із відкриттям Проєкту, метою якого є розвиток конституційної юстиції в Україні. Він подякував представникам Офісу Ради Європи в Україні та Європейського Союзу. „Дозвольте висловити сердечну повагу всім європейським партнерам, завдяки кому ця чудова ініціатива розпочинає своє втілення в практичну площину, але передовсім Європейському Союзові та Раді Європи, які в різний спосіб постійно підтримують Україну та Український народ в цей жахливий час геноцидної війни проти України“. Сергій Головатий зазначив, що з огляду на набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі реалізація цього Проєкту стане одним із інструментів, що сприятиме употужненню інституційної спроможності Конституційного Суду України та посиленню застосування європейських стандартів у національному конституційному судочинстві. „Конституційний Суд України зробить свій вагомий внесок у розвиток конституційної юстиції в Україні на засадах європейських стандартів“, – наголосив Сергій Головатий.

Окремо Сергій Головатий подякував Голові та суддям Конституційного Суду Латвійської Республіки, які погодилися започаткувати двосторонню співпрацю в межах цього Проєкту. Він переконаний, що таке фахове

співробітництво буде результативним і Конституційний Суд України буде впроваджувати європейські стандарти в ділянці засадничих цінностей, на яких збудовано Європу.

У своєму вступному слові Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки Алдіс Лавіньш висловив задоволення тим, що Конституційний Суд Латвії став провідним партнером для співпраці в цьому Проєкті. Голова Конституційного Суду наголосив, що такий кредит довіри, наданий Конституційному Суду, є підтвердженням віри в ті цінності, на які Суд спирається. Голова високо оцінив силу та відданість українських колег, які вони продемонстрували у складних умовах війни, не лише у своїй наполегливій роботі, спрямованій на забезпечення безперервності конституційного контролю, але й активними зусиллями з розвитку та вдосконалення своїх компетенцій.

„Офіційний запуск Проєкту відбувається у символічний час, коли український народ вже другий рік у запеклих боях відстоює свою свободу. Конституційний Суд України продовжує свою роботу та розвиток навіть тоді, коли Київ є цілком ракетних обстрілів. І це прагнення до вдосконалення слугує запорукою верховенства права та незалежності судової влади в Україні майбутнього – демократичній, правовій державі, у сім’ї розвинених європейських держав. Запуск Проєкту є важливою подією як для України, так і для Латвії; тим більше, що ми отримали потужну підтримку з боку найвищих посадових осіб цієї держави“, – підкреслив Алдіс Лавіньш.

За результатами засідання учасники погодили Технічне завдання Керівного комітету Проєкту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“ та визначили його склад. Також сторони узгодили проєкт Робочого плану на 2024-2025 роки та питання, пов’язані з обміном досвідом та співробітництвом між двома судами (Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbulosyapersh-zasidannya-kerivnogo-komitetu-proyektu-pidtrymka-rozvytku-konstytuciynoyi>). – 2024. – 19.02).

19 лютого, суддя Конституційного Суду України Оксана Гришук виступила з онлайн-повіддю на тему „Принцип верховенства права (правовладдя) в рішеннях Конституційного Суду України“ на навчальному заході для суддів окружних адміністративних судів та помічників суддів окружних та апеляційних адміністративних судів, що його організувала Національна школа суддів України.

У доповіді суддя КСУ розповіла про особливості української формули верховенства права, складники принципу правовладдя. Оксана Гришук навела приклади рішень Конституційного Суду України, в яких він розвиває концепцію верховенства права, і висловила переконання, що ці рішення стануть важливими для суддів системи судоустрою. Зокрема, у Рішенні № 1-р/2020 від 23 січня 2020 року Суд виділив такі складові верховенства права: законність, поділ державної влади, народний суверенітет, демократія, юридична визначеність, справедливий суд. Суддя також акцентувала увагу на складниках, визначених Венеційською Комісією, які є обов’язковими елементами поняття „верховенства права“.

Суддя розкрила українську формулу верховенства права, яка є двоскладовою: відповідно до першого складника „верховенство права в Україні визнається“, відповідно до другого – „верховенство права в Україні діє“. У цьому контексті доповідачка зазначила, що другий складник „верховенства права“ (правовладдя) висуває імператив його дієвості, тобто ефективності, чим здійснюється забезпечення його практичної значущості; сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доречним для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб).

Окремо Оксана Гришук акцентувала на змісті концепції людської гідності. Зокрема, вона звернула увагу на рішення Конституційного Суду України, де людська гідність трактується як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, та як конституційна цінність (Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddya->

konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-oksana-gryshchuk-rozpovila-pro-pryncyp-verhovenstva). – 2024. – 19.02).

Працівники Секретаріату та патронатних служб суддів Конституційного Суду України 21 лютого 2024 року взяли участь у практичному семінарі щодо ключових елементів тлумачення прав людини Європейським судом з прав людини і Судом справедливості Європейського Союзу.

Зазначений семінар став першим заходом у межах реалізації Проєкту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що впроваджується в рамках третьої фази спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради добропорядного врядування!“. Метою Проєкту є розвиток конституційного судочинства в Україні і відповідно до Робочого плану упродовж двох років заплановано реалізувати ще низку різних заходів із обміну знаннями та досвідом.

Під час семінару національні експерти Проєкту Тетяна Фулей та Тетяна Комарова презентували доповіді з питань основ тлумачення прав людини Європейським судом з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу. Також спільно з учасниками заходу обговорювали питання застосування практики цих судових інституцій у роботі Секретаріату Суду.

Мета практичного семінару полягала в поглибленні знань щодо ключових елементів тлумачення Європейської Конвенції 1950 року в практиці ЄСПЛ, а також щодо діяльності Суду справедливості ЄС (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/u-konstytucijnomu-sudi-obgovoryly-pytannya-shchodo-klyuchovyh-elementiv-tlumachennya-prav>). – 2024. – 22.02).*

13 лютого, судді Конституційного Суду України Оксана Грищук, Галина Юровська і Віктор Городовенко, який є представником України в Консультативній раді європейських суддів (КРЕС), презентували лекцію для суддів регіональних місцевих загальних судів та їхніх помічників, які проходять навчання в Національній школі суддів України.

Основну увагу було зосереджено на ключових аспектах Висновку № 26 „Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві“, що був ухвалений 1 грудня 2023 року Консультативною радою європейських суддів.

Під час своїх виступів судді Конституційного Суду України звернули увагу слухачів на особливості застосування асистивних технологій в українському судочинстві в контексті цього Висновку.

Вони розповіли, зокрема, про застосування електронних інструментів обробки даних в адмініструванні та управлінні справами; переваги електронного подання документів та судового провадження; про використання системи відстеження та управління справами, що сприяє ефективному плануванню розкладу слухань, забезпечує більш швидкий доступ до інформації щодо статусу та стану розгляду окремих проваджень. Окремо судді КСУ звернули увагу на переваги та ризики проведення гібридних або дистанційних судових слухань.

Судді також наголосили на основних аспектах Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Зокрема, поінформували про застосування таких підсистем, як „Електронний кабінет“, „Електронний суд“ та відеоконференцзв'язок.

На завершення судді Конституційного Суду України висловили сподівання, що для учасників заходу надана інформація буде корисною під час здійснення ними правосуддя (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-prezentuvaly-lekciyu-pro-vykorystannya-asystyvnyh>). – 2024. – 13.02).*

Суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко взяв участь у круглому столі на тему «Правосуддя майбутнього: судова мережа та доступ до правосуддя», що його організували видавництво «Юридична практика» за підтримки Верховного Суду, Вищої ради правосуддя й Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України.

Під час заходу суддя КСУ Віктор Городовенко представив доповідь на тему: «Чи є майбутнє у Конституційного Суду України». «Конституційний Суд є і повинен бути гарантом стабільного конституційного ладу та конституційного правопорядку в державі. Конституційний Суд має забезпечувати сталий розвиток держави, зокрема шляхом доктринального розвитку положень Основного Закону та захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина», – наголосив суддя КСУ.

За словами Віктора Городовенка, Конституційний Суд України за час свого існування послідовно відстоює свою незалежність. Суддя наголосив, що Венеційська Комісія у Терміновому спільному висновку вказала, що «боротьба з корупцією є одним із найважливіших елементів правової

держави, так само як і повага до Конституції та конституційного правосуддя. Вони йдуть пліч-о-пліч. Парламент і виконавча влада повинні поважати роль Конституційного Суду як стража Конституції та виконувати його рішення».

У контексті свого виступу щодо ролі Конституційного Суду України у майбутньому Віктор Городовенко згадав слова судді Європейського суду з прав людини Миколи Гнатівського, який сказав, що він бачить Конституційний Суд національним Європейським судом з прав людини, який зможе так ефективно захищати права людини, що в українських громадян не буде потреби звертатися за їх захистом до ЄСПЛ (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddya-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-viktor-gorodovenko-vystupyv-iz-dopoviddu-pid-chas>). – 2024. – 6.02).*

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Оновлена версія урядового законопроекту про мобілізацію містить низку антиконституційних та суперечливих норм. Про це повідомив уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець.

За словами омбудсмена, зауваження до документа зайняли 9 сторінок. Він уже направив відповідного листа до профільного комітету з нацбезпеки, оборони та розвідки.

Лубінець, серед іншого, виділив сім норм законопроекту, до яких є питання. «Нормативний казус є у питанні порядку виїзду за кордон чоловіків віком від 18 до 60 років, які перебувають на військовому обліку або виключені з нього в установленому порядку. Тут питання у відмітках: формулювання «зняти» та «виключити» з військового обліку (яке вказується у військовому квитку) на практиці стає проблемою, яка потребує урегулювання», – написав він.

У новій редакції законопроекту також йдеться про те, що військове командування матиме повноваження встановлювати тимчасове обмеження права громадянина на виїзд за кордон.

Однак омбудсмен наголосив, що це суперечить статті 17 Конституції України, згідно з якою ЗСУ та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав та свобод громадян.

Уповноважений має питання і до норми про обов'язок реєструвати електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста.

«Таке положення законопроекту не відповідає положенням Конституції України, Закону України «Про захист персональних даних», правовим позиціям Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення права на особисте та сімейне життя. Тож такий обов'язок має бути виключений із законопроекту. Доцільніше закріпити у ньому право, тобто можливість, реєструвати електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста», – зазначив він.

Крім того, Лубінець розкритикував такі пункти:

– надання права представникам ТЦК та СП здійснювати перевірку військово-облікових

документів громадян віком від 18 до 60 років, оскільки це суперечить Конституції;

– позбавлення права на звільнення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період аспірантів, які здобувають рівень освіти за рахунок фізичних чи юридичних осіб на умовах контракту (також суперечить вимогам Конституції);

– здійснення призову до армії незалежно від місця перебування військовозобов'язаних на військовому обліку, оскільки особи, які перебувають у службовому відрядженні чи лікувальному закладі за межами місця проживання, можуть не мати з собою документів, що дають право на звільнення від призову;

– скасування порядку направлення на альтернативну службу громадян, які підлягають призову на військову службу під час мобілізації на особливий період, оскільки це суперечить Конституції України.

Лубінець додав, що напередодні обговорив законопроект із міністром оборони України Рустемом Умеровим. Той, за його словами, «готовий реагувати на зауваження».

«Такий важливий для країни законопроект має враховувати нюанси та передусім відповідати всім нормам Конституції. Правами людини не можна нехтувати», – підсумував омбудсмен (*Слово і Діло* (<https://www.slovoidilo.ua/2024/02/06/novyna/polityka/zauvazhen-9-storinok-obmudsmen-rozpovivne-tak-zakonoprojektom-pro-mobilizacziyu>). – 2024. – 6.02).

Введення для народних депутатів кримінальної відповідальності за реєстрацію і прийняття неконституційних законопроектів є неконституційним. Таку думку висловила народний депутат від «Слуги народу», голова підкомітету з питань кримінального процесуального законодавства та оперативно-розшукової діяльності Комітету Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності Юлія Яцик.

Так, 13 лютого Комітет Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності розглядав законопроект про запровадження кримінальної

відповідальності народних депутатів за реєстрацію і прийняття неконституційних законопроектів. Вочевидь, йдеться про законопроект 8130, який був поданий ще у жовтні 2022 року членом цього Комітету Григорієм Мамкою.

«Почну з того, що законопроект вже сам по собі є неконституційним, адже Конституція містить норми, які гарантують депутату свободу голосування без будь-якої відповідальності за це (норма спрямована захистити нардепів від тиску сторонніх осіб).

Тому маємо спробу запровадження кримінальної відповідальності (а це від 6 до 8 років позбавлення волі!) всупереч гарантіям Конституції – адже «прийняття=голосування».

Звісно прийнятий він навряд чи колись буде», – заявила Юлія Яцик.

«Водночас, як на мене, цей законопроект – це індикатор протесту нардепів проти реєстрації (частіше урядом) законопроектів, які під тиском потім просуються в Раді, а через деякий час визнаються Конституційним судом неконституційними», – додала вона.

«Або не визнаються, і роками працюють, будучи явно неконституційними та обмежуючи права громадян», – прокоментував інший член Комітету, народний депутат Максим Бужанський.

«Хороша ідея, насправді, дивною виглядає ситуація, коли за відверте та навмисне порушення Основного Закону немає жодної відповідальності взагалі.

Але при цьому є томи статей за порушення решти всіх законів», – підсумував він (*Судово-юрідична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/293115-narodnyy-deputat-ot-sluginaroda-schitaet-nekonstitutsionnym-vvedenie-dlya-deputatov-ugolovnoy-otvetstvennosti-za-prinyatie-nekonstitutsionnykh-zakonov>). – 2024. – 14.02).

Конституційний Суд України перевірить на конституційність положення Цивільного процесуального кодексу України щодо перегляду за виключними обставинами рішення, постанови, ухвали суду, якими закінчено розгляд справи. Про це повідомила пресслужба КСУ.

Перший сенат Конституційного Суду України 31 січня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Євстіфеева Микити Ігоровича.

Суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на конституційність окреме положення частини першої статті 423 ЦПК.

Згідно з частиною першою статті 423 Кодексу «рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами».

Зазначається, що КСУ 22 листопада 2023 року ухвалив Рішення № 10-р(П)/2023, яким, зокрема, визнав неконституційними пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що після ухвалення цього рішення Євстіфеев М.І. 24 листопада 2023 року звернувся до Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду із заявою про перегляд за виключними обставинами ухвали Верховного Суду від 3 лютого 2023 року, якою йому було відмовлено у відкритті касаційного провадження.

Верховний Суд, посилаючись на частину першу статті 423 Кодексу, повернув Євстіфееву М.І. його заяву. В ухвалі Суд вказав, що вона „не підлягає прийняттю до розгляду Верховним Судом, оскільки ухвала Верховного Суду про відмову у відкритті касаційного провадження не є ухвалою суду, якою закінчено розгляд справи“.

На думку заявника, оспорюваним положенням Кодексу унеможливлено перегляд ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження та повторне вирішення Верховним Судом питання про відкриття такого провадження без застосування положення, визнаного раніше неконституційним. Він твердить, що його фактично позбавлено можливості ефективно захистити та поновити права, порушені застосуванням у його справі норми, визнаної неконституційною.

Зазначається, що задля забезпечення повного та всебічного розгляду справи було надіслано запити до Президента України, Верховної Ради України, Кабміну, Уповноваженого ВРУ з прав людини, Верховного Суду, до низки наукових установ та закладів вищої освіти, а також членам Науково-консультативної ради КСУ із проханням висловити позиції з питань, порушених у конституційній скарзі (*Юрліга* (https://jurliga.ligazakon.net/news/225330_ksu-perevrit-na-konstitutsynst-deyak-polozhennya-tisivlnogo-protseusualnogo-kodeksu). – 2024. – 1.02).

7 лютого 2024 року Другий сенат Конституційного Суду України на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглянув справу за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича. Про це повідомляє пресслужба КСУ.

Як зазначив суддя-доповідач у справі Олег Первомайський, заявник звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України підпункт 7 пункту 1 частини 2 статті 4, частину 1 статті 8 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами.

Відповідно до підпункту 7 пункту 1 частини 2 статті 4 Закону ставка судового збору за подання до суду касаційної скарги на рішення суду, заяви про приєднання до касаційної скарги на рішення суду встановлюється у розмірі 200 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги в розмірі оспорюваної суми.

Згідно з частиною 1 статті 8 Закону, враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за наявності умов, визначених у цій статті.

Суддя-доповідач повідомив, що зі змісту конституційної скарги та долучених матеріалів випливає, що Петро Конторський мав судовий спір стосовно стягнення заборгованості за

договором позики, де він був відповідачем, та подав зустрічний позов щодо визнання договору позики недійсним.

На стадії касаційного оскарження рішень у справі представник Петра Конторського подав клопотання про звільнення його від сплати судового збору. Однак ухвалою Верховного Суду, що є остаточним судовим рішенням у цій справі, суб'єкту права на конституційну скаргу, було відмовлено у задоволенні цього клопотання.

Заявник вважає, що внаслідок застосування в остаточному судовому рішенні у його справі приписів частини 1 статті 8 Закону було порушено його право на судовий захист, гарантоване частинами 1, 2 статті 55 Конституції України, за ознакою незадовільного майнового стану – через свою фінансову неспроможність сплатити судовий збір за подання касаційної скарги у розмірі, визначеному судом на підставі підпункту 7 пункту 1 частини 2 статті 4 Закону.

Також у своїй конституційній скарзі Петро Конторський стверджує, що «конструкція частини 1 статті 8 Закону № 3674–VI від 8 липня 2011 року, за якою «суд, враховуючи майновий стан сторони, може...», визначає, що питання звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення сплати судового збору осіб, які не зазначені в статті 5, або у справах із предметом спору, не охопленим статтею 5, є правом, а не обов'язком суду навіть за наявності однієї з умов для такого звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення».

Окрім цього, суддя-доповідач поінформував, що під час підготовки справи до розгляду були надіслані запити до органів державної влади, наукових установ із проханням висловити позиції щодо питань, порушених у конституційній скарзі (*Pravo.ua (https://pravo.ua/ksu-pereviryt-na-konstytutsiinist-okremi-prypysy-zakonu-ukrainy-pro-sudovyi-zbir).* – 2024. – 8.02).

7 лютого 2024 року, Другий сенат на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Панченка Богдана Миколайовича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олег Первомайський повідомив, що заявник звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині третій статті 22, частині першій статті 32, частинам першій, шостій статті 43, частині першій статті 58 Конституції України пункт 9 частини першої статті 51, підпункт 1 пункту 5-1 розділу XIII „Перехідні положення“ Закону України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами (далі – Закон).

За пунктом 9 частини першої статті 51 Закону прокурора звільняють із посади у разі „ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури“.

Згідно з підпунктом 1 пункту 5-1 розділу XIII „Перехідні положення“ Закону, зокрема, прокурорами місцевих прокуратур призначаються прокурори, які на день набрання чинності цим Законом працюють у міських, районних, міжрайонних, районних у містах прокуратурах, – за умови успішного проходження ними тестування.

Зі змісту конституційної скарги та долучених матеріалів убачається, що заявник – Панченко Богдан Миколайович – працював в органах прокуратури Запорізької області. Наказом прокурора області після неуспішного проходження тестування Панченка Богдана було звільнено із займаної посади та з органів прокуратури у зв'язку зі скороченням штату працівників відповідно до пункту 1 частини першої статті 40 Кодексу законів про працю України та на підставі відповідного наказу.

Не погодившись із цим, заявник оскаржив цей наказ у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, однак за результатами розгляду судами його позову, він не був поновлений на посаді.

Автор клопотання зазначає, що застосування судами оспорюваних приписів Закону призвело до порушення його права на працю, права на захист від незаконного звільнення, а також права на повагу до приватного життя. Богдан Панченко твердить, що законодавче розширення переліку підстав для звільнення

прокурорів із посад призвело до безпідставного перешкоджання йому виконувати прокурорські функції, звузило його існуючі права та порушило конституційний принцип незворотності дії закону в часі.

Суддя-доповідач поінформував, що на розгляді Конституційного Суду є справи, що стосуються тих самих питань, та зазначив, що під час підготовки справи до розгляду були направлені запити для з'ясування позицій щодо питань, порушених у конституційній скарзі.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині пленарного засідання, Другий сенат перейшов до закритої частини для ухвалення рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadav-spravu-za-konstytuciynoyu-skargoyu-bogdana-panchenka-shchodo-zakonodavchogo>). – 2024. – 7.02*).

Другий сенат Конституційного Суду 14 лютого 2024 року на пленарному засіданні у формі усного провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Бухтоярової Оксани Василівни щодо конституційності абзацу п'ятого частини першої статті 1, підпункту „в“ пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45, частини першої статті 51-1 Закону України „Про запобігання корупції“, пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу адміністративного судочинства України.

Під час пленарного засідання Постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін заявив відвід судді Другого сенату Суду Сергію Головатому.

Відповідно до частини першої статті 36 Закону України „Про Конституційний Суд України“ сенат діє у складі дев'яти суддів Конституційного Суду. Другий сенат наразі працює у складі лише шести суддів, що становить критичний кількісний склад для повноважності сенату.

Згідно з Законом України „Про Конституційний Суд України“ засідання, на якому має бути розглянуте питання про відвід судді, є повноважним за присутності щонайменше шести суддів від складу сенату.

Ухвалу про відвід судді ухвалюють у сенаті без участі судді, щодо якого заявлено відвід. З огляду на це Другий сенат не є повноважним для розгляду питання про відвід, а відтак Голова засідання оголосив перерву у цьому засіданні. Про дату і час пленарного засідання учасники будуть повідомлені згодом (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadav-spravu-za-konstytuciynoyu-skargoyu-bogdana-panchenka-shchodo-zakonodavchogo>). – 2024. – 7.02*).

На пленарному засіданні були присутні суб'єкт права на конституційну скаргу Оксана Бухтоярова, Постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін, Представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський, представник Національної асоціації адвокатів України, адвокат Марина Ставнійчук, Представник Національного агенства з питань запобігання корупції, в. о. Голови Національного агенства з питань запобігання корупції Ярослав Любченко та інші громадяни України (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-ogolosyv-perervu-u-rozglyadi-spravu-za-konstytuciynoyu-skargoyu>). – 2024. – 14.02*).

Другий сенат Конституційного Суду України на пленарному засіданні 14 лютого 2024 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Приватного підприємства „Генеральний будівельний менеджмент“ (далі – Підприємство) про відповідність Конституції України пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Цим Рішенням Конституційний Суд України визнав приписи пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України неконституційними. Вони утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення цього Рішення.

Підприємство звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням

перевірити на відповідність частині другій статті 3, статті 8, частині першій статті 9, частині третій статті 22, частині першій статті 55, частині першій статті 64 Конституції України (конституційність) пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Кодексу.

За пунктом 2 частини другої статті 321 Кодексу заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подана „з підстав, визначених пунктами 2, 3 частини другої та частиною третьою статті 320 цього Кодексу, – не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили“.

Згідно з частиною третьою статті 321 Кодексу „строки, визначені в частині другій цієї статті, не можуть бути поновлені“.

Заявник стверджував, що у разі застосування оспорюваних положень Кодексу „особа фактично позбавлена можливості звернутися до Верховного Суду із заявою про перегляд судових рішень у її справі, якщо рішення Європейського суду з прав людини, яким встановлено порушення прав такої особи, постановлено після спливу десятирічного строку з дня набрання законної сили рішеннями національного суду у справі, адже цей строк не підлягає поновленню“.

Підприємство у скарзі вказувало, що застосування судами України оспорюваних приписів Кодексу призвело до „звуження права на судовий захист“, „порушення принципу юридичної визначеності та принципу справедливого судового розгляду як складових частин принципу верховенства права“.

Предметом конституційного контролю в цій справі були пункт 2 частини другої та частина третя статті 321 Кодексу в тім, що вони унеможливають подання на підставі рішення Європейського суду із прав людини заяви про перегляд судового рішення, ухваленого національним судом, після десяти років з дня набрання останнім законної сили (пункт 2 частини другої) та поновлення судом зазначеного десятирічного строку на подання заяви про перегляд судового рішення, ухваленого національним судом (частина третя).

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України врахував власні юридичні позиції, правозахисні міжнародні акти та практику Європейського суду з прав людини.

Оцінюючи конституційність пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Кодексу, Конституційний Суд України передусім виходить із того, що ефективне забезпечення права на судовий захист є однією з гарантій реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту, зокрема в спосіб відновлення в разі їх порушення. Тому є потреба в законодавчому вноормуванні, яке б повною мірою забезпечувало дієву та ефективну реалізацію права на судовий захист.

Конституційний Суд України у своєму рішенні вказав, що Європейський суд із прав людини рекомендує поновлення провадження в національних судах як належний відновлювальний захід, якщо попередній розгляд справи не відповідав вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції. Подаючи заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, особа, на користь якої ухвалено таке рішення, домагається насамперед усунення наслідків порушення її прав, гарантованих Конвенцією.

Конституційний Суд України вважає, що конституційні приписи зобов'язують Україну запровадити ефективне та дієве вноормування у Кодексі відносин щодо перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції.

Кодекс має містити приписи, що забезпечуватимуть можливість реального та практичного захисту прав та свобод у спосіб перегляду рішень, ухвалених національними судами, у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції. Ці приписи Кодексу не мають позбавляти особу права на реалізацію протягом розумного строку права на виконання рішення Європейського суду із прав людини, у якому встановлено порушення конвенційних прав цієї особи у спосіб перегляду рішень, ухвалених національними

судами. З огляду на викладене, визначений у Кодексі десятирічний строк на подання заяви про перегляд судових рішень ставить особу у залежність від обставин, на які не може вплинути особа, а саме від строку розгляду її заяви Європейським судом із прав людини.

З огляду на наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають: 1) подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення після десяти років з дня набрання законної сили рішенням національного суду; 2) поновлення строку на подання заяви про перегляд рішення національного суду, є неконституційними.

Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (https://ccsu.gov.ua/novyna/konstytucijnyy-sud-ukrayiny-uhvalyv-rishennya-u-spravi-shchodogarantuvannya-zahystu-prav-i)*. – 2024. – 15.02).

Комітет Верховної Ради з питань прав людини підтримав законопроект про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України, поданий Президентом Володимиром Зеленським. Як передає Укрінформ, про це повідомила пресслужба Апарату Верховної Ради України.

“Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин на своєму засіданні 6 лютого підтримав проєкт Закону про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України, реєстр. №10425 від 22 січня 2024 року, поданий Президентом України”, – ідеться у повідомленні.

Законопроект, який визначено главою держави як невідкладний, актуалізуються положення законодавства у сфері міграції та громадянства, зокрема щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України, а також удосконалюється правове регулювання

питань з приводу статусу іноземців та осіб без громадянства, які у складі Збройних сил України, інших утворених відповідно до законодавства формувань, беруть участь у захисті незалежності та територіальної цілісності України (*Укрінформ (https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3823585-komitet-radi-pidtrimav-zakonoproekt-pro-mnozinnogo-gromadanstva.html)*. – 2024. – 6.02).

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) закликає громадськість, активістів та міжнародних партнерів стежити за перебігом розгляду у Конституційному Суді України (КСУ) скарги Оксани Бухтоярової щодо конституційності деяких положень Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII (далі – Закон) та не допустити повторення конституційної кризи 2020 року.

14 лютого 2024 року КСУ розпочав розгляд конституційної скарги Оксани Бухтоярової, члена Дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Закарпатської області (далі – КДКА). Адвокатка має сумніви щодо відповідності Конституції України деяких положень Закону, якими визначено поняття терміну «суб'єкти декларування», перелік таких суб'єктів, обов'язок подачі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, а також види фінансового контролю.

Під час засідання постійний представник Верховної Ради України в КСУ заявив відвід в.о. Голови КСУ Сергію Головатому через сумніви щодо його неупередженості та об'єктивності. Нагадаємо, у жовтні 2023 року НАЗК внесло припис в.о. Голови КСУ за ненадання інформації. В листопаді Національне агентство склало протокол за невиконання припису, за результатами розгляду якого суд визнав С.Головатого винним. В січні 2024 року НАЗК склало ще один протокол стосовно судді вже за порушення вимог Закону щодо конфлікту інтересів.

НАЗК не бачить підстав задовольняти конституційну скаргу адвоката, зокрема, з наступних причин:

-представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інших осіб, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а отже є суб'єктами декларування;

-КДКА як орган адвокатського самоврядування здійснює публічні функції, які фактично делеговані державою, зокрема щодо набуття статусу адвоката, притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

-використання засобів фінансового контролю щодо відповідної категорії суб'єктів зумовлене існуючими корупційними ризиками, пов'язаними з діяльністю КДКА;

-декларування як інструмент фінансового контролю жодним чином не зачіпає незалежності ні адвокатури в цілому, ані окремих адвокатів зокрема, адже взагалі не стосується питань функціонування адвокатури чи безпосередньої діяльності адвокатів – здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Зауважимо, що НАЗК готове до розгляду скарги в КСУ і буде послідовно захищати наявні інструменти фінансового контролю та обов'язок подавати декларації особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Декларування як інструмент фінансового контролю, запроваджений в Україні, є дієвим антикорупційним механізмом, який дозволяє громадськості контролювати статки як осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, так і прирівняних до них осіб. Крім того, декларування дозволяє виявляти ознаки незаконного збагачення, необґрунтованих активів, конфлікту інтересів у відповідних осіб.

Чинна система декларування активів цілком відповідає міжнародним стандартам у сфері запобігання корупції та позитивно оцінюється міжнародними партнерами, зокрема Організацією економічного співробітництва та розвитку та Європейським Союзом (*Національне агентство із запобігання корупції* (<https://nazk.gov.ua/uk/novyny/deklaruvannya-znovu-pid-zagrozoju-konstytutsiynyy-sud-ukrainy-rozglyadae-skargu/>). – 2024. – 14.02).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

М. Косів, Еспресо: Час проведення чергових президентських виборів має визначити Конституційний суд

Марно сподіватися, що Зеленський добровільно подасть заяву про дострокове припинення президентських повноважень (або його до того змусять) у зв'язку з висловлюваними йому кримінальними звинуваченнями в державній зраді

А от планувати (вимагати) чергові вибори після закінчення через три місяці й десять днів президентських повноважень – ми зобов'язані. Мусимо! Якнайрішучіше!

Деякі мої опоненти, співрозмовники, навіть приятелі при розмовах на цю тему вдаються до особистісних міркувань, суб'єктивних

умовиводів: які, мовляв, вибори – йде ж війна. Все це, справді, аргументовано, справедливо, безперечно, але... Та ж ми мусимо, попри все, пам'ятати, що у нас існує Основний Закон, яким не можна нехтувати.

Стаття 8. «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії».

Жодних передбачень, що в нас може виникнути така ситуація, за якої можуть

прийматися «нормативно-правові акти», які не відповідають Конституції України, – тут на це немає навіть натяку. То навіщо ми висловлюємо свої мудрування – нехай навіть суттєві й актуальні?

Нагадаймо ці «норми прямої дії», які стосуються найвищих органів державної влади, що формуються народом через вибори.

Вибори Верховної Ради та Президента України відбуваються на основі «вільного, загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування» (ст. 71). Народні депутати України розпочинають виконання своїх обов'язків після складання присяги перед Верховною Радою (ст. 79).

«Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України» (ст. 104).

У Конституції передбачені обставини, за яких можливе дострокове припинення повноважень народного депутата України (ст. 81) і Верховної Ради (ст. 90). Повноваження Президента України також можуть бути припинені достроково за певних обставин (ст. 108).

Далі настає правова колізія. Згідно зі ст. 83 Конституції України, «під час дії воєнного стану повноваження Верховної Ради продовжуються» – аж до закінчення війни та виборів нового парламенту. Щодо повноважень Президента України така норма в Конституції не передбачена. Натомість тут у ст. 108, ч. 1 написано: «Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України».

Що це означає? Що в Україні, внаслідок якихось серйозних обставин (як от – теперішня війна), можуть не призначатися президентські вибори й чинний Президент може бути Главою Держави – скільки йому заманеться? Чи ця норма визначає час між оголошенням переможця виборів і прийняттям переможцем присяги? Як це було у 2019 році: 21 квітня – другий тур виборів, на яких переміг Зеленський, і 20 травня, коли він склав присягу. А протягом цих 29 днів країною керував ще Порошенко.

Не проводити президентські вибори у зв'язку з тим, що не можна забезпечити в умовах війни вільного пересування людей, що гарантоване конституційною свободою (ст. 33) або неможливість проводити мирні зібрання, віча, громадянські акції, походи, демонстрації (ст. 39) – таких нормативних передумов непроведення президентських виборів Конституція не передбачає.

Чи хтось із суспільно активних осіб (навіть партій, громадських організацій) може взяти на себе політичну відповідальність розв'язувати це питання? Не може! Не має права. Та ж ми для цього й створювали Конституційний Суд.

Розділ XIII «Конституції України» («Конституційний Суд України») починається статтею 147, яка утворює таку норму: «Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Конституційний Суд України розв'язує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України й дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України». Звернення до Конституційного Суду України, зокрема і з цього питання, можуть подати 45 депутатів Верховної Ради (ст. 150, ч. 5). То що, колеги-парламентарі, вас сьогодні не набереться така кількість, яких турбує доля України?

І нарешті: «Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними та не можуть бути оскаржені». (ст. 150, п. 2, ч. 2).

Отож, не баламутьте себе і наше суспільство. Прийшов час, коли величезна відповідальність за історичне рішення і за його наслідки лягла на плечі суддів Конституційного Суду. Поспівчуваймо їм, але й водночас наполягаймо: виконайте свій професійний і громадянський обов'язок. Скажіть своє остаточне, що не може бути оскаржене, рішення про чергові вибори Президента України, повноваження якого у теперішній час закінчуються 20 травня 2024 року (*Ecnpeco (https://espresso.tv/poglyad-chas-provedennya-chergovikh-prezidentskikh-viboriv-mae-viznachiti-konstitutsiynyi-sud). – 2024. – 18.02).*

О. Коваленко, Д. Раєвський, Бабель: У травні 2024 року спливають п'ять років президентства Зеленського. Кажуть, що він утратить легітимність. Це правда?

У травні 2024 року буде п'ять років з моменту, як Володимир Зеленський став президентом – другий тур виборів відбувся 21 квітня 2019 року, а інавгурацію провели 20 травня. У мирний час наприкінці березня цього року мали б відбутися чергові президентські вибори. Але в умовах воєнного стану через російську агресію будь-які вибори заборонені, тому президент і Верховна Рада продовжують працювати. Російські пропагандисти і деякі українські медіа вже обговорюють тезу, що з травня 2024 року президент Зеленський втратить легітимність. Наприклад, сайт «Еспресо», який частково належить родині депутата від «Європейської солідарності» Миколи Княжицького, опублікував колонку колишнього нардепа Михайла Косіва. В ній він стверджує, що навесні виникне ситуація «самовільного захоплення влади». Подібні тези поширюють і в соцмережах.

Секретар РНБО Олексій Данілов в інтерв'ю «Бабелю» прогнозував, що саме цю тему росія буде активно розкручувати навесні, щоб дестабілізувати ситуацію в Україні. Кореспондентка «Бабеля» і юристка Оксана Коваленко поговорила зі співрозмовниками в Конституційному суді, з головою цього суду у 2018–2019 роках Станіславом Шевчуком і з одним з авторів Конституції, політиком Романом Безсмертним. Разом вони пояснюють, чому навесні президент не втратить легітимність, а з виборами доведеться почекати, поки триває воєнний стан.

Президент утратить повноваження після 20 травня 2024 року?

Категорично ні. Президент і парламент продовжують виконувати свої повноваження в повному обсязі до наступних виборів. Ця норма прописана в законі про режим воєнного стану. Вона прямо забороняє припинити повноваження органів державної влади: президента, Верховної Ради, Кабінету

міністрів, Національного банку, омбудсмена, органів прокуратури, слідчих органів.

Пункт 1 статті 10 Закону «Про правовий режим воєнного стану»: «У період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність».

Конституція вища за закон про режим воєнного стану. І в ній мова лише про Верховну Раду, повноваження якої продовжуються під час війни. Про президента такого немає.

І не треба. У Конституції справді є норма, що під час дії воєнного стану Верховна Рада продовжує працювати навіть у випадку, якщо термін її повноважень закінчився. Юристи називають це принципом безперервності або «принципом континуїтету», і він стосується всіх вищих органів влади.

Якщо ви почнете шукати його в Конституції, то в такому формулюванні не знайдете. У Конституції написано, що президент виконує свої повноваження до вступу на пост наступного новообраного президента України. Так само Кабмін складає повноваження перед новим парламентом або у разі вотуму недовіри від парламенту, відставки прем'єра чи його смерті, але продовжує працювати до призначення нового уряду.

Верховна Рада також продовжує працювати навіть після виборів, поки нові депутати не складуть присягу.

«Головний принцип полягає в тому, що не може бути вакууму найвищої державної влади навіть у мирний час, а тим більше під час війни – це гарантує Конституція України», – пояснює Станіслав Шевчук. І додає: якщо у Конституції

в статті про повноваження президента немає згадки про воєнний стан, то це не означає що Конституція містить прогалину – все діє за принципом безперервності влади.

Конституція передбачає виняткові випадки, коли повноваження президента можуть припинитися (у такому разі повноваження переходять до голови Верховної Ради): якщо він подає у відставку; якщо не може виконувати свої повноваження за станом здоров'я; якщо йому оголосили імпічмент; якщо він помер. Інших обставин, як, наприклад, закінчення 5-річного строку на посаді, немає.

Що стосується закону «Про режим воєнного стану», то в Україні є презумпція конституційності закону – він відповідає Конституції до того моменту, поки Конституційний суд не визнає зворотне. Тобто норма закону про те, що повноваження президента продовжуються під час воєнного стану, не суперечить Конституції.

На питання, чому про парламент та його повноваження в Конституції згадали, а про президента – ні, один з авторів Конституції Роман Безсмертний відповідає: норму про Верховну Раду прописали спеціально, щоб підсилити її роль і завадити можливим спробам узурпації влади під час війни.

Але в Конституції прописано, що чергові вибори президента України проводять в останню неділю березня п'ятого року повноважень президента України – п'ятий рік уже настав. І ця норма вища за закон про режим воєнного стану.

І знову ні. Вибори – це по суті право голосувати та бути обраним (стаття 38 Конституції України). Це одне з основних громадянських прав людини, передбачене Конституцією й один з основних принципів

демократії. Але юристи-науковці вже давно говорять про баланс між правами людини та безпекою держави. І кажуть, що в окремих випадках безпека, державний суверенітет і територіальна цілісність стоять на першому місці.

«Наша Конституція – не пакт самогубців, її не можна читати чи тлумачити таким чином, щоб це могло знищити нашу державу чи істотно послабити її під час смертельної небезпеки з боку зовнішнього ворога», – каже співрозмовник «Бабеля» в Конституційному суді й додає, що це доктрина і практика усіх демократичних держав.

Крім того, за Конституцією, вибори мають бути вільними, чесними, прозорими. В умовах воєнного стану, коли частина виборців за кордоном, частина на окупованих територіях, а частина на фронті, коли дільниці не зможуть нормально працювати через тривоги та обстріли, коли спостерігачі не зможуть вільно працювати, – вибори не будуть вважатися демократичними.

Роман Безсмертний додає: під час війни президент реалізує повноваження верховного головнокомандувача. Наприклад, очолює Ставку, яка на час особливого періоду стає вищим колегіальним органом воєнного керівництва обороною країни. І юридичних механізмів заміни очільника Ставки в законодавстві немає.

Тому лише після того, як закінчиться воєнний стан, парламент протягом 90 днів призначить вибори президента і Верховної Ради (*Бабель* (<https://babel.ua/texts/104242-u-travni-2024-roku-splivayut-p-yat-rokiv-prezidentstva-zelenskogo-kazhut-shcho-vin-utratit-legitimnist-ce-pravda-nice-antikonstituciyna-mayachnya-yuridichniy-i-antifeykoviy-rozbir-babelya>). – 2024. – 26.02).

С. Гудкова, ЗАБОРОНА: Чому українці не зможуть обрати сьомого президента у 2024 році: детальне, але зрозуміле пояснення

Термін повноважень президента України Володимира Зеленського спливає у травні 2024 року. Згідно з Конституцією, вибори нового глави держави мають відбутися в останню неділю березня. Та через широкомасштабну війну з Росією виборчий процес навряд чи можливий.

Редакторка Заборони Світлана Гудкова пояснює, чи можливе проведення президентських виборів під час дії воєнного стану.

Воєнний стан та вибори: що кажуть закони України

Питання проведення виборів під час дії воєнного стану особливо обговорювалося з наближенням парламентських виборів у жовтні 2023 року. Та у частині 4 статті 83 Конституції України чітко прописано: проведення виборів народних депутатів під час надзвичайного або воєнного стану неможливе.

Водночас у Конституції немає ніяких заборон щодо проведення президентських виборів. Натомість вони прописані у законі України про правовий режим воєнного стану, яким прямо забороняється проведення будь-яких виборів під час дії воєнного стану.

Навіть у разі внесення змін до закону вибори можуть вважатися неконституційними через обмеження політичних прав і свобод у зв'язку з війною.

На відміну від Конституції, яку не можна змінювати під час воєнного стану, зміни до законів можна внести навіть під час війни. Проте, якби в Україні дійсно хотіли провести президентські вибори, вносити зміни до закону та призначати чергові вибори президента мали б щонайпізніше 21 грудня 2023 року – за 100 днів до дня голосування 31 березня 2024 року. І не пізніше 31 грудня 2023 року Центральна виборча комісія мала б оголосити виборчий процес, який розпочався б 1 січня 2024 року. Тобто всі терміни вже спливали, а отже, чергових президентських виборів в Україні не буде.

Обмеження виборчих прав та свобод під час війни

На користь неможливості проведення будь-яких виборів до перемоги говорить і те, що під час воєнного стану не можуть бути гарантовані конституційні права та свободи – а значить, і дотримані принципи виборчого права, пояснює експерт Голови Центральної виборчої комісії Андрій Магера.

«В умовах дії воєнного стану, як передбачено ст. 64, наведений перелік конституційних прав та свобод, які за жодних умов, навіть під час воєнного стану, не можуть бути обмежені. Але в цьому переліку ви не знайдете ст. 33 (право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання), ст. 34 (право на свободу думки та слова), ст. 38 (право обирати та бути обраним до органів державної влади), ст. 36 (право на об'єднання в політичні партії та право на свободу діяльності політичних партій), ст. 39 (право на мирні збори) і так далі», – сказав він.

Всі ці обмеження зумовлені неможливістю дотримання вимог, передбачених у ч. 3 ст. 71 Конституції України, за якою вибори є вільними й відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Зокрема, мова йде про те, що основний закон забезпечує можливість голосувати та бути обраними для всіх без винятку українців. Але під час війни мільйони військовослужбовців та біженців не зможуть повноцінно реалізувати це право.

І головне – фактор безпеки. Ст. 3 Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищими соціальними цінностями. В умовах повномасштабної російської агресії гарантувати це на виборчих дільницях неможливо.

До речі, українці також висловились проти проведення виборів під час війни. Згідно з опитуванням КМІС, проведеним 5–10 лютого 2024 року, 69% українців вважають, що

Володимир Зеленський має залишатися на посаді до кінця воєнного стану. І лише 15% виступають за проведення чергових виборів.

Легітимність президента України після 31 березня

Конституція має вищу юридичну силу за закон, і на це посилаються прихильники проведення виборів. Мовляв, норми Конституції прямо встановлюють дату чергових виборів президента України, і ніяких умов для перенесення голосування, зокрема в умовах дії надзвичайного або воєнного стану, не передбачено.

Та у статті 108 Конституції вказано, що президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного президента. Це дозволяє йому належно виконувати конституційні приписи, за якими він є гарантом державного суверенітету, забезпечує державну незалежність, національну безпеку та є Верховним головнокомандувачем Збройних сил України.

До речі, в історії України вже був такий прецедент у 2004 році, коли балотувалися Віктор Ющенко та Віктор Янукович. Тоді Верховний Суд визнав результати другого туру президентських виборів недійсними та призначив повторне

голосування. Через це чинний президент Леонід Кучма виконував свої повноваження ще кілька місяців понад п'ятирічний термін, поки не було обрано наступного очільника держави.

На цю статтю основного закону також посилається заступник голови ЦВК Сергій Дубовик. За його словами, оскільки наразі немає юридичних підстав говорити про організацію виборчого процесу, президент Зеленський виконуватиме повноваження до обрання нового голови держави, коли б це волевиявлення народу не відбулося.

«Скільки б не було спекуляцій з цієї теми, в Конституції чітко записано, що президент України виконує свої повноваження до вступу на посаду новообраного президента України. Все решта – це політичні спекуляції щодо закінчення повноважень, переходу якихось повноважень. Конституція чітко дає відповіді на ці запитання. Закон про воєнний стан чітко визначає, що під час воєнного стану вибори не проводяться. Іншого поки що немає, змін до законодавства немає. Тобто немає підстав, принаймні юридичних, говорити про щось на цей час», – сказав Сергій Дубовик (*ЗАБОРОНА* (<https://zaborona.com/chomu-ukrayinczi-ne-zmozhut-obraty-somogo-prezydenta-u-2024-rocz/>). – 2024. – 23.02).

Р. Терлецький, Західний фронт: 31 березня закінчуються повноваження Зеленського: як уникнути кризи інституту президентства

Для України 2024-й є роком, коли закінчуються повноваження Президента та Верховної Ради України. Закон «Про правовий режим воєнного стану» містить пряму заборону проводити будь-які вибори під час дії воєнного стану. Йдеться не тільки про неможливість практичного втілення виборчих процедур у час війни, але й про проблему гарантування безпеки громадян. Однак незважаючи на агресію росії, дотримання норм Основного Закону – це фундамент державності. Зокрема, саме за збереження конституційних прав, що гарантують народу України життя в демокра-

тичній європейській державі, йде боротьба з агресором, який сповідує самодержавство як модель держави.

Щодо Володимира Зеленського, то термін його перебування на посаді регламентується статтею 103 Конституції, яка визначає, що президент України обирається строком на п'ять років, і цей термін закінчується 31 березня цього року. Жодних законних підстав продовження повноважень президента України не передбачено, і навіть правовий режим воєнного стану не може бути підставою для продовження терміну перебування гаранта на посаді.

Будь-який указ, підписаний з 1 квітня, буде нелегітимним. І мова тут не лише про внутрішньодержавні документи, але й про міжнародні акти й угоди, адже дотримання норм Конституції є основою для визнання держави як суб'єкта міжнародного права.

То ж як уникнути конституційного колапсу з непередбачуваними наслідками, адже мова йде не про особу Зеленського, а про збереження Держави. Варіантів є кілька.

1. 31 березня Президент складає повноваження, і влада у країні, згідно з Конституцією, переходить до голови парламенту, повноваження якого регламентуються ст. 83 Основного закону.

У цій статті наголошується, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради, обраної після скасування воєнного стану. Тобто Верховна Рада згідно з Конституції є легітимною, незважаючи на спецрежим. Крім того, у нашій історії вже є прецедент, коли у 2014 році Олександр Турчинов, як голова Верховної Ради, взяв на себе функцію Президента України та Верховного головнокомандувача.

2. Продовження терміну повноважень президента України до 20 травня 2024 року, тобто до дня інавгурації.

Таке рішення, фактично, не порушить терміну п'яти років. Воднораз такий

ситуативний кульбіт Банкової має бути закріплений рішенням Конституційного суду про законність такої пролонгації.

3. Офіційне оголошення війни (чи стану війни), як це зробив Ізраїль у жовтні 2023 року, а не воєнного стану, як це зробила Україна.

Це найбільш неприйнятний варіант для країн Заходу і решти світу, які до сьогодні торгують з російською федерацією. І це зрозуміло. Оголошення війни означає настання в державі не «популістського», а «юридичного» стану війни з усіма правовими наслідками – як внутрішніми, так і зовнішніми (реституція, визнання ветеранів війни тощо). Ототожнення в інформаційному просторі стану війни і воєнного стану в контексті міжнародної кваліфікації російської агресії є всього лиш політичною маніпуляцією. Крім того, розділення цих понять є у статті 106 Конституції України. Та навіть і у цьому випадку немає чіткої позиції Закону щодо продовження повноважень президента.

Котрий варіант обере президент Володимир Зеленський, який за останні два роки став символом боротьби за демократію – ми це побачимо 1 квітня. Сподіваємось, що його рішення не буде поганим першоквітневим жартом (*Західний фронт (<https://zahidfront.com.ua/news/31-bereznya-zakinchuyutsya-povnovazhennya-Zelenskogo-yak-uniknuti-krizi-institutu-prezidentstva.html>). – 1.02*).

Т. Безрук, Дзеркало тижня: ВККС і ГРД. Чому не складається командна гра на користь інституції?

У червні 2023 року, після чотирирічної (!) перерви, в Україні почала працювати нова Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС) – одна з найважливіших частин судової реформи. Згідно із законом, прийнятим 2015 року, невід'ємною частиною ВККС стала Громадська рада доброчесності (ГРД). Не тема цього матеріалу розбирати, наскільки розсудливою була ліквідація ВККС – ключової для судової системи інституції (ми ж не ліквідуємо парламент за те, що він ухвалює невдалі

закони), проте точно є темою зафіксувати, наскільки новий склад ВККС і ГРД справляється із поставленими завданнями. Або не справляється.

Тому що сигнали, які суспільство та судова система отримали за час функціонування нового складу ВККС, м'яко кажучи, насторожують. Починаючи від скандалу з начебто російським паспортом голови Комісії Романа Ігнатова, спровокованого листом Служби зовнішньої розвідки (за останньою інформацією, Робоча

група ВККС, зробивши запити у спецслужби, не знайшла остаточної підтвердження цієї інформації), і закінчуючи нещодавнім листом заступника голови Комісії Руслана Сидоровича та координатора ГРД Вероніки Крейденкової послам G-7, який на майбутнє підірвав співпрацю ВККС із Національним антикорупційним бюро (НАБУ) і Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК). І це поставило під великий сумнів інституційну спроможність Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Чому це взагалі відбувається? Кому вигідно розгойдувати інституцію у розпал судової реформи, у розпал кваліфікаційного оцінювання та на старті кількох конкурсів на посади суддів? До чого тут Банкова та принциповий «неменеджер» Ігнатов? У чому Громадська рада доброчесності звинувачує новий склад Комісії та чи розуміє, що вони в одному човні? Чи зможе врешті-решт новий склад ВККС витримати ці удари і виконати передбачені законом повноваження?

Інституційна гойдалка ВККС

У листопаді минулого року ВККС продовжила незавершене кваліфікаційне оцінювання 2000 суддів. Також почався конкурс на 550 посад в апеляційних судах. Окрім цього, розпочалися співбесіди із кандидатами на посади суддів місцевих, господарських та адміністративних судів. Водночас до кінця липня цього року в Україні мають створити Вищий адміністративний суд. Оголошено конкурс на добір суддів Вищого антикорупційного суду (ВАКС). Але чіткого плану дій, пріоритетності кроків і розуміння того, як це має одночасно працювати, немає, а ККД – низький. Чому так?

Тут думки співрозмовників ZN.UA розходяться. Так, колеги одноставно описують голову Вищої кваліфікаційної комісії Романа Ігнатова як «неповороткого та повільного у прийнятті рішень менеджера». А от далі є нюанси. «Чесний, але некомунікабельний, – каже один співрозмовник. – Очевидно, що на його дії впливають 25 років роботи з кримінальною юстицією: спочатку слідчим, згодом прокурором і потім суддею. На деякі

речі Ігнатов дивиться прямо, не відволікаючись на важливі нюанси. Але саме ця зашореність та обмежений кругозір у цьому випадку зіграли нам на руку». На думку цього та інших джерел усередині ВККС, із Романом Ігнатовим неможливо домовитися про потрібного комусь суддю. Ці ж джерела ZN.UA у ВККС стверджують, що коли вперше (і поки востаннє) до голови Комісії прийшли домовлятися з Банковою, «він їх послав». І додали, що саме через це невміння домовлятися Ігнатову нагадали стару історію з його нібито російським громадянством.

Однак тут вмикається інша думка, мабуть, колег-недоброзичливців, які стверджують: «саме тому, що Ігнатов – поганий менеджер, ВККС досі не під Банковою». Нібито голова Комісії як нездатний менеджер просто не може забезпечити потрібні ОПУ рішення. Саме тому під ним посилено хитають крісло. І «російський паспорт» – один з інструментів.

Нагадаємо, що історія про те, є у Романа Ігнатова російський паспорт чи ні, розпочалася ще на етапі формування нової ВККС. У розпал конкурсу на посаду члена ВККС йому пригадали, що у 1990-х, відразу після розпаду Радянського Союзу, Ігнатов працював прокурором у Росії. І для тих, хто стверджував, що російський паспорт і громадянство були, це стало підставою сказати, що, мовляв, він не міг працювати в прокуратурі без російського паспорту. Згодом ця історія вщухла. А Ігнатов став не лише членом Комісії, а й очолив її, завадивши ОПУ провести у крісло свого голову. Тоді називали різні прізвиська, яких ми поки що не оприлюднюватимемо.

Однак помста не забарилася. Як пояснюють співрозмовники ZN.UA у Вищій раді правосуддя, скандальний народний депутат Максим Бужанський написав до правоохоронних органів на Ігнатова заяву, на підставі якої проти нього, як каже сам голова ВККС, порушили кримінальну справу за статтею «державна зрада». Спочатку члени Комісії хотіли створити всередині кваліфікаційного органу свою маленьку комісію з питання нібито російського громадянства Романа Ігнатова. Але потім зійшлися на тому, що голові ВККС потрібно

особисто зробити запит у спецслужби. Що той і зробив. І у грудні 2023 року на адресу ВККС надійшла відповідь від Служби зовнішньої розвідки.

У ній, зокрема, йдеться про те, що через розрив дипломатичних відносин України та Росії після повномасштабного вторгнення росіян 24 лютого 2022 року неможливо отримати копії документів із російських реєстрів. Проте в листі все ж було вказано номер «паспорта громадянина РФ», який не значиться в списках недійсних документів. І належить він, як стверджує СЗР, Ігнатову Роману Миколайовичу. Після цього голова Комісії скликав прес-конференцію і розповів про тиск. Його заступник Руслан Сидорович зробив публічні заяви, в яких, по-перше, дав зрозуміти, що Комісія підтримує свого голову, по-друге, зазначив, що лист розвідки не вплине на процедуру оцінювання суддів і подальшу роботу ВККС, а по-третє, констатував створення всередині ВККС робочої групи, яка вивчить питання. І все це були не дуже добрі новини для стійкості інституції.

Робоча група завершила роботу ще 31 січня, а 12 лютого було оприлюднено звіт. Перед цим вона зробила запити на отримання інформації до всіх спецслужб України.

В оприлюдненому звіті немає висновку щодо наявності зараз чи в минулому російського громадянства в Ігнатова. Але робоча група оцінила встановлені обставини (документи й законодавство) і не знайшла доказів вчинення Романом Ігнатовим «активних усвідомлених дій, спрямованих на набуття громадянства» РФ.

Відкриті російські офіційні джерела інформації (сайти головного управління з питань міграції МВС РФ і Федеральної податкової служби) не містять відомостей про наявність у Ігнатова паспорта РФ і російського індивідуального податкового номера. Робоча група не змогла «встановити правильність нумерації паспорта РФ» стосовно наданого у листі Служби зовнішньої розвідки, як стверджується, номера російського паспорта (6140 640912), який збігається з номером паспорта СРСР, що його мав Ігнатов (614064 від 09.12.1986 р.).

Робоча група, оцінюючи, чи може робота у прокуратурі Петрозаводська свідчити про те, що Ігнатов набув громадянство РФ, зазначила у звіті, що у статті 37 закону РФ про прокуратуру «встановлено вимогу щодо наявності російського громадянства у осіб, які претендували обійняти таку посаду», та зауважила, що «факт призначення на посаду слідчого тієї чи іншої прокуратури в 1995–1996 роках сам по собі не може свідчити про приналежність до громадянства відповідної держави».

Чи такі висновки робочої групи зняли питання до Ігнатова як до голови ключової інституції судової системи? Не факт. Будь-якої миті цю цеглу знову посуне за слухної нагоди чиясь нога. Більш того, справа не тільки в Ігнатові, а взагалі в здатності держави і спецслужб запропонувати адекватний варіант вирішення подібних конфліктів. Адже питань із російським громадянством виникає чимало як у судовій системі, так і всередині самих спецслужб.

Показово, що джерела ZN.UA у ВККС кажуть, що двоє членів Комісії, а саме: Руслан Мельник, який до 2023 року працював у Національному антикорупційному бюро, та суддя ВАКС Олег Коліуш уже були готові стати новими головами замість Ігнатова. Вони відкрито вимагали відставки Ігнатова. Мельник – бо амбітний, а Коліуш – бо нібито готовий слухати команди згори. Джерела вказують, що треба подивитися на голосування 12 лютого 2024 року стосовно судді Павла Вовка і його участі у конкурсі на посаду судді Верховного суду. А саме, хто проголосував на користь Вовка. По суті, це рішення Комісії ні на що не впливало, а просто констатувало той факт, що Вовк не зможе вершити правосуддя у Верховному суді. Але точно це рішення ВККС може бути передостаннім на шляху позбавлення статусу судді фігуранта кримінальної справи НАБУ.

Ментальний вибір ГРД

Громадська рада доброчесності 2016 року стала тим, що називають «результатом Майдану». ГРД не просто дорадчий орган

згідно із статтею 87 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Вона повинна була стати символом того, що так, як раніше, не має бути. І процес пішов.

Громадську раду обирають кожні два роки. До неї можуть входити журналісти, адвокати, правозахисники та громадські активісти із різних сфер, які однак мають розумітися на тому, що вони робитимуть у ГРД. Обов'язками Ради є: збирати й аналізувати інформацію про суддів і кандидатів на посаду судді, повідомляти ВККС про те, що хтось із суддів не відповідає критеріям добросовісності, брати участь у засіданнях разом із членами Комісії під час співбесід із суддями. Також у разі, якщо висновок ГРД стосовно судді є негативним, то члени ВККС мають зважати на це і процедурно погоджуватись або ні. Якщо Комісія відхиляє висновок ГРД, то таке рішення повинні підтримати 11 її членів. Проте закон каже: «... двома третинами голосів призначених членів Комісії, але не менше ніж дев'ятьма голосами».

Такої практики очищення судів не було ніде у світі. Намацуючи наосліп механізми та процедури, які запустили на початку, на сьогодні їх довели до автоматизму. Але, як кажуть члени ВККС, хоча спільні індикатори оцінювання існують, проте вони не застосовуються і ГРД, і Комісією однаково.

Нещодавно громадська організація «Фундація Dejure», яка здійснює адвокацію прозорих принципів судової реформи в Україні, але, слід зауважити, не є допоміжним органом ані ВККС, ані ГРД, опублікувала статистику кваліфікаційного оцінювання за три місяці. В цій ідеться про результати стосовно 99 суддів (за три місяці роботи), з яких Комісія розглянула 36 кандидатур з негативним висновком Громадської ради і щодо 17 із них подолала ці висновки, тобто недослухалась, а щодо 15 – дослухалась і відправила суддів на звільнення. І «Фундація Dejure» доходить висновку: «...попри спільно погоджені з ГРД критерії, розуміння того, що є недобросовісною поведінкою для судді, у Комісії та представників громадського сектору часто різне. Зокрема, ВККС ігнорує відмазування суддями п'яних водіїв».

Ми поцікавились у членів Комісії, в чому ж справа, і на умовах анонімності отримали

відповідь: «Кожна колегія самостійно приймає рішення. Але якщо є рішення суду, то невже ми маємо сказати, що воно незаконне? Ми ж державний орган, тим більше який працює з питаннями судів, ми маємо просто так сказати, що суддя виніс незаконне рішення? Те саме про суддів Майдану. Що ми маємо сказати, якщо судові рішення не скасоване?». Тобто члени Комісії посилаються на неможливість ставити під сумнів рішення суду та необхідність діяти в рамках закону, оскільки вони несуть відповідальність за прийняті рішення. У членів ГРД таких обмежень немає.

Водночас Комісія зі свого боку також не завжди обґрунтовує свою незгоду з висновками Громадської ради. Це, зокрема, і питання проходження співбесід суддями, котрі, як вказує ГРД, затягували розгляд справ стосовно цих самих водіїв нападпитку. А тому членам Комісії варто не забувати пояснювати це громадськості, яка перебуває разом із ними під час засідань в одному приміщенні і готова слухати.

Ніхто з членів ГРД не отримує заробітну плату за вичитування рішень, їхні голосування та участь у співбесідах. Проте, на що вказують декілька членів Ради, з якими ми спілкувалися, міжнародні організації фінансують аналітичну роботу – збір інформації і оформлення її в досьє. А платять гонорари за виконану роботу громадська організація «Фундація Dejure». Співкоординаторка ГРД Вероніка Крейденкова, яка за сумісництвом працює менеджеркою проєктів Фундації Dejure, розповіла в коментарі ZN.UA, що Dejure «адмініструє інституційну роботу».

І тут постає питання інституційної незалежності Громадської ради добросовісності. Мова йде не про прямий вплив, мовляв Фундація Dejure примушує членів ГРД виносити негативні висновки стосовно окремих суддів. Питання в тому, наскільки незалежно члени Ради приймають рішення, якщо в Dejure, наприклад, є сформоване уявлення про когось із суддів. Фундація Dejure неодноразово поширювала у своїх соціальних мережах висновки стосовно кандидатів, з якими мають пройти співбесіди, заздалегідь наполягаючи на їхній недобросовісності. Члени Комісії, з якими

ZN.UA спілкувалося під час підготовки цього матеріалу, висловлювали надію, що зрілість і суб'єктність членів ГРД дають їм змогу самостійно приймати рішення, без стороннього впливу.

«Хоча діяльність ГРД невіддільна від діяльності ВККС, інституційно це цілком самостійний орган, вплив на який з боку як ВККС, так і інших органів державної влади нормативно унеможливлений. При цьому всі мають розуміти, що сприяння не має сприйматися як «підспівування». ГРД була і залишиться органом, який порушує гострі питання та висвітлює суттєві недоліки. Якби було по-іншому, існування цього органу не мало б жодного сенсу», – вказує член Вищої кваліфікаційної комісії суддів Руслан Мельник.

Окрім цього, перед співбесідою з однією із харківських суддів член правління Фондації Dejure Михайло Жернаков написав на своїй сторінці в соціальній мережі, що суддя, яка йде на співбесіду, нібито намагалася домовитися про її проходження. Жернаков не озвучив прізвищ членів Комісії, з якими домовлялися, про заяви до правоохоронних органів і ймовірний підкуп членів ВККС також не згадував. Це питання виникло на засіданні, і ніхто не розумів, у чому його суть і до кого звертатися за роз'ясненнями. Члени Комісії, з якими ZN.UA говорило стосовно цього випадку, сприйняли це як тиск на них. Зрештою, суддя не пройшла співбесіди. А якщо довго кричати про вовків, ви знаєте, що потім буває. Проте якщо за подібні висловлювання немає жодної репутаційної відповідальності, то таке сходить з рук.

«ГРД – колегіальний орган. Нас 20 членів. Dejure – це громадська організація, яка делегувала в ГРД окремих членів. Цього недостатньо, щоб мати реальний вплив. На нас впливає практика попередніх складів ГРД, тому що вони вже напрацювали критерії та методологію оцінки, інформацію щодо суддів, які почали проходити кваліфікаційне за попереднього складу. Ми цим спадком користуємося, хоча ми трохи інші та маємо відмінності у підходах. Можливо, ця «спадкоємність» сприймається як вплив представників Dejure, – говорить членкиня ГРД Ольга Веретельник.

Командний лист G7, якого не мало бути

Описуючи ймовірні ризики та наявні проблеми в комунікації членів ВККС і ГРД, усе ж таки не можна не згадати про їхню однозначну плідну співпрацю. Минулого місяця заступник голови Комісії Руслан Сидорович і голова Ради Вероніка Крейденкова написали спільного листа послам G7, де пожалілися, що Національне антикорупційне бюро та Національне агентство із питань запобігання корупції припинили надавати їм дані про суддів.

Однак у Законі «Про судоустрій і статус суддів» одразу дві статті гарантують і ВККС, і ГРД доступ до реєстрів, якими користуються НАЗК і НАБУ. Але нічого з цього, за словами членів ВККС, не працює на практиці, бо у членів Комісії немає системи захисту та дозволів для роботи з реєстрами. Вища кваліфікаційна комісія суддів банально не може отримати доступу до реєстру Податкової служби, щоб порівняти доходи судді і майно, яким він володіє. Немає такої можливості й у Громадської ради доброчесності.

Членкиня ГРД Ольга Веретельник пояснює, що раніше НАБУ передавало інформацію попереднім складам Ради, проте зараз для цього у них бракує і людей, і ресурсів. «НАЗК припинило надавати інформацію наприкінці минулого року, тому що обсяг роботи в 2024 році не дозволяє їм це робити. Цінність інформації НАЗК у тому, що вона достатньо повна і структурована порівняно з іншими джерелами. Це значно пришвидшує і покращує роботу і нашу, і ВККС. Тому ми і зверталися до G7 із проханням допомогти з тим, щоб у НАЗК були ресурси надавати цю інформацію. Це важливо. Тому що кваліфікаційне і конкурсне на посади суддів – не єдині процеси, в ході яких потрібно глибоко аналізувати кандидатів. І всім конкурсним комісіям потрібно звідкись брати інформацію, і бажано, щоб вона була максимально повною і систематизованою», – зауважила вона.

Тому тут два запитання. Перше: чому ВККС і ГРД, маючи в законі пряму норму про доступ до реєстрів, не вирішили цього питання на рівні уряду? Друге: чому, маючи меморандум про співпрацю з НАБУ (укладений

попереднім складом ВККС ще 2016 року), не вирішили питання на горизонтальному рівні співробітництва? Skorиставшись системою онлайн-навігації Google maps, можна побачити, що відстань від будівлі ВККС до офісу НАБУ дорівнює 1,2 км, яку на авто можна подолати приблизно за чотири хвилини. Видається, що це значно коротший шлях вирішення питання, ніж звертатися до наших союзників-послів із відкритим листом і просити втрутитись у те, щоб НАБУ передало документи. Причому підриваючи при цьому як свій авторитет, так і авторитет антикорупційних органів, які, за законом, ВККС нічого не винні.

Після оприлюдненого листа до послів G7 Руслан Сидорович усе ж таки заявив, що ВККС планує створити власний аналітичний підрозділ, який займатиметься інформацією з необхідних реєстрів, і вказав чіткі дедлайни – до кінця 2024 року. Проте він не уточнив, як члени Комісії будуть рік (!) обходитися без необхідної інформації. Це просто блокує діяльність ВККС, яка тільки почала активно працювати, чи не так?

Замість висновків

По-перше, незважаючи на всі перелічені вище проблеми та перманентне бажання будь-якої влади контролювати Вищу кваліфікаційну комісію суддів, її новий склад наразі не дав приводу стверджувати, що і ця інституція перебуває під впливом Банкової. Це є ключовим чинником для продовження судової реформи. Чому це сталося – тому що Ігнатов поганий менеджер і не зміг забезпечити процес або тому що принциповий, – стане зрозуміло найближчим часом.

По-друге, у Комісії після публікації звіту робочої групи, яка, по суті, підтримала Ігнатова, є шанс утримати інституцію та увійти в нормальний ритм роботи. З пріоритетами, дедлайнами, плануванням і таким ККД, що відповідає ситуації. Це дуже важливо для продовження реформи.

По-третє, Громадській раді доброчесності варто уникнути свого ментального вибору і зробити інституційний крок, усвідомивши, що вона із ВККС – єдине ціле. І критикувати не означає руйнувати, щоб знову залишитися без діючої інституції. Все це розмова про довіру – вміння вибудовувати довіру всередині інституції та, як наслідок, підвищувати довіру до ВККС суддів і громадськості. Прозорість фінансування праці членів ГРД, до речі, теж про довіру.

По-четверте, громадським організаціям, представники яких є частиною державних процедур, належить перейти з поля хайпового креативу та публічності у поле вміння інституційно забезпечувати свої ідеї та діяльність. Наполегливо копати вглиб, а не дрейфувати на гребні тимчасової хвилі; своєчасно готувати реалістичні законопроекти, що стануть майданчиком, на якому і будуватиметься нова судова система. Критично аналізувати результати роботи своїх представників і наслідки їхніх не тільки вдалих, а й невдалих кроків, тому що від цього залежить довіра і до самих громадських організацій (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vkks-i-hrd-chomu-neskladajetsja-komandna-hra-na-korist-institutsiji.html>)). – 2024. – 16.02).

А. Бурцева, 24 канал: Купа невизначеностей: юрист детально розібрав законопроект про мобілізацію

ВР у першому читанні проголосувала за законопроект про мобілізацію. Однак у ньому є низка нечітких норм або таких, що суперечать Конституції України.

Про це 24 Каналу заявив юрист у питаннях армії та проходження військової служби Олександр Золотухін, зауваживши, що про це

наголошують як нардепи, так і Уповноважений Верховної Ради з прав людини. До того ж деякі норми прокоментували в ЄС та назвали їх як «ноу-хау». До слова, за рішення проголосувало 243 нардепи.

«Новий законопроект, який фактично містить ту саму суть попереднього, лише частково

видозміненого. І, якщо він буде ухвалений у тій редакції, який він є, то він суттєво посилить будь-яку відповідальність. Навіть уявну або навіть не завжди доведену», – сказав Золотухін.

Окрім того, юрист переконаний, що це ще більше збурить суспільство. А цього не варто допустити.

Не відповідає Конституції

Одна з основних норм, про яку говорить майже кожен парламентар, це реєстрація електронного кабінету призовника, військовозобов'язаного. Саме через нього можуть надсилатися різні документи з ТЦК. Зокрема, повістки.

Окрім того, у військовозобов'язаних виникне обов'язок протягом 60 днів після ухвалення законопроекту оновити свої дані в територіальному центрі комплектування. Це можна буде зробити через ЦНАП або через електронний кабінет. Проти обов'язку реєстрації, зокрема, омбудсман. Адже це суперечить Конституції України.

Норми пов'язані

У новому законопроекті видозмінили відповідальність людей, які ухиляються від військової служби. Йдеться про порядок накладення на них певних санкцій.

У попередньому проекті закону мовилося про те, що ТЦК міг мати доступ до різних баз або до різних реєстрів і самостійно робити ті чи інші обмеження. У новій редакції це можливо лише після внесення з боку ТЦК відповідного подання до суду. Відповідно рішення про обмеження водійського посвідчення та блокування рахунків ухвалюватиме Феміда.

Ці всі норми настільки взаємопов'язані, що без ухвалення однієї норми неможливо допустити іншу, – наголосив юрист.

У даному законопроекті передбачено, що ТЦК, наприклад, відправляє громадянину повістку через електронний кабінет. Якщо він на неї не реагує та не з'являється до територіального центру комплектування, то протягом певного періоду у ТЦК виникає право звернутися до суду з поданням про обмеження прав та свобод.

«Якщо ж ухвалять у редакції без електронного кабінету, то, відповідно, ось це подання про будь-яке обмеження втрачає будь-яку логіку. Оскільки спочатку потрібно буде довести, що ця повістка була не лише направлена, але й отримана. А згодом лише можна буде обмежувати», – зазначив Золотухін.

«Ноу-хау» для ЄС та правова невизначеність

За його словами, в ЄС назвали «ноу-хау» норму про те, що усі військовозобов'язані чоловіки, які отримали І чи II групу інвалідності, будуть зобов'язані повторно пройти медогляд до кінця 2024-го року.

«Єдине, що в законопроекті міститься описка. Оскільки там вказано, які отримали «після 24 лютого 2024-го року». Але, ймовірно, законодавець має на думці «24 лютого 2022-го року», – додав юрист.

Золотухін наголошує, що відтак громадянин, який отримує ту чи іншу послугу, або виконує певну юридичну дію в Україні, не має можливості забезпечити собі надалі правову визначеність. А також розуміти, що цей документ, який видали від імені України або від певного територіального органу може мати силу надалі.

Усе через те, що законотворці можуть невдовзі ухвалити законопроект, який зобов'яже повторно доводити чи повторно робити певні дії.

Фактично це нівелює принцип правової визначеності. І у «світлі», наприклад, Європейського Союзу, він ставить Україну в таку собі «тінь», – сказав юрист.

Адже, оскільки бізнес, який захоче увійти на ринок України, і так не впевнений в українському судочинстві та правоохоронній системі, то так він, ймовірно, ще більше буде боятися зайти в Україну з певними грошима для розвитку економіки.

Також, згідно з законопроектом, зміни можуть торкнутися українців за кордоном. Адже без надання документів про приписку до призовної дільниці ТЦК вони не зможуть зробити нотаріальну або консульську дію.

«Можна буде лише повернутися в Україну без документів таких. Або, якщо, наприклад,

чоловік іноземець або жінка іноземка – у такому випадку можна буде отримати консульську дію. У всіх інших випадках будь-які консульські дії по суті будуть обмежені», – наголосив Золотухін.

Розмита норма демобілізації

Окрім того, у новому законопроекті дуже розмита та нечітка позиція щодо демобілізації. Скоро почнеться третій рік служби військових, які служать від початку повномасштабного вторгнення. Однак ймовірності та порядку демобілізації не визначено.

У проекті закону пропонують ухвалити норму, що за 36 місяців служби під час дії воєнного стану військовий матиме право на звільнення. Однак порядок такого звільнення визначається Ставкою Головнокомандувача. Тобто право на звільнення буде прописано, але порядку його реалізації не вказано.

Це створює ту саму правову невизначеність, де військовослужбовець має якесь уявне, химерне, фантомне уявлення про те, що через 36 місяців можна звільнитися. Але реального звільнення це ще не означатиме, – зазначив Олександр Золотухін.

У законопроекті про мобілізацію пропонують дати право співробітникам ТЦК

перевіряти військово-облікові документи у всіх чоловіків віком від 18 до 60 років. Це, як зазначив Уповноважений ВР з прав людини, суперечить Конституції України.

Законопроект про мобілізацію доопрацьовують

У ВР обговорюють зміни до проекту закону про мобілізацію. Документ доопрацьовуватимуть після голосування у першому читанні. Над ним працюватимуть до другого читання.

За словами голови фракції «Слуга Народу» Давида Арахамії, основну увагу приділять захисту прав людей з інвалідністю та їхніх опікунів. Також переглянуть положення щодо аспірантів. Арахамія назвав неприйнятними норми про блокування особистих рахунків громадян. За його словами, треба збалансувати інтереси військового командування, бізнесу та громадян.

Теоретично законопроект про мобілізацію може почати діяти за кілька місяців. Найімовірніше, він може набрати чинності у квітні (*24 канал (https://24tv.ua/zakonoprojekt-pro-mobilizatsiyu-shho-nim-ne-tak-novini-ukrayini_n2490380). – 2024. – 8.02).*

Д. Долотова, Вікна: Правова гармонія чи конфлікти? Розбираємось з політологом та юристом у питанні множинного громадянства

Глобалізація та швидкий розвиток міграції у світі вже давно не були новиною для багатьох розвинених країн. Адже ці процеси стали невіддільною частиною сучасного життя людини, що зрештою сприяло розвитку такого поняття як множинне громадянство.

Кожна країна, яка ухвалила такі правила гри нової реальності, мала на це різні причини як, наприклад, історичний контекст чи потреба вирішити проблеми сучасності. Як заявив Володимир Зеленський у День Соборності, Україна може стати на цей шлях з метою

об'єднати всіх етнічних українців з різних куточків світу.

Тому президент вніс у Верховну Раду законопроект, який, з його слів, може дати змогу ухвалити комплексні зміни до законодавства та запровадити інститут множинного громадянства. Однак у більшості громадян, які читали Конституцію України принаймні один раз, виникло одне просте питання: “Як це можливо?” Адже в статті 4 йдеться, що в Україні існує єдине громадянство.

Крім того, зміни до Конституції України в умовах воєнного стану вносити просто неможливо. Та й загалом, поки не було

опубліковано тексту законопроекту, незрозуміло, як множинне громадянство має працювати саме для українців та нашої держави. Оскільки кожна країна визначає це самостійно.

Тож із заявою Володимира Зеленського в українців виникло тільки більше питань, зокрема й про те, які позитивні зрушення це може принести та чого можна чекати деструктивного. Тому Вікна вирішили розібратись у всіх цих питаннях та розглянути детально поняття інституту множинного громадянства та його функціонування разом з політологом Ярославом Телешунем та юристом Сергієм Ланкіним.

Що взагалі означає термін множинне громадянство

Політолог Ярослав Телешун пояснює, що множинне громадянство – це правовий статус особи, згідно з яким вона є громадянином двох або більше країн відповідно до законів цих країн.

Чи може впровадження множинного громадянства суперечити Конституції України

Юрист Сергій Ланкін зазначає, що внесення змін до Конституції України в умовах воєнного стану дійсно заборонено. Однак, станом на сьогодні, обмеження щодо єдиного громадянства, закріпленого у Конституції, фактично можна обійти через недосконалість законодавства.

Річ у тім, що у статті 2 Закону України Про громадянство України вказано, що якщо громадянин України набуває громадянство іншої держави, то у відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Аналогічна ситуація з іноземцями, які набувають українське громадянство.

Також, згідно зі статтею 19 Закону України Про громадянство України, набуття громадянства іншої держави може бути підставою для втрати громадянства України.

Залишається неврегульованим порядок повідомлення (декларування) українським громадянином про наявність другого

громадянства, у зв'язку із чим довести наявність іншого громадянства в установленому законом порядку в Україні стає майже неможливим.

Сергій Ланкін говорить, що цю проблематику підтверджують численні повідомлення у ЗМІ, зокрема про наявність у тих чи інших топ-посадовців громадянства країни-агресора.

Тому наразі, попри пряму заборону, встановлену у Конституції України та законодавстві, у зв'язку із відсутністю правового механізму реалізації цієї заборони та відповідальності за її порушення – набуття другого громадянства поряд з українським фактично є можливим.

Ярослав Телешун висловлює суголосну з Сергієм Ланкіним думку: ця ініціатива суперечить нормам Конституції України. Оскільки, згідно зі статтею 4 Конституції, в Україні існує єдине громадянство. Тому відповідно впровадження множинного громадянства передбачає зміни в основному законі.

Крім того, стаття 157 Конституції України прямо зазначає, що основний закон не може бути змінений в умовах воєнного або ж надзвичайного стану.

Водночас 23 січня міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба в ефірі марафону Єдині новини пояснив позицію влади: після консультації з юристами, автори законопроекту ухвалили рішення, що статтю 4 Конституції України можна трактувати інакше – визначення єдиного громадянства в Україні можна розуміти як таке, що заперечує наявність громадянства в обласних центрах.

Тобто автори документа трактують статтю так “не може бути громадянина Черкащини, Сумщини чи Донеччини, а є виключно громадяни України”.

Чому саме зараз було запропоновано впровадити множинне громадянство

Політолог Ярослав Телешун говорить, що важливо зрозуміти також, чому саме зараз було вирішено “реанімувати” ідею множинного громадянства. Адже вперше така ініціатива була озвучена главою держави під час інавгурації у 2019 році. Згодом

президент України зареєстрував як мінімум три законопроекти (№2590, №6368 та №6369), що могли уможливити множинне громадянство. Однак ініціатива через певні обставин була тоді заморожена.

Тому політолог зазначає, що в цьому випадку варто скоріше говорити про політичну вмотивованість, аніж про конкретні підстави такого кроку.

Аргументи на користь множинного громадянства, що лунали від Дмитра Кулеби восени 2023 року, є вкрай дискусійними й потребують більш ретельного аналізу. Наразі, на мою думку, така ініціатива несе більше загроз, аніж створює можливостей Україні, – вважає політолог.

Так, наприклад, існує загроза подальшого масштабування правового нігілізму в Україні у разі форсування законопроекту №10425 від 22 січня 2024 року Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України в умовах воєнного стану.

Проте Ярослав Телешун припускає, що представники влади можуть скористатися правовою колізією, що закладена в основному законі та де-факто впровадити множинне громадянство. Адже, згідно зі статтею 25 Конституції України, громадянин нашої держави не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Тобто всі люди, що скористаються можливістю набути громадянство України, будуть захищені від підстав припинення, втрати та виходу з громадянства, згідно зі статтями 17, 18 та 19 Закону України Про громадянство України. Адже в такому випадку громадянин України може вийти з громадянства лише за власним клопотанням.

Також політолог пропонує звернути увагу на порівняльну таблицю до проекту закону Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України. Її наповнення змушує припустити, що ця ініціатива більше зорієнтована на набуття громадянства України іноземцями та особами без громадянства.

Тоді, навіть у випадку рішення Конституційного Суду України щодо

неконституційності даної ініціативи, всі люди, що набудуть громадянство таким чином, все одно будуть захищені статтею 25 Конституції України.

Як на практиці працює принцип множинного громадянства

Ярослав Телешун пояснює, що насправді не існує єдиної концепції роботи принципу множинного громадянства. Оскільки воно має свої особливості в кожній із держав, де формалізована дана інституція.

Наприклад, в Німеччині лише недавно дозволили подвійне громадянство. До цього Берлін надав громадянство з можливістю збереження попереднього лише громадянам країн ЄС та Швейцарії. Інші претенденти на німецьке громадянство мали відмовитися від попереднього.

В Ізраїлі для отримання громадянства, незалежно від місця проживання, потрібно лише підтвердити свою приналежність до етнічної спільноти. А Кіпр та Угорщина надають друге громадянство в обмін на інвестиційні вкладення.

Проте, незалежно від особливостей функціонування даної інституції, важливо розуміти, що вона є або ж елементом історичної спадщини країни, або ж аргументованою відповіддю на виклики та загрози, що існують перед державою.

Які ризики може нести впровадження множинного громадянства в Україні

Сергій Ланкін попереджає, що, на його думку, найбільшим ризиком можуть бути можливі зловживання щодо множинного громадянства. Зокрема поєднання громадянства України та держави-агресора.

Як ми всі бачимо, останні події вказують на те, що відсутність юридичного механізму доведення наявності одночасного громадянства України та громадянства РФ створює випадки, коли їх можна поєднувати навіть перебуваючи на державній службі або посаді судді.

Уникнути подібних випадків можна при внесенні змін до законодавства України та підзаконних актів Державної міграційної

служби України, яка визначить порядок перевірки наявності множинного громадянства в особи. А також можна встановити реальний механізм позбавлення громадянства, якщо громадянин України не повідомив про свій іноземний паспорт, тим паче якщо він належить РФ.

Ярослав Телешун пропонує розглянути питання з різних сторін та визначити ризики та загрози для громадянина та для держави. Так, наприклад, ризиком для громадянина можуть бути певні складнощі при перетині кордонів. Також обов'язок військової служби та навіть кримінальної відповідальності за уникнення служби, проблеми зі сплатою податків, чи можливості побудувати політичну кар'єру тощо.

А ось ризик №1 для держави – це не повернення громадян з більш забезпеченої країни в країну з меншим достатком. А також нездатність захистити своїх громадян у протистоянні з більш могутньою державою. Можуть з'явитись і загрози для національної безпеки.

Якщо ж заглиблюватися саме у ризики, також можна відзначити, що в умовах режиму воєнного стану змінювати конституцію нереально. Тому з впровадженням інституту множинного громадянства, що теоретично може суперечити Конституції України, можуть з'явитись ризики подальшого руйнування правової системи та її неефективність.

Наступний ризик також пов'язаний із воєнним станом. З огляду на тлумачення Міністерства оборони та відповідних інституцій, наявність подвійного громадянства або громадянства іншої країни не позбавляє обов'язку громадянина України захищати свою Батьківщину.

Тоді, наприклад, якщо людина має громадянство США та України й вона була вбита на війні, це може створити як мінімум напругу та конфліктні ситуації між державами. Адже є такі країни, які дружньо ставляться до українців. А є ті, що й не підтримують нас і можуть такі ситуації використовувати як механізм впливу у власних цілях.

Дуже яскравим прикладом була ситуація Віталія Марківа – нацгвардійця, який

став на захист Батьківщини. Чоловік мав італійське громадянство. Однак, відповідно до законодавства Італії, її громадянам заборонено воювати у складі Збройних сил інших держав і за це існує навіть кримінальна відповідальність.

Через це захисника судили в Італії за вбивство, яке він нібито вчинив на Донбасі. Та, на щастя, його було виправдано та звільнено апеляційним судом Мілана. Тому небезпеку можуть нести саме такі заборони, які існують в інших державах.

Також можуть виникнути проблеми з перетином кордону саме у воєнний час. Адже не встановлено, за яким саме паспортом тоді людину потрібно впускати чи випускати з країни. Зокрема це стосується військовозобов'язаних.

Наприклад, у нормативно-правовій базі США встановлено, що американські громадяни у будь-якому випадку перетинають усі кордони лише за американським паспортом.

У нас поки що це питання не унормовано. Тому теоретично це може створити теж величезну колізію та загрозу для національної безпеки й оборони.

Наступна недосконалість полягає у тому, що ухвалення такого закону може створити ситуацію недостатнього фінансування в Україні. Оскільки буде стояти питання, якій саме країні людина буде платити податки. Крім того, дехто може скористатися ситуацією та вивести частину своїх активів за кордон і не сплачувати податки.

Коли нам не вистачає фінансів в умовах війни, створювати такий механізм для легального виведення грошей і мінімізації оподаткування достатньо небезпечно.

Крім того, наразі іноземці, які прагнуть вести бізнес в Україні, також сплачують податки, митні збори. Українські ж громадяни в цьому питанні мають менше видатків. Тому якщо зараз впровадити множинне громадянство, існує ризик не лише втрати певної частки, що наповнює бюджет, але й згодом – заповнення українського ринку великою кількістю іноземних компаній, і не лише західних.

Також подвійне громадянство може відкрити доступ до певної секретної інформації, що може загрожувати національній безпеці.

Насправді це може мати чимало ризиків. Тому в умовах воєнного стану, на мою думку, цей крок не виправданий. Його краще розглядати в перспективі після завершення війни.

Політолог додає, що теоретично це питання можна обговорювати після закінчення війни. Зокрема для відновлення чисельності населення України. Адже зробити це умовно природним шляхом не вийде ще як мінімум десятиліття.

Та, зрештою, й після закінчення війни та перемоги України множинне громадянство може нести певні загрози. Наприклад, людей, які через примус отримали російські паспорти, РФ все одно вважатиме своїми громадянами. І країна-агресорка нікуди не зникне. Тому існує загроза повторної агресії з аргументацією захисту не просто російськомовного населення, а саме нібито своїх громадян.

Водночас якщо унеможливити отримувати подвійне громадянство чи виключно українське громадянство на законодавчому рівні, тоді з'являється для ворога аргументація етнічних утисків.

Однак Ярослав Телешун припускає, що, зрештою, законопроект може бути й не ухвалено. А масове його обговорення використане, щоб перенаситити українське суспільство та підготувати його до інших новин та змін.

Які переваги може принести дозвіл мати множинне громадянство

Як вже зазначив вище Ярослав Телешун, насправді варто розділити питання на дві складові: переваги для українців та переваги для України.

Варто розуміти, що в цьому випадку ці дві складові не є тотожними. Адже перевагами для людини може бути послаблення візового бар'єра, отримання кращої соціальної підтримки від більш забезпеченої країни. Також більша безпека під час подорожей (людина має можливість звернутися за допомогою до дипломатичних установ кількох держав). До того ж можливі кращі умови інвестиційної діяльності та ведення бізнесу тощо. Своєю чергою, для держави переваги є менш очевидними, проте і вони є: залучення нових робочих рук, додаткових інвестицій тощо.

Якщо заглиблюватись у питання, насамперед після війни впровадження множинного громадянства може допомогти відновити чисельність населення України за допомогою іноземців, які можуть також поповнити ринок праці.

Однак варто розуміти, що ці дві переваги можливі лише за тієї умови, якщо спершу Україна, наскільки це можливо, відновить економічну потужність та стане привабливою як для українців, які мають повернутися додому, так і для іноземців, аби не сталось витоку кадрів. Крім того, такий крок може принести Україні нові інвестиції та створити потужне бізнес-середовище.

Ще одна перевага, яку може принести множинне громадянство, це можливість мати політичний вплив на інші країни. Зокрема йдеться про приклад Туреччини, яка за допомогою своїх громадян, які живуть у Німеччині, інколи може просувати власні інтереси та сприяти ухваленню корисних для неї рішень.

У контексті можна згадати й вірменських громадян, які сприяли підтримці Франції саме сторони Вірменії під час останнього спалаху конфлікту у Нагірному Карабасі.

Тож поява множинного громадянства теоретично може сприяти пришвидшенню процесу набуття членства ЄС для України. Адже саме в країнах ЄС наразі чимало українських біженців.

На додачу, множинне громадянство може принести користь і для самих українців у питанні безпеки. Наприклад, вони зможуть просити захисту не лише в українського консула чи посла, але й в представника іншої країни, громадянство якої вони матимуть.

Сергій Ланкін додає, що узаконення вже наявної практики подвійного громадянства в Україні надасть можливість нашим громадянам користуватись правами, які надає громадянство інших країн, серед яких можуть бути право на освіту, медичну допомогу, проживання на території іншої країни, соціальну допомогу, зокрема пенсійне забезпечення, як на території України, так і на території країни іншого громадянства.

Особливо актуальним це питання стане для українців, які через повномасштабне вторгнення були вимушені тимчасово залишити Україну та перебувають за кордоном.

Більшість з наших громадян, які залишили свої домівки у 2022 році, вже перебувають у процесі набуття іноземного громадянства. Тому, пояснює Сергій Ланкін, запровадження можливості не відмовлятися від юридичного зв'язку з Україною може бути одним із позитивних поштовхів до повернення додому.

Допоможе множинне громадянство і розв'язати питання іноземців, які наразі воюють на боці України. Адже наша держава тоді зможе захищати їхні права. Прийняття закону могло б

також спростити життя і тим громадянам РФ, які теж воюють за Україну. Оскільки для захисту своїх прав вони не можуть ані звернутись до посольства чи консульства, ані поїхати у РФ, де їм вже може загрожувати небезпека.

Однак проблеми іноземців можуть вирішити й менш дискусійні законопроекти, які не ставлять під питання функціонування Конституції України. Тому питання полягає завжди в доцільності, за яких умов і коли, власне, будуть впроваджувати цей механізм (*Вікна* (<https://vikna.tv/dlia-tebe/bezpeka/mnozhyne-gromadyanstvo-u-riznyh-krayinah-rozbyrayemosya-z-politologom-ta-yurystom/>). – 2004. – 23.02).

Л. Усатюк, Діло: Чому законопроект про множинне громадянство суперечить Конституції та які ще ризики приховує

Президент України Володимир Зеленський вніс на розгляд Верховної Ради та визначив як невідкладний Проект Закону про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України (реєстр. номер 10425).

У кінці січня цього року Президент України Володимир Зеленський вніс на розгляд Верховної Ради та визначив як невідкладний Проект Закону про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України (реєстр. номер 10425). Що ж такого термінового запропонував Президент та які ризики може нести чергова поспішна спроба впровадити в Україні множинне громадянство? Спробуємо проаналізувати.

Головна зміна, яку пропонує законопроект 10425 – впровадження спрощеного порядку набуття громадянства України іноземцями, які стали до зброї з метою захисту територіальної цілісності нашої держави.

Відразу варто зазначити, що це далеко не всі іноземці, які захищають Україну. Так, перелік іноземних країн достатньо обширний і включає в себе країни-члени ЄС, G7,

Швейцарію, Норвегію, Японію (детальний перелік країн, чії громадяни матимуть змогу скористатися спрощеним порядком набуття українського громадянства наводиться у ст.1 законопроекту). Але водночас проект не враховує низку держав, які мають значну українську діаспору та активно підтримують Україну в боротьбі із російською агресією. Наприклад, Президент у своїй законодавчій ініціативі не надав право скористатися спрощеним порядком набуття громадянства України громадянам Ізраїлю, де українська діаспора є майже півмільйонною.

В чому ж полягає спрощення порядку?

Новелою законопроекту 10425 є запровадження поняття «Декларація про визнання себе громадянином України». В розумінні проекту – це документ, у якому іноземець, який є громадянином (підданим) держави, громадяни (піддані) якої набувають громадянство України в спрощеному порядку, при поданні заяви про його набуття засвідчує, що в разі набуття українського громадянства в правових відносинах з Україною він визнає себе лише її громадянином.

Власне кажучи таке визначення дає змогу стверджувати, що особи, які скористаються спрощеним порядком набуття громадянства України, будуть мати подвійне (множинне) громадянство, оскільки відмовлятися від свого первинного громадянства обов'язку у них не буде.

Варто зазначити, що ініціатива щодо множинного громадянства не є новою і періодично піднімається в обговореннях на рівні законодавчих ініціатив. При цьому ані законопроект 10425, ані інші проекти законів з подібними ініціативами не визначають порядок змін у низці питань, які можуть бути потенційно проблемними. Наприклад, оподаткування, виборчі права, проходження військової служби і т.д.

Окрім того, Конституцією України визнається, що в нашій державі існує лише єдине громадянство (стаття 4). Таким чином, без відповідних змін до основного закону, існують шанси на визнання президентського законопроекту неконституційним.

Щодо позбавлення громадянства

Серед змін, що запропоновані законопроектом 10425, також є зміни щодо виходу/позбавлення громадянства України. Однак, процедурно ці зміни не запропоновані. Рішення приймається Президентом одноосібно, як і в діючому законі.

Здебільшого, законопроектом 10425 вводяться нові підстави для позбавлення громадянства. Наприклад, добровільне набуття громадянином України громадянства держави, визнаної Верховною Радою державою-агресором або державою-окупантом, або громадянства іншої держави, яка не визначена як держава, громадяни якої набувають громадянство України у спрощеному порядку.

Правозахисники вже заявили, що законопроект не дає чіткого розуміння, як саме визначатимуть добровільність набуття такого громадянства. Оскільки у цьому контексті виникають ризики для жителів окупованих територій, які перебувають там в умовах тиску та змушені отримувати російські паспорти аби не потрапити під репресії.

Також, варто зазначити, що стаття 25 Конституції України, знову ж таки, визначає, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства.

Отже, у світлі відсутності визначення чіткої різниці між поняттями «втрата» та «позбавлення» громадянства вбачається логічним перед впровадженням таких змін отримати тлумачення цих понять задля уникнення прийняття неконституційного закону.

Серед інших запропонованих змін хотілося б виділити також скасування права на отримання громадянства України у випадку народження у іноземців дітей на території України (наразі в чинному законі це право передбачене). В умовах масового виїзду громадян у зв'язку з російською агресією ця норма, м'яко кажучи, не є логічною. Оскільки держава всіляко мала б заохочувати осіб, здатних підтримувати та розвивати економіку, залишатися в Україні.

Загалом, зважаючи на усі плюси і мінуси законопроекту Президента, прийняття його Верховною Радою – справа непроста. Тож, очевидно, що, як і раніше, очікувати на швидке вирішення питання про множинне громадянство в Україні, не доводиться (*Діло (https://delo.ua/politics/comu-zakonoprojekt-pro-mnozinne-gromadyanstvo-superecit-konstituciyi-ta-yaki-shhe-riziki-prixovuje-428909/). – 2024. – 9.02).*

Децентралізація: Децентралізація у 2024. На які закони від Парламенту громади чекають у поточному році

Законодавче забезпечення фінансової спроможності місцевого самоврядування, зокрема шляхом удосконалення системи вирівнювання місцевих бюджетів, надання додаткових повноважень у частині адміністрування податків та зборів, удосконалення повноважень органів місцевого самоврядування (ОМС) у період дії воєнного стану, відновлення публічної влади на деокупованих територіях, питання порядку сплати і зарахування ПДФО, оплати праці, наявності робочих місць у громадах, проблеми, пов'язані з мобілізацією, розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони, економічний розвиток – ці та інші законодавчі ініціативи та актуальні для місцевого самоврядування питання були озвучені учасниками Форуму «Децентралізація 2024. Законодавчий порядок денний», проведеного напередодні чергової 11 сесії Верховної Ради України, у Києві 5 лютого 2024 року громадською організацією «ДЕСПРО» за підтримки Проєкту USAID «ГОВЕРЛА» та інформаційного партнерства порталу «Децентралізація».

До діалогу напередодні початку роботи чергової сесії Парламенту долучилося близько 400 учасників форуму офлайн і онлайн, серед яких були представники Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, органів місцевого самоврядування всіх рівнів та їхніх всеукраїнських асоціацій.

Під час заходу було презентовано результати дослідження позиції представників ОМС щодо пріоритетів законодавчого порядку денного з децентралізації на 2024 рік та проведено онлайн-голосування щодо необхідності розробки і прийняття нових законопроектів та внесення змін до чинних законів. Дослідження продемонструвало, зокрема, необхідність вдосконалення законодавства щодо повноважень органів місцевого самоврядування під час воєнного стану, прийняття закону про розмежування повноважень, Містобудівного кодексу та закону про надання додаткових

повноважень ОМС щодо адміністрування місцевих податків і зборів.

Станом на зараз вже відомо, що із запропонованих та прорейтингованих органами місцевого самоврядування у процесі проведення дослідження думки ОМС та дискусій під час Форуму «Децентралізація 2024. Законодавчий порядок денний» дев'ять законопроектів увійшли до Порядку денного 11 сесії Верховної Ради України IX скликання у статусі готових до розгляду на пленарних засіданнях, а сім законопроектів – повернути Комітетам для доопрацювання.

Законопроекти, які готові до перегляду під час пленарних засідань:

№9450 – про міжнародне територіальне співробітництво;

№6401 – про забезпечення прозорості місцевого самоврядування;

№4298 – про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації»;

№9518 щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану;

№4254 – про публічні консультації;

№4380 – про адміністративний збір;

№10284 – про стимулювання участі державних органів та органів місцевого самоврядування в реалізації програм та проєктів міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва;

№2143-3 – про місто Київ – столицю України;

№5241 – про вдосконалення порядку дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови.

Законопроекти, які передані Комітетам на доопрацювання:

№5512 – про місцевий референдум;

№8056 – про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану;

№6479 – про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо комунальної власності;

№6319 – про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення»;

№7283 – про внесення змін до законодавства щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування;

№2668 – про внесення змін до статті 4 Закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»;

№10161 – про внесення змін до законодавства у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру».

Також під час Форуму Перший заступник Голови Верховної Ради Олександр Корнієнко зробив акцент на кількох стратегічних питаннях, що знаходяться в полі зору європейських партнерів у контексті вступу до Євросоюзу, і виділив серед них питання нагляду за законністю ОМС. Законопроект №4298 (проект закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» – Ред.) необхідно прийняти, оскільки це відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. Законопроекти технічного характеру, що регулюють питання забезпечення ефективної роботи органів місцевого самоврядування, зокрема реформування діяльності старост, механізми організації роботи, висвітлення роботи ОМС, транскордонне співробітництво тощо – необхідні, оскільки не дозволять збавляти темпи реформи.

«І авжеж є важливим фінансовий сектор. В умовах воєнного стану фінанси акумулюють передусім на безпеку та оборону, тому не можна випромінювати оптимізм стосовно збільшення місцевих бюджетів. Проте питання про адміністрування податків і зборів, нарахування ПДФО мають бути остаточно вирішені. Відкриття ринку землі для юридичних осіб, продаж об'єктів державної власності, індустриальні парки – це нові можливості територіальних громад для наповнення бюджетів, залучення інвесторів», – зазначив Олександр Корнієнко.

Народна депутатка, голова Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Олена Шуляк повідомила, що парламент

нині працює над практичними кроками, які стосуються істотного покращення прозорості роботи місцевого самоврядування (мова про законопроект № 6401 щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування), а також питаннями адміністрування місцевих податків.

За її словами, питання адміністрування місцевих податків дуже актуальне для більшості органів місцевого самоврядування, але на сьогодні немає єдності в ньому. Для пошуку оптимальнішого рішення вона запропонувала долучати стейкхолдерів, профільні асоціації та відповідний комітет. Зручним та чесним форматом для прийняття рішення, яке влаштує більшість, можуть стати публічні консультації – інструмент, який уже показав свою ефективність. Наприклад, коли автори закону про держпрограму «Відновлення визначали проблемні моменти в механізмі компенсацій за знищене та пошкоджене житло задля вдосконалення програми.

«Ми вже запропонували партнерам зробити публічні консультації на тему адміністрування місцевих податків, щоб почути кожную громаду. Маємо знайти правильну конструкцію щодо адміністрування податків, яка задовольнить і ОМС, і податкову службу», – зауважила Олена Шуляк.

Данило Гетманцев, народний депутат України, голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, зауважив, що питання фінансового забезпечення ОМС є завжди актуальним і що зараз це питання лежить у кількох площинах. По-перше, потребує покращення адміністрування податків та зборів, по-друге, необхідне нормативне удосконалення цього інструменту наповнення бюджетів. Зауважив, що стосовно ПДФО залишається дискусійним визначення місця сплати, бо немає єдності позиції щодо цього податку серед самих ОМС.

«Позиції територіальних громад різняться. Приміські територіальні громади наполягають здійснювати сплату за місцем проживання, а міста – за місцем здійснення господарської діяльності. Ідеальний варіант, якщо місце роботи та місце проживання збігаються. І завдання територіальних громад – створювати

відповідні умови для розміщення суб'єктів господарювання на своїй території», – сказав Данило Гетманцев.

Віталій Безгін, народний депутат України, голова підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, підкреслив, що результати презентованого дослідження із додаванням моделювання мають лежати в основі законодавчих змін, і прокоментував додатково:

«Якщо бути реалістом, то питання надання громадам можливості адмініструвати місцеві податки має шанси бути реалізованим до завершення війни, але для цього потрібно знайти компромісну модель.

Також озвучу свою позицію щодо «розширення» повноважень ОМС у новому урядовому законопроекті про мобілізацію: воно є шкідливим і призведе до складання повноважень старостами та головами громад на селі. Буду подавати правки проти цього між читаннями».

В'ячеслав Негода, керівник Офісу Конгресу місцевих та регіональних влад при Президенті України, закликав органи влади та посадових осіб не розпорошувати свої зусилля і ресурси на другорядні завдання, а робити максимум дій, які наближають перемогу.

«Є вкрай необхідним прийняття законопроекту (№ 9559-д від 30.08.2023, «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України» – Ред.).

Також потрібно працювати над зміцненням фінансової стійкості громад. Найголовніше – це не очікування трансферів з державного бюджету, бо в ньому з коштами сумно, а створити умови в громадах для розвитку місцевої економіки і насамперед – малого та середнього бізнесу.

Щодо адміністрування місцевих податків і зборів, то моя пропозиція – не чекати довгих погоджень, а провести відкритий

діалог із громадами, їх асоціаціями за участі представників ЦОВВ і народних депутатів щодо перспективи надання додаткових повноважень ОМС у цій частині», – зазначив В'ячеслав Негода.

Роман Лозинський, народний депутат України, перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, закликав голів громад звернутися до своїх народних депутатів щодо прийняття необхідних законопроектів і наголосив, що ще пів року тому профільний комітет рекомендував ухвалити законопроект № 9559-д, який надає місцевим радам право передавати кошти та транспорт на потреби ЗСУ. Але досі законопроект не потрапив у порядок денний пленарних засідань.

«Також чекаємо на ухвалення законопроекту № 6401, який суттєво розширює норми про відкритість роботи місцевих рад і записи колегіальних засідань рад, а також стимулює наповнювати відкритий реєстр об'єктів права комунальної власності територіальної громади», – підкреслив Роман Лозинський.

Денис Улютін, перший заступник Міністра фінансів України, розповів про реалізацію реформи адміністрування місцевих податків та зборів, а також про важливість визначення чисельності територіальних громад для реалізації моделі зарахування ПДФО.

За його словами, на сьогодні тривають активні дискусії щодо зарахування ПДФО до місцевих бюджетів. Частка надходжень ПДФО у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів у 2023 році становила 58%, надходження – 210,9 млрд гривень.

«Для напрацювання єдиної концепції у Верховній Раді створено робочу групу, під час роботи якої має відбуватись обговорення вже зареєстрованих законопроектів чи напрацювання нових. У цьому контексті варто звернути увагу на визначення чисельності населення територіальних громад. Це питання набуло актуальності після проведення адміністративно-територіальної реформи у 2020 році, і тепер проблема поглибилася у зв'язку з тимчасово окупованими територіями, значною

внутрішньою міграцією населення. Коректні і точні дані визначення чисельності населення територіальних громад є досить важливими для розподілу трансфертів між територіальними громадами. Різниця між кількістю населення, за даними Держстату та інформацією ДМС, у цілому по Україні становить понад 5 млн осіб. Минулого тижня ми провели зустріч із ЦОВВ та органами місцевого самоврядування щодо забезпечення обміну інформацією між наявними реєстрами, над якими працюють Мінцифри та Державна міграційна служба. Створення єдиного державного реєстру адрес якраз може покращити нам обмін між цими державними реєстрами», – наголосив Денис Улютін.

Галина Васильченко, народна депутатка України, членкиня Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, висловила позицію, що у 2024 році питання адміністрування податків і зборів є її особистим пріоритетом як народної депутатки.

«Податкова служба сконцентрована здебільшого на адмініструванні ПДВ, ПДФО та податку на прибуток. І тому передача адміністрування податків на місцевий рівень зробить цю процедуру ефективною, оскільки громади зацікавлені, щоб податки, які їм по праву належать і йдуть у місцевий бюджет, адмініструвалися належним чином. Проте зараз громади навіть не мають доступу до баз, які має податкова», – зауважила Галина Васильченко.

Сергій Шаршов, начальник управління з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою Мінінфраструктури, зазначив, що насамперед потрібно вирішити ті завдання, які було закладено в Концепцію реформи місцевого самоврядування, але не вирішено і досі. Окрім того, треба пам'ятати про звіт Європейської комісії, де чітко прописані «домашні завдання», що стосуються децентралізації та які також потрібно виконати.

«З огляду на вищесказане Міністерство планує діяльність по чотирьох основних блоках, які пов'язані з реалізацією реформи місцевого самоврядування. Блок 1 – адмінтерустрій, тобто

територіальна основа для діяльності місцевого самоврядування. Блок 2 – фінансова автономія і незалежність місцевого самоврядування. Блок 3 – повноваження. І блок 4 – відповідальність місцевого самоврядування, а саме її посилення».

Ігор Санжаровський, заступник керівника Проекту USAID «ГОВЕРЛА», повідомив, що Проект USAID «ГОВЕРЛА» продовжить співпрацю з Верховною Радою, міністерствами та місцевим самоврядуванням щодо законодавчої підтримки громад, а також зазначив, що Проект працює за іншими, також важливими для ОМС, тематиками: стратегічне планування, просторове планування, покращення послуг, транскордонна співпраця. Зокрема, надає допомогу в написанні заявок, в отриманні фінансування від різних програм ЄС для реалізації проєктів, у навчанні англійської мови.

Антон Грушецький, виконавчий директор КМІС, перед презентацією дослідження думки місцевого самоврядування щодо поточних законодавчих пріоритетів поінформував, що дослідження проводилося через опитування громад, фокус-групи та глибинні інтерв'ю. Опитано 315 представників ОМС у всіх регіонах України (крім АР Крим та тимчасово окупованих територій). Проведено онлайн п'ять фокус-групових дискусій за напівструктурованим гайдом і п'ять глибинних інтерв'ю за напівструктурованим гайдом.

Іван Слободяник, виконавчий директор Всеукраїнської асоціації громад, наголосив, що передусім виникла проблема із законопроектом про мобілізацію, прийняття якого може поставити під загрозу все місцеве самоврядування, оскільки запроваджуються норми не властиві для повноважень місцевого самоврядування.

«Друга проблема – зарплата в ОМС: це штучно створені умови для виникнення соціальної напруги. Асоціація подала свої пропозиції Мінфіну до постанови Уряду й очікує відповідного рішення. Також є проблемою неможливість використання вільних залишків на ремонт водогонів, шкіл тощо. Решта питань – блок податкових питань. ПДФО – сплата за місцем проживання, вирівнювання дотацій,

адміністрування податків та зборів, доступ до податкових реєстрів, проблеми освітньої субвенції та необхідності медичної реформи для населених пунктів з менш як 40 тисячами населення», – додав Іван Слободяник.

Олександр Слобожан, виконавчий директор Асоціації міст України, подякував за можливість взяти участь у заході та ознайомитися з результатами дослідження і зі свого боку звернув увагу на те, що набув чинності закон про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України і його реалізація потребує прийняття великої кількості нормативно-правових актів. Окрім того «місто обласного значення» законом не передбачено, а в решті законів є, і як наслідок виникає конфлікт у сфері повноважень.

Тарас Добрівський, виконавчий директор Асоціації об'єднаних територіальних громад, висловив свою думку щодо законодавчих пріоритетів:

«По-перше, необхідно вирішити питання якісної підтримки ЗСУ, по-друге, забезпечити надходження коштів до місцевих бюджетів, по-третє, забезпечити економічний розвиток громад, по-четверте, забезпечити безперебійний режим роботи всіх гілок влади зі справедливим законом про мобілізацію».

Щодо іншого: податки, земля, розмежування податкових повноважень – потрібні дискусії з Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики.

Сергій Левчук, голова секретаріату Всеукраїнської асоціації районних обласних рад, запропонував у більшому обсязі долучати районні та обласні ради до подібних досліджень і погодився з пропозиціями колег щодо розмежування повноважень, підконтрольності ОМС військовим адміністраціям, а також фінансового і кадрового забезпечення діяльності місцевого самоврядування.

Сергій Соломаха, Миргородський міський голова, Полтавська область, наголосив на важливості податку на нерухомість,

адмініструванні податків та зборів і додав, що оцінка землі в громадах призвела до зменшення, а не збільшення надходжень до бюджету в 47 разів.

Сергій Карпук, Шацький селищний голова, Волинська область, підтримав колег у питанні законодавчого врегулювання заробітної плати прикордонних громад, що на відстані 90 км вздовж кордону з Білоруссю, і висловив зацікавленість тим, як відбуватимуться вирівнювання для таких територій.

Людмила Прокопечко, Доброславська селищна голова, Одеська область, наголосила, що громада втратила 63% бюджету від того, що забрали військове ПДФО. І тепер у громади відсутні гроші на допомогу військовим, пораненим, мобілізованим.

Олександр Лукашець, Деражненський сільський голова, Рівненська область, підтвердив важливість сплати ПДФО за місцем проживання та проблеми із заробітною платою для ОМС, а також зазначив, що допомога військовим має бути централізованою, а не на рівні територіальних громад, водночас адміністрування податків на рівні малих територіальних громад відніс до дискусійних питань.

Під час підбиття підсумків Форуму Ігор Парасюк, керівник Компоненту «Розробка політики та впровадження реформи децентралізації» Проєкту USAID «ГОВЕРЛА», підкреслив актуальність проведення обговорень і повідомив про плани Проєкту щодо організації подібного заходу, присвяченого законодавчій підтримці громад, напередодні наступної сесії Парламенту.

Оксана Гарнець, президентка ГО «ДЕСПРО», підкреслила важливість збереження фокуса всіх гілок влади і громадськості на підтримці децентралізації та подальшій підтримці місцевого самоврядування, а також повідомила, що результати всіх досліджень і онлайн-голосування під час Форуму будуть передані до Верховної Ради та профільних міністерств (*Децентралізація* (<https://decentralization.ua/news/17550>). – 2024. – 7.02).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук заявив, що Володимир Зеленський продовжує здійснювати свою діяльність до вступу нового президента на посаду. За його словами, такі норми передбачені 108 статтею Конституції України. Про це він сказав в коментарі кореспонденту Новини.LIVE.

«Звичайно, 108 стаття Конституції чітко про це говорить, що президент продовжує здійснювати свою діяльність до моменту вступу нового президента на посаду», – пояснив він (*Новину.live (https://segodnya.novyny.live/stefanchuk-vidpoviv-iaak-dovgo-zelenskii-perebuvatime-na-svoyii-posadi-155191.html)*. – 2024. – 25.02).

Секретар Ради національної безпеки та оборони України Олексій Данілов заявив, що ймовірність того, що норми оновленого законопроекту про мобілізацію не будуть відповідати Конституції «наближена до нуля». Він також наголосив, що важливо аби закон був справедливим та зрозумілим для суспільства.

«Цей закон має бути справедливим і зрозумілим для всього суспільства. В нього не має бути трактувань, які одні «читають зліва, інші читають справа». Він має бути простим і зрозумілим. Щоб кожна людина зрозуміла, про що йдеться», – наголосив він (*Українська правда (https://www.pravda.com.ua/news/2024/02/7/7440866/)*. – 2024. – 7.02).

15 лютого, в Українському інституті майбутнього відбулася лекція-презентація «Чи потрібна Україні нова Конституція?».

Виконавча директорка UIF Марія Чумак підкреслила, що це перший захід із циклу присвяченого Верховенству права в Україні.

«Ми розпочинаємо низку заходів, що стосуються змін в українській нормативно-правій базі, починаючи з Основного Закону, для того, щоб українці мали міцне підґрунтя для побудови майбутнього», – зазначила вона.

Під час презентації Геннадій Друзенко, очільник Центру конституційного моделювання,

представив генезу творення конституцій у світі, виділив голові типи конституцій та вказав на головні дисбаланси в Конституції України.

«Якщо розглядати Конституцію як проект, то вона має ті ж завдання, що і у автомобіля – бути надійним, швидким (реагувати швидко на виклики часу) та економічним (не розкидатися завжди обмеженими ресурсами)», – вважає Геннадій Друзенко.

Спікер розповів про новий підхід до категоризації конституцій від викладача Єльського університету професора Брюса Акермана на революційні, еволюційні та елітарні. Головну роль у цьому поділі відіграє суспільна легітимність.

«Якщо в конституцію ніхто не вірить – вона залишається брошуркою на полиці. Коли ми в неї віримо і розуміємо, чому цей документ має працювати, коли ми відчуваємо свою співпричетність – конституція працює», – пояснив Друзенко.

Українська конституція належить до елітарних конституцій. Це був пакт між президентом Кучмою та лівою більшістю у парламенті. «Проте на відмінно від прапора чи гімну, вона так і не стала символом української держави», – зазначив спікер.

На думку Друзенка, однією з причин недовіри українців до Основного Закону є суперечливі положення в Українській Конституції.

Приклад діяльності добровольчих батальйонів показово ілюструє дану проблему.

Згідно зі ст. 17 Конституції «на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом». Тож, добровольчі батальйони існують в Україні поза конституційним полем.

«Замість того, щоб уконституювати територіальну оборону чи народне ополчення, держава залишила добровольців поза конституційним полем», – прокоментував Друзенко.

Проте з іншого боку маємо ст. 65 Конституції, яка говорить, що «захист

Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України». Тож, добровольці пішли виконувати ст. 65 Конституції – але вона суперечить ст. 17, що ставить їх поза законом.

Тож, чи потрібна Україні нова Конституція – питання доволі категоричне, проте очевидним є те, що Конституція потребує важливих змін, що дозволить українцям довіряти Основному Закону (*Український інститут майбутнього* (<https://uifuture.org/publications/chy-potribna-ukrayini-nova-konstytuziya/>). – 2024. – 15.02).

Вища кваліфікаційна комісія суддів України на засіданні 12 лютого ухвалила рішення, що Павло Вовк не може здійснювати правосуддя у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду.

«Комісія вирішила визнати Вовка Павла В'ячеславовича таким, що не підтвердив здатності здійснювати правосуддя у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду у зв'язку з неявкою в засідання без поважних причин», – йдеться у заяві ВККС.

Як зазначив голова правління фундації DEJURE, юрист Михайло Жернаков, рішення ВККС знаменує закінчення процесу участі Павла Вовка в конкурсі до Верховного Суду, який почався ще в 2017 році.

«Рішення приймали без участі Вовка, бо той на засідання не з'явився. Примітно, що проти такого рішення було аж п'ять членів комісії з 14 присутніх. Наступний крок – кваліфіціювання на здатність здійснювати правосуддя в принципі», – додав він (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/vkks-viznala-suddju-vovka-ne-zdatnim-zdijsnuvati-pravosuddja-u-verkhovnomu-sudi.html>). – 2024. – 12.02).

Відбулася презентація та обговорення Білої книги підготовки та проведення повоєнних виборів (частина I), над якою працювали експерти Центр політико-правових реформ, Громадянська мережа «Опора» та Міжнародної фундації виборчих систем (IFES в Україні).

«Голосування біженців та військових, актуалізація Державного реєстру виборців,

пошкоджена інфраструктура, фінансування повоєнних виборів – це ті загальновідомі виклики, які нас чекають», – відзначив у вітальному слові Олександр Корнієнко, перший заступник Голови Верховної Ради України. На думку народного депутата, розробка Білої книги підготовки та проведення повоєнних виборів допоможе зібрати разом усі виклики та обговорити їх. «Коли черга дійде до законопроекту чи навіть кількох законопроектів, то набагато простіше буде прийняти певні рішення», – висловив своє переконання Олександр Корнієнко.

Взяв участь в обговоренні Голова Центральної виборчої комісії. «Від рівня якості повоєнних виборів багато що залежатиме. Це імідж України у світі, стабільність у самій країні, темпи повоєнного відновлення. Адаже іноземні інвестиції залежатимуть від рівня демократії в Україні, швидкості інтеграції в ЄС та НАТО. Все це зумовлює необхідність належної організації та проведення повоєнних виборів», – відзначив Олег Діденко.

Заступник директора IFES в Україні висловив вдячність Громадській мережі Опора та Центру політико-правових реформ за пророблену роботу. «Мені здається це дуже гарний показник для України – те, що Україна думає про майбутнє і піклується про те, як буде виглядати її завтрашній день після перемоги, як буде виглядати її майбутня демократія», – наголосив Роман Любченко. Окремо пан Роман зазначив про необхідність просування цієї дискусії на регіональний рівень та з іншими цільовими групами.

У контексті активних публічних дискусій щодо можливості проведення виборів під час воєнного стану, голова правління Центру політико-правових реформ Ігор Коліушко у вітальному слові відмітив: «Ми дуже втішені на сьогодні, що відбувся певний консенсус в Україні, що проводити вибори під час воєнного стану – це не правильно, це не відповідає засадам конституціоналізму. Тож добре, що загроза, як ми вважали, знята сьогодні з порядку денного». За словами Ігоря Борисовича, потрібно якомога швидше підготувати все, в тому числі законодавчу базу, громадську

думку, дійти суспільного консенсусу щодо того, як проводити вибори після війни. У цьому переконані й експерти ЦППР, які активно працюють над цим.

«Метою цього обговорення є дуже практичні завдання: допомогти парламенту, Центральній виборчій комісії, іншим органам, які беруть участь в організації виборів вже давати відповіді на ті питання, які зрозумілі, які можна моделювати сьогодні», – Юлія Кириченко, членкиня правління Центру політико-правових реформ. Експертка також закликала зараз активно просуватися в напрямку ухвалення рішень, адже спільна візія може забезпечити стабільність. Керівниця проєктів з питань конституційного права упродовж презентації окреслила методологію розробки дослідження (Білої книги).

Обговорення складалося з трьох блоків:

- відтермінування виборів;
- передвиборна агітація та її фінансування;
- територіальна організація виборів.

Відповідні презентації зробили співавтори Білої книги Аліса Шушковська, Ольга Коцюруба та Денис Ковриженко. Кожна

частина супроводжувалася жвавою дискусією, що ще раз підкреслює актуальність проблем і намір різних зацікавлених осіб дійти згоди у ключових позиціях. Учасники презентації ділилися цінними зауваженнями, що будуть враховані командою експертів у процесі фіналізації тексту Білої книги (*ЦППР (<https://pravo.org.ua/prezentatsiya-ta-obgovorennya-biloyi-knygy-pidgotovky-ta-provedennya-povoyennyh-vyboriv/>). – 2024. – 1.02).*

43% громадян України нейтрально ставляться до запровадження множинного громадянства в Україні, про це свідчить опитування КМІС.

Думки респондентів щодо цього питання розділилися майже порівну: 27% мають скоріше позитивне враження про нього, 28% – скоріше негативне. Водночас майже половина респондентів (43%) мають нейтральне ставлення (*Цензор. Net (<https://censor.net/ua/n3474300>). – 2024. – https://censor.net/ua/news/3474300/27_ukrayintsiv_pozytyvno_stavlyatsya_do_zaprovadjennya_mnojoynnogo_gromadyanstva_28_skorishe_negatyvno). – 2024. – 19.02).*

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Городовенко В., суддя Конституційного суду України

Чи є майбутнє у Конституційного Суду України

(Доповідь під час круглого столу «Правосуддя майбутнього: судова мережа та доступ до правосуддя»)

Виокремлення функції конституційного контролю зі сфери законодавчої та судової влади у світовому конституційному розвитку стало вагомим кроком, пов'язаним з необхідністю кристалізації арбітральної та контрольної функцій державної влади. Поява органів конституційної юрисдикції – ключовий елемент у системі стримувань та противаг, яка постійно розвивається і вдосконалюється. Відповідні зміни знаходять своє відображення й у функціонуванні органів конституційної юрисдикції, зокрема Конституційного Суду України.

Так, внаслідок конституційної реформи правосуддя 2016 року Конституційному Суду України було надано особливе місце у системі органів державної влади. Також істотним кроком в утвердженні верховенства права через зміцнення національної системи захисту прав людини та приведення її у відповідність із сучасними практиками європейських країн стало запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги, що відповідним чином розширило повноваження КСУ.

Відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії та з огляду на правову природу

Конституційного Суду України його було виокремлено як самостійну та відмінну від судів інституцію. Адже з огляду на функціональний аспект та відповідно до покладених на нього повноважень орган конституційної юрисдикції є професійним екстраординарним органом судової влади, тоді як в інституціональному аспекті він виступає специфічним органом влади, який не належить жодній з гілок влади та є рівновіддаленим від них.

Безсумніву, саме Конституційний Суд України є гарантом стабільності конституційного ладу та конституційного правопорядку в державі, адже вони ґрунтуються на Конституції України. Конституційний Суд України має забезпечувати сталий розвиток держави, зокрема у спосіб доктринального розвитку положень Основного Закону України та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Надзвичайно важливим є забезпечення дотримання конституційних положень усіма гілками влади задля уникнення зловживань та гарантування правовладдя, демократії та прав людини як основоположних європейських цінностей, філософію яких формує Конституційний Суд України у своїх юридичних позиціях.

Слід підкреслити важливість діяльності органу конституційного контролю у сфері гарантування реалізації конституційних положень, які визначають Україну саме як соціальну державу справедливості, зміст і спрямованість діяльності якої обумовлюють права і свободи людини та їх гарантії. У цьому аспекті варто згадати рішення Конституційного Суду України останніх років за конституційними скаргами громадян щодо гарантованості пенсії, яка є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму; про посиленій соціальний захист військовослужбовців тощо. Конституційний Суд України, зокрема, наголосив на конституційному обов'язку держави надати спеціальний юридичний статус громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, членам їхніх сімей, а також особам, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації

проти України, розпочатої у лютому 2014 року, із забезпеченням відповідно до цього статусу соціальних гарантій високого рівня.

З огляду на повноваження, виконувани Конституційним Судом України, надзвичайно важливим є убезпечення його від політичного впливу. Адже можна констатувати, що авторитаризм зумовив те, що зараз відбувається у росії і вилилось у її повномасштабне військове вторгнення на територію нашої держави. Так, легітимації російським конституційним судом анексії Автономної Республіки Крим, приєднання інших українських територій не відбулося б, якби він не номінально, а реально виконував свої функції і не став васалом кремлівського режиму. Слід згадати, що у 2014 році Конституційний Суд України оперативно відреагував на дії російської федерації щодо анексії Криму і підтвердив конституційний статус Автономної Республіки Крим і міста Севастополь як невід'ємних складових території України. З 24 лютого 2022 року, незважаючи на повномасштабну військову агресію російської федерації проти України, Конституційний Суд України не припиняв свою роботу і продовжує виконання своїх конституційних повноважень задля утвердження верховенства Основного Закону України на всій території нашої держави та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Складно переоцінити важливість функціонування інституту конституційного контролю в правовій державі у період запровадження особливого правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Адже неможливість передбачити та заздалегідь урегулювати всі можливі варіанти розвитку подій, необхідність оперативного розв'язання складних соціальноекономічних, політичних, гуманітарних, безпекових проблем значно підвищують ризик порушення конституційних положень. Можна також констатувати, що ефективність забезпечення конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина матиме прямий вплив на кількість наших співвітчизників, які повернуться на Батьківщину після довгоочікуваної Перемоги України над агресором.

Конституційний Суд України за час свого існування послідовно відстоює свою незалежність. Можна згадати резонанс, який викликало ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України. Показовими є і події 2021–2022 років, коли у ситуації, схожій на ту, що склалась із Конституційним Трибуналом Республіки Польща наприкінці 2015 року, Конституційний Суд України до завершення повноважень суддів, достроково звільнених Президентом України із посад шляхом скасування указів про їх призначення, вирішив не приводити нових суддів, призначених на посади попередників, до присяги, чим запобіг кризі легітимності органу конституційної юрисдикції.

Також слід зауважити, що навіть у найбуремніші часи Венеційська Комісія жодного разу не ставила питань ні ліквідації, ні стосовно доцільності існування Конституційного Суду України, натомість висувала підвищені вимоги щодо удосконалення законодавства в частині процедури конституційного судочинства та якості кадрового складу органу конституційної юрисдикції.

У Терміновому спільному висновку Венеційської Комісії і Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи № 1012/2020 (CDL-AD(2020)038) від 11 грудня 2020 року щодо законодавчої ситуації навколо антикорупційних механізмів після ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 13-р/2020 Венеційська Комісія наголосила, що „боротьба з корупцією є одним із найважливіших елементів правової держави, так само як і повага до Конституції та конституційного правосуддя. Вони йдуть пліч-о-пліч. Парламент і виконавча влада повинні поважати роль Конституційного Суду як стража Конституції та виконувати його рішення. Своєю чергою, Конституційний Суд, як і будь-яка інша державна установа та суд заслуговує на інституційну повагу, але, з

іншого боку, повинен дотримуватися власних процедур і заради забезпечення конституційної стабільності та правової визначеності має приймати рішення, які загалом відповідають його власній прецедентній практиці. Ще більш важливим є те, що Конституційний Суд повинен приймати рішення у межах його законних повноважень і юрисдикції. <...> варто поважати конституційну роль Конституційного Суду, і Верховна Рада повинна імплементувати це рішення, тлумачачи його з урахуванням засад конституційного устрою країни та чинних міжнародних стандартів і захищаючи водночас суспільні інтереси, такі як боротьба з корупцією, у тому числі і в судовій системі“.

У Терміновому висновку щодо реформування Конституційного Суду України № 1012/2020 (CDL-AD(2020)039-е) від 11 грудня 2020 року Венеційська Комісія звернула увагу українського парламенту на ряд проблемних аспектів організаційного, процедурного, змістового та функціонального характеру у діяльності Конституційного Суду України, що потенційно можуть бути унормовані у спосіб законодавчого врегулювання (наприклад, щодо законодавчого урегулювання розбіжності судової практики, сформованої сенатами; необхідності законодавчої деталізації та конкретизації важливих частин процедурних аспектів, особливо в тій частині, що створюють права або обов'язки для фізичних осіб; покращення рівня правової аргументації Суду в частині належної аргументації та мотивування кожного законодавчого положення, визнаного Судом неконституційним та ін.).

У червні 2022 року першою і ключовою вимогою Європейської Комісії щодо вступу України до Європейського Союзу було визначено ухвалення та запровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, у тому числі процесу попереднього відбору кандидатур, який має ґрунтуватися на оцінці доброчесності та професійних якостей відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії. На виконання вимог Європейської Комісії Верховна Рада України з урахуванням низки рекомендацій Венеційської Комісії

внесла відповідні зміни до Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Наразі триває відбір Дорадчою групою експертів кандидатур на посаду суддів Конституційного Суду України за конкурсною процедурою, яка відповідає європейським стандартам. Тому у незалежного Конституційного Суду України, склад якого буде посилено добросовісними та професійними фахівцями, беззаперечно є майбутнє!

У підсумку свого виступу, я хочу згадати наші бесіди стосовно ролі та місії Конституційного

Суду України з суддею Європейського суду з прав людини Миколою Миколайовичем Гнатовським, який сказав, що його мрія – щоб український Конституційний Суд став національним Європейським судом з прав людини, де громадяни знаходили би гідний захист своїх людських прав і не мали б потреби звертатися до Європейського суду з прав людини (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України* (https://ccu.gov.ua/sites/default/files/6_gorodovenko_dopovid_2024.02.02.pdf). – 2024. – 6.02).

Сидорович Р., член ВККС

Про війну, справедливість і чому штучний інтелект не замінить суддів

(Інтерв'ю провів О. Рибачук)

Вища кваліфікаційна комісія суддів – це інституція, яка відповідає за те, щоб правосуддям в Україні займалися справді гідні та добросовісні фахівці. Голова громадської організації «Центр спільних дій» Олег Рибачук взяв інтерв'ю у заступника голови ВККС Руслана Сидоровича, аби розібратися, яким чином в Україні відбирають суддів, як повернути довіру до судів і чи можна замінити суддів на штучний інтелект.

– Судова гілка влади – це, як для мене, досить утаємничена гілка влади. Я завжди ставився до неї з певним пієтетом. Мав досвід взаємодії з нею, звичайно. Яка роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів у цій системі? В чому її важливість?

– Вища кваліфікаційна комісія суддів – це HR-агенція судової влади. Вона не тільки підбирає, а й веде, спостерігає, відповідає за суддівську кар'єру, моніторить відповідність судді тим високим критеріям, які висуваються в демократичному суспільстві. ВККС – це орган суддівського врядування й одна зі структур судової влади, яка відповідає за те, хто ж туди потраплятиме.

Це мають бути люди, які відповідають критеріям професійності й добросовісності.

Коли мене запитують, який із них важливіший, я кажу так: а яке крило у птаха важливіше – ліве чи праве? Птах не полетить з одним крилом. Немає важливішого критерію. Ця система функціонує виключно за умови, що людина, яка туди потрапляє, має обидві чесноти.

Сьогодні Україна при прийнятті суддів на роботу змушена робити те, чого не робить жодна нормальна держава світу – проводити тестування на знання права. Це повторна атестація. Але хороший правник, який підтвердив свої знання, ще не зможе бути суддею, бо він повинен отримати життєвий досвід і мати емпатію. До речі, цікавий момент: у Нідерландах для того, щоб стати суддею, необхідно мінімум два роки попрацювати в будь-якій іншій сфері, крім юридичної, щоб пізнати життя. Адаже легко сказати «пункт такой-то закону такого-то». Але якщо ти за цим не бачиш людей, то можеш не розв'язати проблему, а створити багато інших.

Іноді до мене приходять айтивці й пропонують замінити суддів на якісь нейромережі, комп'ютери, штучний інтелект, там корупції не буде. Воно начебто так, але, знову ж таки, ми приходимо в суд за справедливістю. Як ви можете навчити комп'ютер, що таке

справедливість, якщо самі не знаєте, що це? Це надзвичайно тонка матерія, яка ґрунтується на великому гуманізмі.

І наше завдання – знаходити таких людей, які не просто знають право, а живуть і дихають ним. Оце те що ми, як новий склад комісії, намагаємося змінити в правилах добору.

– *А наскільки тут помічна Громадська рада доброчесності? В тій конструкції й проблемах, які ви описали, вона допомагає чи ні?*

– Перше, в чому я абсолютно переконаний – громадськість завжди повинна займати активну позицію. Вона завжди повинна бути почута не лише таким органом як Вища кваліфікаційна комісія суддів. У демократичних країнах є багато різних моделей участі громадськості в доборі суддів і в тому, як вона комунікує з державою.

Після Революції Гідності й початку російської агресії проти України треба було робити щось екстраординарне. Тому Громадська рада доброчесності частково отримала повноваження, наче трохи в державного органу. Тоді, у 2016 році, я був членом парламенту й членом комітету з питань правосуддя та правової політики, і я це підтримував.

Але відтоді минуло вже багато часу. Я відверто говорю тій самій громадськості, що, можливо, варто проаналізувати пройдений із 2016 року шлях і зрозуміти, чому очікуваного суспільством результату не було досягнуто. Фактично сьогодні ми рухаємося в рамках моделі 2016 року й сподіваємося, що вона спрацює зараз. Надія покладається на те, що чинний склад ВККС сформували за участі міжнародних експертів.

Але результат залежить не від однієї лише комісії. Настільки відкритої процедури добору й оцінювання, яка є в Україні, немає в жодній країні світу. Ми настільки повідкривали наші бази даних, що жодна країна світу навіть близько до цього не підходить. Але повна прозорість і підзвітність не працюють. Мені здається, ми стикнулися з колосальною постколоніальною проблемою – це тотальна недовіра у суспільстві.

– *У нас вираз «іди в суд, шукай справедливість» сприймається як знуцання.*

– Більшість суддів соромляться казати в незнайомих компаніях, що вони – судді, бо можуть і в обличчя плюнути. Це як мінімум. Бо існує презумпція, що він поганий. Бо не може бути так, щоб людина обійняла високу державну посаду й була чесною. Чи це депутат, чи це міністр – напевно, то якісь сімейні зв'язки чи корупційні історії. І щойно людина в нас потрапляє на трохи вищий рівень, то базово отримує кредит недовіри.

Саме тому ВККС сьогодні намагається змінити правила конкурсного добору, зробити їх більш відкритими й чесними, щоб суспільство могло спостерігати й розуміти, що це механізм, який не допускає корупційного втручання. Саме тому зараз настільки важлива функція Громадської ради доброчесності, яка повинна спостерігати за нашою роботою й доносити суспільству, що оці хлопці й дівчата працюють чесно (або те, що вони й далі займаються тими речами, якими не повинні).

– *А як на це все вплинула війна?*

– Будьмо чесними: війна відкриває і світлі, й темні сторони в різних людей.

– *І щось подібне ви відчуваєте в роботі своєї комісії?*

– Я б не сказав, що прямо в роботі своєї комісії, але загалом у правничій спільноті – так. І я хочу ще раз підкреслити, що правнича спільнота – суддівська, адвокатська, прокурорська, нотаріальна – така ж частина суспільства, як і будь-хто інший.

Війна вплинула по-різному. Ми намагаємося бути відкритими, беремо участь в якихось заходах, я ось прийшов до вас. Я постійно намагаюся достукатися до людей і акцентувати, що сьогодні ми як ніколи близько до втрати нашої держави, тому треба наші персональні амбіції трошки відсунути на задній план.

– *Я пам'ятаю, як намагався пояснити кореспонденту ВВС, що таке вертикаль влади, бо вони не розуміють, як таке може бути. Тож я кажу, що в наших умовах це не вертикаль, а сколіоз, бо дуже викривлений баланс гілок влади. Зараз, напевно, кожна із гілок влади відчуває цей дисбаланс. Як його відчуваєте ви? Які ризики він створює для роботи комісії?*

– Передусім я скажу, що відчуваю, хай пробачать мені викладачі університетів та інших навчальних закладів, колосальний брак кваліфікованих кадрів у всіх сферах, у всіх гілках. Фахівців своєї справи знайти дуже важко.

Чи відчуває комісія сьогодні якийсь тиск на себе від будь-якої гілки влади? Я можу сказати, що ні. Ні зі сторони Банкової, ні зі сторони парламенту, ні від кого. Поки що не відчуваю, може ще руки не дійшли, я не знаю.

– *Є великий запит на справедливість суддів, і ви – велика складова частина цього процесу. Що потрібно було б в ідеалі на рівні законодавства зробити для того, щоб комісія могла працювати ефективно і безперебійно?*

– Всі органи влади, які гіпотетично можуть на неї впливати, якщо в них раптом у телефонних довідниках є номери суддів, членів Вищої ради правосуддя або Вищої кваліфікаційної комісії, мають їх видалити й забути що вони знають цих людей, принаймні на термін каденції. От це найбільш ефективний спосіб. І все.

– *Ми вже не просто отримуємо рекомендації, а беремо зобов'язання й статус кандидата в Європейській Союз. Як ми з вами говорили, там надзвичайно пильна увага саме до судових реформ...*

– Сьогодні Україна й ми всі опинилися поза межами зони комфорту. І це, з одного боку, дуже страшно. Але в такий момент найлегше робити тектонічні реформи. Ти не просиш людей вийти за межі комфорту, вони вже за його межами. Ти приходиш до людей і кажеш: дивіться, вам вже зле, давайте щось зробимо, щоб вам було краще. І отут, переходячи до конкретики, це зміна процедур добору, виведення критеріїв прозорості, щоб люди це бачили й могла народжуватися довіра. І ще максимальна адвокація серед правничої спільноти, щоб правники були готові брати на себе непросту суддівську ношу.

Ми повинні дати й суспільству, й правничій спільноті, й суддям віру в те, що добросовісні професійні судді будуть захищені, не буде переслідувань за політичними мотивами. А буде відповідальність тільки за порушення критеріїв професійності або добросовісності. Судова влада

повинна навчитися самоочищатися, як річка, від тих, кому там не місце.

– *Уявіть, що ми з вами стоїмо десь на вулиці чи на базарі. Як би ви звичайному українцю пояснили вплив роботи комісії на його безпосереднє життя?*

– Ще задовго до парламенту я питав себе, чому все не так. От і люди ніби хороші, і земля хороша, а все не так. І я для себе вивів три кити наших проблем: погана освіта, погана медицина і відсутність правозахисту. Наші з вами права в нашій країні транслює неправильний трикутник. Коли суспільство дурне, хворе і незахищене – воно перетворюється на біомасу, з якою можна робити все що завгодно.

Функція ВККС – створити такий суддівський корпус, який даватиме людині на базарі, водію тролейбуса й звичайному фермеру відчуття, що коли хтось десь порушить його права, то він знатиме, що є палац правосуддя. І він там відновить порушений баланс і порушену справедливість.

– *Ми абсолютно впевнені, що переможемо в цій війні, бо правда на нашому боці. Подумаймо про період відбудови й відновлення – як ви бачите роль комісії на цьому етапі?*

– Вища кваліфікаційна комісія суддів завжди була в тіні, вона завжди була просто виконавцем якихось норм, які ухвалював законодавець. Ми повинні, на моє глибоке переконання, стати тим інтелектуальним центром, який буде задавати вектор і тренди. Ми не є суб'єктом законодавчої ініціативи, тим більше ми не є законодавчим органом. Але це не означає, що судова влада не повинна ставати центром формування візії розвитку країни.

Я розумію, що в контексті всіх корупційних скандалів і проблем це може прозвучати пишномовно, але ми маємо неймовірний шанс сформулювати нові підходи, виходячи зі світового досвіду й наших помилок. І ці нові підходи можуть стати дуже цікавими й застосовними навіть у країнах так званої старої, сталої демократії. Бо якщо зараз подивитися на ті турбуленції у світі, то не можна сказати, що все в них легко і просто.

– *Як ви бачите еволюцію ролі комісії та її майбутнє в системі української влади, але*

розуміючи, що ми прагнемо до Європейського Союзу, який теж проходить через складні реформи на цьому етапі розширення?

– Україна показала, що для більшості з нас цінності – не пустий звук. За що люди борються? За справедливість і за гідність. Ці речі без справедливого суду неможливі.

І тут вертаємося до того, про що я говорив раніше: задача нашої каденції – повернути довіру до процедур, це найважливіше. Люди повинні повірити, що суддею можна стати не за гроші, не за зв'язки. Пам'ятаєте реформу зовнішнього незалежного оцінювання? Я

вважаю, це одна із найважливіших реформ, до якої є величезне суспільна довіра. Наша задача на цих чотири роки – запровадити таку систему добору, яка бодай десь буде доходити у суспільній довірі до тієї, яка є до ЗНО.

Я мрію, що в наступній каденції наші ще достойніші наступники працюватимуть у дуже нудному й нецікавому органі. Конкурсні органи в нормальних країнах, які займаються суддівським добором, – про них знає дуже вузька спільнота, людям не цікаво. Знаєте чому? Бо люди довіряють (*Цензор. Net (https://<https://www.censor.net/ua/b347505>)*). – 2024. – 23.02).

Северин О., к.ю.н., правовий радник, співзасновник Центру близькосхідних досліджень (AMES)

Проблема 21 травня. Легітимний президент чи стан *interregnum?**

**Interregnum (міжкоролів'я): у першій Речі Посполитій,*

до складу якої входили і наші землі – час,

коли попередній король вже вмер (чи самоусунувся – таке теж було),

а нового ще не обрано.

Відповідно до частини першої ст.103 Конституції України “Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років”.

Відповідно до частини першої ст.104 Конституції України “Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом і на урочистому засіданні Верховної Ради України”.

Інавгурація Володимира Зеленського як Президента України відбулася 20 травня 2019 року, відтак строк, на який його було обрано, завершується 20 травня 2024 року.

То що буде після 20-го травня?

В ідеалі до того мали б відбуватися чергові президентські вибори. Стаття 103 Конституції України (надалі – “Конституція”), частина

п’ята: “Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п’ятого року повноважень Президента України”.

Проте, відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” від 15.05.2015, Указом Президента України №64/2022 в країні запроваджено воєнний стан. Частиною першою ст.19 Закону прямо забороняється “проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування”.

Конституція (акт найвищої юридичної сили і прямої дії), однозначно передбачає (ст.83), що “у разі закінчення строку повноважень ВР під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану”. Стосовно Президента України такої прямої норми в Основному

Законі нема (це не зайвий раз свідчить про те, що Конституція не є досконалою, не є “найдемократичнішою у світі” і т.п., а є доволі сирым як для правового акту найвищої юридичної сили, Основного Закону, текстом).

Однак це не є колізією: Конституція не каже і протилежного. Закон “Про правовий режим воєнного стану” не було скасовано парламентом, норму ст.19 Закону не визнаного неконституційною Конституційним судом України, відтак ця норма є чинною у контексті ст.1, частини першої ст.6, частини першої ст.8, ст.19, частини першої ст.68 Конституції, є імперативом для всіх суб’єктів права та обов’язковою до виконання.

Крім того, частина друга ст. 64 Конституції передбачає, що “в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод”, перелічуючи права і свободи, які обмежені не можуть бути взагалі, навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Виборчого права серед них “недоторканих” прав нема. Відповідно, виборче право може бути обмежене, тож в Указі про воєнний стан зазначено що “на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями <...> 38” Конституції. Стаття 38 – це саме про виборче право.

До цього можна додати, що з точки зору common sense непроведення виборів в умовах де-факто війни є цілком розумним, доцільним і необхідним, з огляду на неможливість забезпечити як фізичну безпеку, так і рівні права, рівні фактичні можливості обиратися, бути обраними та вести виборчу агітацію. За таких умов легітимність (як внутрішня, для суспільства, так і назовні для лемократичного світу) обранців дорівнювала б нулю, що несумісно з конституційно визначеним статусом України як демократичної і правової держави (ст.1 Конституції), принципом рівності та недискримінації (ст.21, 24 Конституції, Протокол 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст.16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні) та, зрештою, суперечить

основоположному принципу верховенства права (ст.8 Конституції; під правом автор тут та і взагалі у філософському сенсі розуміє забезпечені державою свободу, справедливість та рівну міру першого та другого для всіх).

Тож висновок перший: під час дії правового режиму воєнного стану виборів Президента України бути не може. Більш того, спроба проведення виборів була б узурпацією влади у розумінні частин четвертої і п’ятої ст.3 Конституції.

Якщо виборів не буде і бути не може, то чи залишиться Зеленський легітимним президентом до завершення воєнного стану, якщо його обирали на 5 (п’ять) років?

Стаття 108 Конституції визначає, що “Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України”. Є винятки, це підстави дострокового припинення повноважень Президента, їх 4 (чотири):

- відставка [за власним бажанням, виголошеним в особистій заяві на засіданні ВР України];
- неспроможність виконувати повноаження за станом здоров’я;
- усунення у порядку імпічменту;
- смерть.

У цих випадках, згідно зі ст.112 Конституції, виконання повноважень Президента на період до обрання і вступу на пост нового Президента виконує Голова ВР України (при цьому він не може виконувати низку президентських повноважень, як то призначати референдуми, припиняти повноваження ВР, робити конституційні кадрові призначення, присвоювати вищі військові звання, нагороджувати державними нагородами, здійснювати помилування). Тобто якщо строк, на який президента було обрано, закінчився, але підстав дострокового припинення повноважень немає – то немає і переходу частини повноважень до Голови ВР.

Одже, відповідно до Конституції, за відсутності вказаних чотирьох обставин повноваження президента України завершуються саме і лише у момент вступу на пост (інавгурації) новообраного президента України, без варіантів.

І це логічно. Адже президента України названо (ст.106 Конституції) гарантом державного суверенітету, прав і свобод людини і громадянина, а за змістом ст.3 захист безпеки, прав і свобод українців є по суті сенсом існування держави як такої, тому переревність президентських повноважень несла б (принаймні потенційно) загрозу і шкоду правам і свободам та можливостям їх реалізації та захисту.

Тож висновок другий: шостий президент України буде (за умови відсутності тих чотирьох обставин дострокового припинення повноважень) легітимним главою держави і

верховним головнокомандувачем до вступу на посаду сьомого президента України.

Якщо висновки когось засмутили – у частині не персоналії шостого президента, а саме правової ситуації – не надто переймайтеся, нам після війни все рівно знадобиться докорінно інша конституція, бо ми станемо і вже стаємо іншим суспільством з іншим суспільним договором, а конституція це не що інше як формалізований суспільний договір.

Апоки–тримаймострій (*Громадський простір* (<https://www.prostir.ua/?blogs=problema-20-travnnya-lehitymnyj-prezydent-chy-stan-interregnum>)). – 2024. – 19.02).

**Костецький М., голова Центру формування політики, адвокат
Лігус М., аналітикиня Центру формування політики**

Політичне українство, або Як президент запрошує стати українцями громадян інших держав

22 січня Президент вніс до парламенту законопроект №10425 «Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України».

Або простіше: про множинне громадянство (так званий мультипатризм – буквально багатобатьківщинність). Ще простіше: про можливість громадянам 33 країн швидко ставати українцями. Законопроект визначений невідкладним.

Чому множинне громадянство – вимога часу?

Так, цей день настав – Україна спробує стати країною, яка не заперечує проти твоїх правових зв'язків з іншою державою.

У нас є поширений міф про те, що Конституція забороняє подвійне громадянство. Насправді це не так, а якщо точніше – не зовсім так.

Стаття 4 Конституції України дійсно містить положення про те, що в Україні існує ЄДИНЕ громадянство. Норма спрямована на забезпечення єдиного правового статусу для всіх громадян України та однакового правового зв'язку кожного громадянина з державою. Більш

того, в частині першій статті 25 Конституції України визначено, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Однак, про жодну заборону подвійного громадянства у Конституції не згадується.

Законодавець тлумачить конституційні норми вже у спеціальному законі «Про громадянство України». Саме там, у статті 2, пояснюється принцип єдиного громадянства як такий, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Тобто, коли ми говоримо про єдине громадянство України, то говоримо про те, що в Україні можна отримати громадянство тільки України, а от громадян Херсонщини, Київщини чи Тернопілля не існує (до уваги божевільним зрадникам-сепаратистам на окупованих територіях України).

У статті ж 19 Закону передбачаються підстави втрати громадянства. Однією з таких підстав є добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, з винятками за народженням, одруженням тощо. І саме ця норма є так званою «заборонаю подвійного громадянства».

Ви добровільно стаєте громадянином іншої держави? Держава Україна про це дізнається? Прощайтесь з українським паспортом.

Новий законопроект пропонує прибрати жорстку заборону набуття для громадянств 33 країн. Якщо ви отримуете паспорт однієї із них, це більше не буде підставою для втрати громадянства України.

Понад те, іноземець, який є громадянином держави, громадяни яких можуть набути громадянство України у спрощеному порядку (давайте їх перелічимо: Республіка Австрія, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії, Грецька Республіка, Королівство Данія, Естонська Республіка, Ірландія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Канада, Республіка Кіпр, Королівство Норвегія, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Велике Герцогство Люксембург, Республіка Мальта, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща, Португальська Республіка, Румунія, Словацька Республіка, Республіка Словенія, Сполучені Штати Америки, Угорщина, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія, Чеська Республіка, Королівство Швеція, Швейцарська Конфедерація, Японія) може набувати громадянство України у спрощеному порядку.

Спрощений порядок полягає у поданні такою особою декларації про визнання себе громадянином України.

Що говорить про це світова практика?

Варто підкреслити, що громадянство є виявом суверенітету держави, оскільки остання має право самостійно вирішувати, хто може бути її громадянином. Від того, як будуть врегульовані в державі питання громадянства, багато в чому залежать стабільність та безпека суспільства.

Положеннями Європейської конвенції про громадянство 1997 року (далі – Конвенція), ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство», законодавчо закріплено, що у

питаннях громадянства мають враховуватися законні інтереси як держав, так і окремих осіб, а також право кожної держави вільно вирішувати, які наслідки має у її внутрішньодержавному праві факт набуття її громадянином іншого громадянства або його належності до іншого громадянства.

Також за Конвенцією держава сприяє прогресивному розвитку правових принципів, які стосуються громадянства, та їхньому запровадженню у внутрішньодержавному праві.

Так само самостійно держави можуть вирішувати й питання щодо множинності громадянства. Наприклад, у Конвенції 1997 року, стороною якої є і Україна, зазначається, що кожна держава може вільно вирішувати, які наслідки має у її внутрішньодержавному праві факт набуття її громадянином іншого громадянства або його належності до іншого громадянства. Водночас, згідно із приписом ст. 15 Конвенції, її положення не обмежують право кожної держави встановлювати у своєму внутрішньому праві:

а) зберігають чи втрачають громадянство її громадяни, які набувають або мають громадянство іншої держави;

б) чи пов'язане набуття або збереження її громадянства з відмовою від іншого громадянства або з його втратою.

Відтак, Конвенція дає державам-учасницям право самим дозволяти чи забороняти множинне громадянство та визначати режим правового зв'язку між особою та державою.

Необхідно також зазначити, що питання доцільності множинного громадянства неодноразово вивчалось та аналізувалось у міжнародному праві, оскільки множинне громадянство породжує юридичні та політичні колізії.

Множинне громадянство існує об'єктивно, незалежно від ставлення до нього тієї або іншої держави, і тягне за собою позитивні та негативні наслідки. З метою подолання колізій були схвалені відповідні міжнародно-правові акти. Крім згаданої вище Конвенції 1997 року, у 1963 році держави-члени Ради Європи також підписали Конвенцію про скорочення

випадків багатогромадянства та про військову повинність у випадках багатогромадянства.

У 1977 році Радою Європи було ухвалено Додатковий протокол до зазначеної Конвенції та внесено до неї поправки.

Три основні підходи держав

щодо інституту множинного громадянства

Держави, що визнають множинне громадянство. Такі країни як Канада, Ірландія, Іспанія та Ліхтенштейн дозволяють своїм громадянам мати множинне громадянство. Це лише кілька прикладів, де конституційно визнано цю можливість, часто на підставі історичних договорів, таких як, наприклад, угоди між Іспанією та латиноамериканськими державами.

Держави, що допускають множинне громадянство за певних умов, до яких відносяться США, Велика Британія, Бельгія, Італія та Нідерланди. Тут множинне громадянство допускається за наявності конкретних умов або без вимоги відмовлятися від попереднього громадянства при отриманні нового.

Держави із обмеженим чи негативним ставленням до множинного громадянства. Певні країни, такі як Німеччина, Японія, мають строгі вимоги до осіб, які отримують їхнє громадянство. Це часто включає в себе відмову від іноземного громадянства або припинення існуючого громадянства перед отриманням нового.

Зазначимо, що лише три країни ЄС – Австрія, Литва і Естонія – станом на зараз обмежують множинне громадянство в будь-якій формі. У Латвії передбачено збереження громадянства для громадян, що отримали громадянство іншої країни – учасниці ЄС, Європейської асоціації вільної торгівлі чи НАТО, а також Австралії, Бразилії, Нової Зеландії.

Тим часом, Естонія, яка оберігає свою незалежність, забороняє подвійне громадянство, але громадяни, які отримали громадянство Естонії за народженням, не можуть бути його позбавлені. Це дозволяє їм на законних підставах мати подвійне громадянство, хоча фактично законом це заборонено.

Механізм набуття громадянства та правові наслідки

Для України залишається актуальним питання впливу інституту громадянства на державний суверенітет та його забезпечення, оскільки саме цей інститут є ключем до участі в управлінні державою. Тому важливо не допустити до цього процесу людей, які зловживатимуть правами, наданими їм державою.

Право на участь в управлінні державними справами передбачає можливість:

-брати участь у референдумах;

-вільно обирати та бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування;

-рівного доступу до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування.

Законопроект пропонує скасувати таку підставу неприйняття до громадянства як вчинення злочину проти людства чи геноциду. Натомість, визначити такою особою, яка створює загрозу національним інтересам, національній безпеці, охороні громадського порядку, суверенітету і територіальній цілісності України.

Для громадян тих країн, які не увійшли до переліку 33, набуття громадянства України можливе лише у парі з припиненням громадянства іншої держави: або декларації про відмову від іноземного громадянства (для певних категорій осіб, див нижче), або ж зобов'язання припинити громадянство іншої держави та надання документу про таке припинення протягом 2 років після набуття українського.

Декларацію про відмову від іноземного громадянства зможе подавати претендент:

-Якого визнано біженцем чи якому надано притулок в Україні;

-Який в установленому законодавством України порядку проходить або проходив військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи;

-Який в установленому законодавством України порядку проходив військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, контракт якого припинено (розірвано) та якого звільнено з військової служби з підстав, передбачених підпунктами «а», «б», «в» пунктів 1, 2, підпунктами «а», «б» пункту 3 частини п'ятої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», у тому числі нагороджено державною нагородою України, або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи;

-Який отримав посвідку на тимчасове проживання на підставі частин двадцятої, двадцять четвертої статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи;

-Який має визначні заслуги перед Україною або прийняття якого до громадянства України становить державний інтерес для України, або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи;

-Який є громадянином держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, та зазнав у країні своєї громадянської належності переслідувань, що підтверджується відповідним документом.

Іноземець чи особа без громадянства може подати заяву для отримання громадянства України. Однією з умов надання громадянства України є безперервне проживання на території України протягом останніх п'яти років. Проте ця умова не стосується тих іноземців чи осіб без громадянства, які мають військовий контракт зі Збройними силами України, Державною спеціальною службою транспорту або Національною гвардією. Це положення також не застосовується до іноземців та осіб без громадянства, які перебувають у шлюбі з громадянином України тривалий час, а саме понад три роки.

Що по русні?

Громадянство російської федерації не дозволяє набувати громадянство України.

Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України.

Добрим є те, що законопроект передбачає механізми захисту держави та збереження її національної безпеки в умовах повномасштабної війни з країною-агресором, відколи з 2014 року Росія здійснювала вербування шляхом паспортизації частини українського населення. Однак, у тексті не згадуються члени організацій, визнаних Україною терористичними, які не брали чи не беруть участі у збройній агресії проти України, але несуть таку загрозу. Доцільним було б передбачити ще однією підставою для втрати громадянства України встановлення факту членства у таких організаціях.

Окрім того, Президент пропонує можливість набуття громадянства України та подання, як зазначено вище, декларації про відмови від іноземного громадянства для росіян, що зазнали переслідувань.

Тепер не треба обирати

Цікавим також є той факт, що проєкт закону замість такої підстави для втрати громадянства України, як добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка, відповідно до законодавства цієї держави, не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою, пропонує вважати такою підставою встановлення факту проходження особою військової служби за контрактом у державі, визнані Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом.

На законопроект ще чекає розгляд комітетом ВРУ з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин та сесійний зал парламенту, тому до нього ще обов'язково будуть внесені зміни.

Є питання стосовно участі у державному житті громадян інших держав, які набудуть громадянство України, їхньої можливості брати участь у виборах, балотуватися, служити в армії тощо.

Однак, уже можна сказати, що якщо основні пропозиції не зазнають істотних змін, то він стає абсолютною революцією сприйняття інституту громадянства в Україні.

Ми відкриваємо двері для громадян країн-членів ЄС, Північної Америки, Швейцарії та Японії, ми запрошуємо їх стати українцями.

Цей законопроект – це великий пас українській діаспорі, якій нарешті не треба

обирати між старою та новою Батьківщиною. У неї їх тепер може бути дві. Офіційно.

І, що найголовніше, ми починаємо думати над демографічним майбутнім України. Адже війна йде саме за них – за людей. І завдання держави – зробити усе, щоб українців у переможній Україні ставало більше (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2024/02/1/7439799/>). – 2024. – 1.02).

Котюк І., доктор юридичних наук, професор

Котюк О., кандидат юридичних наук

Право на судовий захист: проблемні аспекти визначення, правової регламентації та практичної реалізації

Одним із прав, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є й «право на справедливий судовий розгляд». А оскільки ця Конвенція та протоколи до неї були ратифіковані Законом України від 13.03.2006, то вони й стали складовою її національного законодавства та підлягають безумовному виконанню.

Політико-методологічні аспекти проблеми

Однак при визнанні цього права його правова регламентація в Україні викликає нарікання. Зокрема, йдеться про те, що, наприклад, обмеження доступу до правосуддя залежно від ціни позову та за іншими ознаками, вказаними в ч. 6 ст. 19 ЦПК України, є «дискримінаційним», таким, що «порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя, яке забезпечується не лише відкриттям провадження у справі, а й судовими процедурами». А «обмеження можливості касаційного оскарження судових рішень залежно від предмета спору та ціни позову є звуженням змісту та обсягу цього права», яким «законодавець обмежив доступ до суду залежно від обставин, які не є релевантними меті цих обмежень» тощо. От тому всі ці питання стали предметом розгляду Конституційного Суду України, який у своєму Рішенні № 10-р(II)/2023 від 22.11.2023 обґрунтовано дійшов висновку,

що окремі з цих нарікань цілком справедливі, що й стало підставою визнання п. п. 1 та 5 ч. 6 ст. 19 ЦПК України неконституційними. Водночас, оскільки поза увагою залишається й багато інших аспектів указаних проблем, то це зумовлює актуальність їх подальшого дослідження та відповідного коригування.

У контексті даного дискурсу характерним є те, що в Україні право на судовий захист, як правило, обґрунтовується наявністю ст. 55 Конституції, згідно з якою «права і свободи людини і громадянина захищаються судом». Не випадково й Конституційний Суд України у Рішенні № 5-р(II)/2021 від 21.07.2021 акцентував увагу на тому, що «сутнісний зміст права на судовий захист, встановлений ч. 1 ст. 55 Конституції, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами ч. 2 ст. 129 Основного Закону, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у ст. 6 Конвенції».

Однак, якщо при цьому врахувати, що в Конституції України ні у Загальних засадах, ні серед передбачених її другим розділом «прав, свобод та обов'язків людини і громадянина» про право на судовий захист і не згадується, то чи можна ці положення її ст. 55 визнавати його конституційним закріпленням? Адже з елементарного логічного погляду є очевидним, що лаконічне визначення того, що «права і свободи людини і громадянина захищаються

судом», аж ніяк не є підставою для висновку, ні про те, що у ньому хтось комусь щось надає, ні про те, що в ньому хтось комусь щось гарантує, ні про те, що у ньому хтось когось до чогось зобов'язує.

Не заповнює цієї прогалини ні те, що згідно з цією нормою «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб», ні передбачене нею право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Конституційного Суду, міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій. А з іншого боку, якщо ці положення все ж визнавати конституційним закріпленням вказаного права, то чи відповідає воно принципу правової визначеності? Адже не випадково, як уже зазначалося, в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод чітко та однозначно сформульоване й, по-перше, «право на справедливий судовий розгляд», а, по-друге, те, що згідно з ним «кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом».

Важливо привернути увагу й до того, що право на судовий захист не передбачене й засадами судочинства, визначеними ст. 129 Конституції України. Не компенсує відсутність безпосереднього конституційного закріплення цього права й наявність ст. 8 Конституції, згідно з якою «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується», оскільки там ідеться лише про конституційні права і свободи, а про ті права, які в ній не закріплені, й про так звані «цивільні права», які виникають з практики правовідносин, і не згадується.

Це ж положення закріплене й у ч. 2 ст. 22 Конституції, згідно з якою «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Тобто, якщо в жодній нормі

Конституції те, що кожен має право на судовий захист його порушених, невизнаних або оспорюваних прав не задеклароване, і навіть галузеві принципи судочинства цього не передбачають, то що тоді дає підстави для висновку, що в Україні кожен таке право має?

Некоректним є й обґрунтування наявності законодавчого закріплення цього права також положеннями ст. 2 ЦПК України, якою визначено завдання цивільного судочинства, і згідно з якою ними є «справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави», оскільки завдання судочинства і права людини, це далеко не одне й те ж, а відтак закріплені в ній положення фактично є юридичними гарантіями забезпечення цих прав.

І лише в ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» чітко й однозначно закріплене «право на справедливий суд». Зокрема, згідно з цією статтею: 1) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом; 2) іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України; 3) доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України в порядку, встановленому законами України.

Однак, незважаючи на актуальність і прогресивність цієї норми, не варто забувати, що закріплена вона не у Конституції, а лише в ординарному законі, а, як відомо, за відсутності такої норми у Конституції закономірним є питання, чи є вона конституційною? А якщо, крім цього, брати до уваги й те, що, як вже зазначалось, згідно зі ст. 8 Конституції України, всупереч вимогам конституційної засади верховенства права, яка орієнтує на безумовний захист кожного права, гарантується звернення до суду для захисту лише конституційних прав і свобод, то навіть благородний, актуальний і прогресивний факт закріплення права

на судовий захист на галузевому рівні з юридичного погляду виявляється сумнівним, оскільки з зазначених обставин в Україні воно не гарантується.

А з практичного погляду це означає, що оскільки конституційне закріплення цього права в Україні відсутнє, то юридичною підставою для його використання у практиці правовідносин є лише положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що, однак, є не національними, а міжнародними і способом його закріплення, і гарантією забезпечення.

Варто при цьому привернути увагу й до того, що імперативна норма, закріплена у ст. 55 Конституції України, згідно з якою «права і свободи людини і громадянина захищаються судом», дає підстави для висновку, що, по суті, вона є запереченням як фактичної наявності, так і потреби та можливостей пошуку будь-яких інших – позасудових способів їх захисту. Хоча є очевидним, що розв'язання всіх суперечностей, що виникають з практики правовідносин і зумовлюють необхідність захисту прав і законних інтересів їхніх учасників лише в суді, є і недоречним, і неможливим.

Проблемним є й те, що ця норма заперечує і положення ст. 40 Конституції, згідно з якою усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади і місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані їх розглянути і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

У цьому контексті не варто забувати й того, що, крім прав, у кожного є й безліч обов'язків – як конституційних, так і тих, що виникають із практики правовідносин. Однак, аналізуючи зміст конституційноправового регулювання цього аспекту вказаної проблеми, виявляється, що в Конституції обов'язки людини і громадянина визначені лише в чотирьох, а саме 65, 66, 67 і 68-й її статтях. Усе це дає підстави для висновку, що українська держава своїх громадян обов'язками надто не обтяжує, а принципу невідворотності виконання обов'язків кожним учасником правовідносин

не декларує, що дає підстави для висновку, що й не визнає.

Але як же тоді бути з не передбаченими Конституцією обов'язками? Адже з техніко-юридичного погляду виявляється, що вони залишаються поза правовою регламентацією. А якщо це так, то з методологічного погляду – те, що засада невідворотності виконання обов'язків людини і громадянина в конституційному регулюванні на рівні «загальних засад» не передбачена, а у відповідному розділі Конституції обов'язкам людини і громадянина уваги приділено явно недостатньо, є його недоліком, що неодмінно спричинятиме негативні наслідки і в практиці правовідносин. Не випадково такий підхід у конституційному регулюванні цієї проблеми суперечить і міжнародним стандартам у цих питаннях, оскільки, як відомо, вже на прапорі Першого Інтернаціоналу (міжнародної організації, створеної у 1864 р.) були викарбувані слова: «Немає прав без обов'язків, немає обов'язків без прав».

Усе це дає підстави для висновку, що: 1) Конституцією України передбачена можливість звернення до суду лише за захистом конституційних прав і свобод; 2) у ній право на судовий захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави не закріплене; 3) конституційне визнання засади верховенства права зумовлює очевидну необхідність конституційного закріплення й засади безумовного виконання своїх обов'язків кожним учасником правовідносин, однак у Конституції України воно відсутнє; 4) у конституційному регулюванні виявилася недооціненою важливість належного правового врегулювання як конституційних обов'язків людини і громадянина, так і обов'язків, які виникають з практики правовідносин. А якщо врахувати і теоретичне, і практичне значення цих питань, то слід визнати, що зазначені недоліки конституційного їх врегулювання є методологічними помилками, які на галузевому рівні виправленими бути не можуть, оскільки такі намагання зумовлюватимуть

порушення і взятих українською державою на конституційному рівні на себе зобов'язань, і принципів системно-структурного підходу та правової визначеності, що при формуванні правової системи є неприпустимим, оскільки свідчитиме і про її техніко-юридичні недоліки, і про її недоліки методологічного та політичного характеру, які неодмінно супроводжуватимуться негативними наслідками й у її міжнародному іміджі, і в практиці національних правовідносин.

Проблемні аспекти практичного забезпечення та захисту права на судовий захист

Що ж до забезпечення прав і свобод, то при його характеристиці з теоретико-правового погляду насамперед такими засобами визнаються відповідні гарантії, тобто умови, засоби і заходи, за допомогою яких права і свободи забезпечуються. А оскільки в їх системі насамперед розрізняють політичні, ідеологічні, економічні, юридичні, організаційні, міжнародні та громадські гарантії, то це й орієнтує на звернення при їх характеристиці передусім до положень ст. 3 Конституції України, згідно з якою права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження й забезпечення вказаних прав і свобод є її головним обов'язком.

Зрозуміло, що за обставин, коли згідно з Конституцією Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою, яка права і свободи і надає, й утверджує, і на конституційному рівні проголошує, що їх забезпечення є головним її обов'язком, а те, що таке держава, офіційно не визначено, то за умов невизначеності та багатозначності цього поняття, яке в практиці суспільних відносин кожен може тлумачити виходячи з власного його розуміння, апелювання до нього є сумнівним. А якщо так, то чи доречно покласти на цей метафізичний інститут обов'язки виконання визначених ст. 3 Конституції завдань?

А щоб ґрунтовніше зорієнтуватися в недоречності саме такого способу розв'язання

вказаної проблеми, варто згадати основне питання філософії, яке зводиться до того, «що первинне, а що вторинне – дух, чи матерія?». Й хоча проблема відповіді на нього упродовж століть й залишається відкритою, все ж його наукова конструктивність полягає в тому, що воно орієнтує на те, що вже найдавніші філософи, досліджуючи сутність всього сущого в світі і визнаючи при цьому принцип його єдності, на найзагальнішому рівні розрізняли його матеріальну й духовну складові, які згодом Аристотелем були названі фізичними та метафізичними (такими, що є вище фізичних) явищами. А якщо будь-які поняття і категорії є явищами метафізичними, то виявляється, що такими ж метафізичними явищами є й як поняття «Бог», так і поняття «держава», «партія» тощо. От тому не випадково, якщо в давні часи все покладалося на «Божу волю», в радянські народ до комунізму вела партія, то тепер утвердження й забезпечення прав і свобод людини покладається на державу.

Але чи є виправданим таке собі теолого-політичне запозичення (плагіат)? А оскільки те, що сподівання на належні результати розв'язання вказаних завдань таким метафізичним інститутом, як держава є справою примарною, розуміють і ті, хто здійснює управління суспільними процесами, тобто політичну владу фактично, то не випадково в Україні за реалізацію цих завдань взялася не держава, а така реальна політична сила, як «слуги народу». Хоча, як виявилось, ця «сила» наскільки є реальною, і тримає в своїх руках усі як мислимі, так і немислимі гілки влади, настільки ж і небезпечною, оскільки з результатів її діяльності стає очевидним, що світогляд більшості її представників генетично запрограмований так, що вище світогляду «слуг» не піднімається, що й зумовлює її непридатність до виконання взятих на себе функцій. Та й не дивно, адже не випадково кажуть, що «як його назвати, так воно і попливе». Але, попри все, тепер в Україні на все фактично воля слуг народу, які ведуть український народ у Європу, а тому саме від їхньої волі залежить і як гарантування, так й ігнорування прав і свобод як людини і громадянина в цілому, так

і прав і свобод окремих людей. А оскільки за таких обставин народ України виявився не «єдиним джерелом влади», як це визначено ст. 5 її Конституції, а лише безмовним спостерігачем за цими процесами, то чи не спричинене все це, крім іншого, й недоліками політичної та правової системи України, правилами яких навіть зрозумілі кожному безпідставні намагання отримати політичну владу будь-якими випадковими людьми і не заперечуються, і не забороняються?

А позаяк у даній ситуації особливого значення набувають юридичні гарантії забезпечення прав і свобод, то це й зумовлює необхідність досліджувати їх не тільки на конституційному, а й на галузевому рівні, на якому, окрім визнання, визначення та юридичного закріплення цих прав, регламентовані й практичні механізми їх реалізації та захисту. І саме тому в контексті даного дискурсу принципового значення набуває ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), якою визначено справи, що належать до юрисдикції загальних судів і згідно з ч. 1 якої «суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства». А згідно з її ч. 2 «цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку наказного, позовного (загального або спрощеного) та окремого провадження.

Важливим є й те, що згідно з ч. 4 цієї статті «спрощене позовне провадження призначене для розгляду «малозначних справ», а загальне – для справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати в спрощеному порядку. І якщо положення цієї норми є, нібито, безпроблемними, то виявляється, що фактично все не так, і насамперед це стосується категорії «малозначні справи».

Досліджуючи правомірність її запровадження, КСУ виходить із того, що визнання справи малозначною та її розгляд за загальним правилом, у порядку спрощеного позовного провадження, є передумовою забезпечення додержання його розумних строків,

як однієї з конституційних засад судочинства. Крім того, на думку КСУ, «поява правового інституту малозначних спорів зумовлена й процесами гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу, прикладом якого є Регламент Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11.07.2007 р., згідно з яким такий різновид судових справ є загально визнаним як альтернатива стандартному судовому процесу розгляду справ у країнах ЄС, в яких із 1.01.2009 р. діє процедура розгляду дрібних позовів».

Але якщо ініціатива запровадження інституту спрощеного позовного провадження в цілому є слушною, то все ж виникає питання, а чим обґрунтовується поява поняття «малозначні справи», і чи не суперечить воно як ідеології правовідносин, так і Конституції України, в якій воно відсутнє, а її ст. 131-2 передбачене поняття «малозначні спори», що далеко не одне й те ж? Водночас КСУ дійшов висновку, що вказана підміна понять є їх розвитком і уточненням, яке має забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод у суді. При цьому Конституційний суд звертається й до Правил ESCP, згідно з якими метою запровадження процедури розв'язання дрібних позовів є покращення доступу до правосуддя, спрощення та скорочення строків їх розв'язання, зниження судових витрат, забезпечення швидкості та спрощення процедури визнання та виконання судових рішень тощо.

Але чи насправді така підміна понять є конструктивною? Адже якщо вдуматись в суть кожного з них, то поняття «малозначні спори» чи «дрібні позови» хоча і є ситуативними та надто вже оціночними, все ж є поняттями побутового рівня. Що ж до поняття «судові справи», то воно є процесуальною категорією, в яку законодавцем вкладається чіткий та однозначний зміст, який дає підстави для висновку, що малозначних судових справ не буває, оскільки всі вони в принципі мають однакове і юридичне, і суспільно-політичне значення. От тому в законодавстві та практиці вказаних правовідносин мало б бути запроваджене не поняття «малозначні

справи», а поняття «справи, які виникають з дрібних чи малозначних спорів» або «справи, які виникають з малозначних чи дрібних позовів». А якщо у процесуальних правовідносинах поняттям «малозначні справи» послуговуватимуться і надалі, то це даватиме підстави для використання й таких понять, як «малозначні судові рішення», «малозначні судді», які їх ухвалюють, і навіть – «малозначне судочинство» та «малозначне правосуддя». От тому не випадково як у ст. 131-2 Конституції України передбачене поняття «малозначні спори», так і в міжнародно-правових актах, положеннями яких КСУ обґрунтовує свою позицію, йдеться не про «малозначні справи», а про «процедуру розгляду дрібних позовів», що також не одне й те ж.

Усе це дає підстави для загального висновку, що як неприпустимою в практиці традиційної логічної аргументації є «спекулятивна підміна тези», то такою ж неприпустимою мала б бути й «підміна понять» у теорії і практиці правовідносин, оскільки вона неодмінно призводитиме до негативних наслідків. Що ж до самого факту запровадження спрощеного судового провадження в таких справах, то воно є прогресивним, а відтак – і недискримінаційним, оскільки принципи судочинства однаково поширюються на всі види судових проваджень. Не випадково статтями 274, 277 ЦПК, якими унормовано розв'язання судом питання щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, визначено й право позивача заявляти клопотання про такий порядок розгляду, передбачені і можливість надання відповідачем заперечень із цього питання та право суду на постановлення ухвали про перехід зі спрощеного провадження до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

Крім того, як справедливо зазначає КСУ, обираючи спрощену або загальну процедуру провадження, суд бере до уваги не лише ціну позову, а й інші обставини, зокрема: значення справи для сторін й обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, наприклад, чи потрібно призначати експертизи, викликати

свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо доцільності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 274 ЦПК). Водночас, оскільки вказані критерії є оціночними і при їх визначенні можуть тлумачитися по-різному, то саме ціна позову є одним із найнадійніших із них.

Але в даному контексті принциповим є й те, що в ч. 6 ст. 19 ЦПК малозначними визнано справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, та справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів вказаного мінімуму.

Водночас, як зауважує КСУ, якщо порівняти ці критерії з європейськими стандартами судочинства, то виявиться, що згідно з Правилами ESCP розмір позовних вимог для визнання позову дрібним не перевищує 5 000 євро, тоді як згідно з п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК його ціна становить 6 801 євро, а відповідно до п. 5 ч. 6 цієї ж статті – 17 002 євро. От тому очевидно, що вказані суми є не тільки значними та перевищують визначені в законі розміри і прожиткового мінімуму, і мінімальної заробітної плати, а й істотно перевищують аналогічні критерії, установлені Правилами ESCP. Не випадково вони й визнані неконституційними.

Що ж до обмежень у касаційному оскарженні судових рішень, то ідеологія вказаних змін полягає в тому, що згідно з європейськими стандартами судочинства функції та завдання судів апеляційної і касаційної інстанцій повинні відрізнитися. Зокрема, якщо апеляційний перегляд судового рішення визнається мінімальним стандартом його оскарження, то касаційний, з огляду на особливий характер касаційного суду як найвищої судової інстанції, вважається екстраординарним. Тобто ці тенденції змін свідчать про перехід української правової системи до моделі обмеження можливостей

касаційного оскарження судових рішень, що реалізується за допомогою введення низки процесуальних фільтрів, які б запобігали не виправданому збільшенню завантаженості Верховного Суду з метою підвищення ефективності здійснюваного ним касаційного провадження. А якщо брати до уваги, що вказані зміни виконують і роль відповідного процесуального механізму, спрямованого на запобігання зловживанням зацікавлених осіб правом на скаргу, то їхня доцільність додаткових аргументів не потребує. Крім того, заради об'єктивності слід зазначити, що в разі незгоди зацікавлених осіб з відмовою в касаційному перегляді справи, вони можуть скористатися положеннями ч. 5 ст. 55 Конституції України, згідно з якими «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Висновки

Отже, 1) якщо врахувати юридичну невизначеність нормативних положень, якими обґрунтовується наявність у громадян України конституційного права на судовий захист, то це дає підстави для висновку, що Конституцією України воно не передбачене, а тому юридично легітимною підставою його визнання та забезпечення є ратифікована Україною Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; 2) конституційне визнання засади верховенства права зумовлює необхідність конституційного закріплення й

засади безумовного виконання своїх обов'язків кожним учасником правовідносин, однак в Україні воно відсутнє; 3) у конституційному регулюванні засад правовідносин в Україні виявилася недооціненою важливість належного правового врегулювання як конституційних обов'язків людини і громадянина в цілому, так і обов'язків, які виникають із практики правовідносин окремих осіб; 4) запровадження в Україні інституту обмеженого касаційного перегляду судових рішень ідеології правовідносин не суперечить і права на судовий захист не обмежує; 5) запроваджене законодавцями поняття «малозначні справи» не лише не відповідає європейським стандартам у цих питаннях, а й суперечить ідеології як судочинства, так і правосуддя, а тому потребує заміни поняттями «справи, які виникають з дрібних чи малозначних спорів» або «справи, які виникають малозначних чи дрібних позовів»; 6) що ж до визначених українськими законодавцями критеріїв визнання позовів малозначними, то якщо в цьому контексті враховувати й інші соціально-політичні умови, які склалися в Україні, то стає очевидним, що вони не тільки не відповідають європейським стандартам у цих питаннях, є неконституційними, а є й аморальними. А питання чому українські законодавці, які з таким натхненням взялися дбати про український народ, обрали саме їх, то воно потребує спеціального розслідування, а його результати – і юридичної, і політичної оцінки (*Lexinform (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravo-na-sudovyj-zahyst-problemni-aspekty-vyznachennya-pravovoyi-reglamentatsiyi-ta-praktychnoyi-realizatsiyi/>). – 2024. – 19.02*).

Правосуддя майбутнього: експерти проаналізували основні виклики судової системи та шляхи їх подолання

Видавництво «Юридична практика» за підтримки Верховного Суду, Вищої ради правосуддя й Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України провело перший круглий стіл «Право-

суддя майбутнього: судова мережа та доступ до правосуддя».

«Нам буде дуже важко справлятися з проблемами сьогодення, якщо ми не будемо думати, а тим паче виробляти механізми, які

запроваджуватимуться в майбутньому, щось удосконалювати, можливо, щось змінювати», – зазначив у своєму вітальному слові Станіслав Кравченко, Голова Верховного Суду.

Модератор Рустам Колесник, шеф-редактор видавництва «Юридична практика», наголосив, що сьогоднішній захід відкриває серію круглих столів з актуальних проблем судової системи та шляхів їх вирішення: «Сподіваюсь на плідну роботу з парламентським комітетом, який зможе опрацювати всі спірні питання, що наразі є».

«Завдання сьогоднішнього круглого столу – порушити питання. Навряд ми зможемо отримати відповіді, але вкрай важливо говорити про те, що дійсно турбує», – зауважив співмодератор Олексій Кот, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України. Він озвучив основні тези блоку «Реформування сектору юстиції», які сформулювали послі G7 як пріоритети на 2024 рік.

Загальний огляд стану справ у судовій системі презентував Станіслав Кравченко, Голова Верховного Суду. Він наголосив, що основний акцент реформи має бути зроблено на наповненні судів високопрофесійними, добросовісними, кваліфікованими суддями: «Без цього просто далі нікуди рухатись».

Очільник Верховного Суду наголосив, що домінують у судах наразі справи стосовно правовідносин, пов'язаних із війною. Причому пріоритетною є кримінальна юстиція – зареєстровано 124 тис. злочинів агресії та воєнних злочинів і 16 тис. злочинів проти основ національної безпеки, до судів першої інстанції вже передано 1611 та 6632 проваджень відповідно.

Також пан Кравченко зупинився на питанні довіри до суду. Він навів статистичні дані, які свідчать про високий рівень довіри громадян до національних судів, усупереч даним різних соціологічних досліджень:

-кількість відводів, заявлених у процесуальній формі, наприклад, у кримінальній юрисдикції – лише приблизно 1 %;

-громадяни подають лише близько 20 % апеляційних скарг у кримінальному

судочинстві. Тобто 80 % людей погоджуються із судовими рішеннями судів першої інстанції;

-за 2023 рік до окружних адміністративних судів надійшло 640 тис. справ і матеріалів, це на 76 % більше, ніж у 2022 році.

Дмитро Лук'янов, заступник голови Вищої ради правосуддя, у своєму виступі прокоментував поточні пріоритети ВРП, передовсім формування служби дисциплінарних інспекторів, звернув увагу на необхідність запровадження механізмів, які б унеможливили припинення функціонування Ради як колегіального органу, а також прокоментував деякі невирішені питання, передбачені в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки.

Він, зокрема, акцентував необхідність завершення реформування мережі судів (відповідні укази було видано ще в 2017 році) – це питання і змістовне, і певною мірою ідеологічне, адже наразі 107 місцевих судів мають назви, що не відповідають законодавству України (пов'язані з країною-агресором).

Прокоментував Дмитро Лук'янов і кадрову ситуацію в судах: працює 4910 суддів та існує 2249 вакансій. Причому найбільша проблема, за його словами, в судах апеляційної інстанції, де вакантними є більш ніж половина суддівських посад.

А говорячи про фактори, які матимуть вплив на розвиток судової системи, заступник голови ВРП відзначив війну та її наслідки; вступ України в ЄС, адаптацію правової та судової систем до вимог ЄС; цифровізацію правосуддя.

Михайло Смокович, голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, зосередився на викликах адміністративної юрисдикції. Він звернув увагу на певні розходження практики КАС ВС та Великої Палати ВС, підкреслив значну кількість справ, які надходять на розгляд очолюваного ним суду. Говорячи про майбутнє системи адмінсудів, пан Смокович наголосив на доцільності її автономності, а також підтримав створення Вищого адміністративного суду.

Роздумами про майбутнє Конституційного Суду України поділився суддя КСУ Віктор Городовенко.

«Конституційний Суд є і повинен бути гарантом стабільного конституційного ладу та конституційного правопорядку в державі. Конституційний Суд має забезпечувати сталий розвиток держави, зокрема шляхом доктринального розвитку положень Основного Закону та захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина», – наголосив пан Городовенко.

Він також поділився баченням майбутнього КСУ, сформульованим суддею ЄСПЛ Миколою Гнатюком та підтриманим суддями КСУ: «КСУ має стати міні-ЄСПЛ для своєї країни, який зможе так само ефективно, корисно та відповідально захищати вправа людини».

Руслан Сидорович, заступник голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, окреслив кадрові процедури, які наразі проводяться ВККС, та кадрові перспективи судової системи. За його словами, враховуючи всі етапи конкурсу, в апеляційні суди (де ситуація найбільш критична) судді можуть бути призначені, за оптимістичним прогнозом, у другому кварталі 2025 року, а в адміністративні та господарські суди – не раніше за 2026 рік.

Руслан Сидорович також звернув увагу на проблематику юридичної освіти (потрібно розуміти, якими будуть кандидати через десять-двадцять років) та важливість виконання судових рішень (без якого довіри до суду не буде).

«Щодо юридичної освіти – це загальна проблема, ми про неї пам'ятаємо і нею займаємося. На мою думку, якісна юридична освіта – запорука побудови якісної правової системи в нашій державі, зокрема судової системи», – наголосив Олексій Кот.

На реформуванні мережі судів в Україні в контексті завершення реформування адміністративно-територіального устрою зосередився Богдан Моніч, голова Ради суддів України. Він розповів про проведену роботу (один варіант передбачав створення 220 місцевих загальних судів, другий – 151 місцевий загальний суд) та пояснив необхідність актуалізувати це питання.

«Війна насправді дає хороший шанс приймати рішення, які, можливо, й непопулярні, але вони на часі», – прокоментував пан Моніч.

Віталій Уркевич, Секретар Великої Палати Верховного Суду, презентував результати роботи ВП ВС у 2023 році: розглянуто 485 справ і по суті прийнято 183 судові рішення. «За цими цифрами стоять виключні правові проблеми, питання юрисдикційності спорів, формування нових правових позицій, які впливають на сотні й тисячі проваджень», – прокоментував пан Уркевич, навівши приклади деяких важливих рішень ВП ВС. Він також детально аргументував, у чому важливість та необхідність Великої Палати ВС.

«Ефективність використання інтелектуального потенціалу суддів під час здійснення правосуддя» – тема доповіді Олега Хрипуна, голови Північного апеляційного господарського суду.

«Держава дуже багато витрачає на професійне формування кожного судді. І ми з вами маємо думати про те, щоб максимально ефективно використовувати потенціал кожного судді», – наголосив пан Хрипун.

На його думку, доцільним буде перегляд принципів роботи судів касаційної та апеляційної інстанцій: перша інстанція – суд збирання та дослідження доказів, апеляція – розгляд лише в письмовому провадженні, касаційна інстанція формує правові висновки, а не розглядає справи по суті, як це відбувається зараз.

Він також застеріг від можливої ліквідації господарських судів, адже «розгляд підприємницьких спорів у країні припиниться на декілька років», та провів аналогію з ліквідацією Окружного адмінсуду м. Києва, понад 40 тис. справ якого досі не розглянуто.

Олександр Коровайко, голова Херсонського апеляційного суду, поділився досвідом відновлення правосуддя на деокупованих територіях.

«Необхідно мати і стратегію, і тактику відновлення правосуддя. Можливо, зробити пілотний проєкт, наприклад, на базі Херсонського апеляційного округу, розробити покроковий алгоритм. Просто так зайти і розпочати здійснення правосуддя практично неможливо», – наголосив пан Коровайко.

«Якщо підсумувати все, що протягом 20 років відбувалося в судовій системі, для мене як

для судді є єдиний позитив: інші гілки влади втручатися в правосуддя фактично не мають ні можливостей, ні засобів. Усе інше відносно, адже ми втратили такий кадровий потенціал, напрацювати який протягом наступних років десяти буде неможливо», – наголосила Олена Кузьмишина, голова Шостого апеляційного адміністративного суду.

Наталія Богацька, голова Південно-західного апеляційного господарського суду, голова Асоціації суддів господарських судів України, детально проаналізувала перспективи та переваги розгляду інвестиційних спорів господарськими судами. Вона наголосила, що Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо необхідності забезпечення сприятливого законодавчого клімату й ефективного судового захисту інвестиційної діяльності. А отже, слід якомога швидше впроваджувати окрему спеціалізацію з розгляду відповідних спорів і працювати над удосконаленням застосування європейських стандартів судового захисту.

Є два варіанти, як це зробити:

- створити якийсь новий суд, набрати нових суддів і сподіватися на те, що це спрацює;

- використати вже наявну базу з розгляду таких спорів у господарських судах.

Пріоритетним, на думку пані Богацької, є саме другий варіант, для реалізації якого необхідні певні законодавчі зміни:

- упорядкувати законодавство, що регулює господарські правовідносини;

- переглянути процесуальні норми;

- зосередитися на спрощенні порядку розгляду справ та розширенні переліку спорів для розгляду в письмовому провадженні;

- посилувати інститут медіації як альтернативний спосіб розгляду економічних спорів у сфері бізнесу;

- удосконалити судову практику з дотриманням європейських практик вирішення відповідних спорів, що можливо лише за підтримки міжнародних проєктів та їхніх експертів.

На продовження обговорення Сергій Погрібний, суддя Великої Палати Верховного Суду, поділився своїми думками щодо функціонування Верховного Суду як суду

касаційної інстанції та обґрунтував, чому «прості рішення» не спрацюють.

«З реформ 2017 року найголовніше, що відбулося у сфері юриспруденції та правозастосування, це те, що ми перейшли до визнання та запровадження квазіпрецеденту в судовій практиці», – вважає доповідач.

Олександр Олійник, директор директорату правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України, говорив про можливість запровадження в Україні трансюрисдикційного онлайн-розгляду справ. Ідея полягає в тому, що певні категорії спорів розглядаються онлайн незалежно від місця перебування сторін та суду. На думку доповідача, це сприяло б усуненню корупційних факторів та підвищенню довіри до суду, а також певною мірою розвантажило б судову систему.

Оксана Миронько, керівник департаменту комунікацій ЕВА, презентувала оцінку процесів у судовій системі з боку бізнес-спільноти – «Судовий індекс». Інтегральний показник у 2023 році становить 2,73 бала (включає оцінку рівня довіри до судової системи СЕО компаній – членів ЕВА, оцінку неупередженості судової системи та середню оцінку семи факторів організації та діяльності судової системи). Найкращу оцінку здобув Верховний Суд.

Пані Миронько повідомила, що в ЕВА створено підкомітет, який займається питаннями судової реформи та напрацюванням конкретних пропозицій від бізнесу.

Пріоритети законодавчого забезпечення сфери правосуддя прокоментував Павло Павліш, заступник голови Комітету ВРУ з питань правової політики.

«Створено робочу групу щодо реформування юридичної освіти, і ми чекаємо їхніх напрацювань. Це є важливим елементом розбудови майбутньої судової системи та юридичної практики загалом», – прокоментував народний депутат.

Також у 2024 році триватиме робота з адаптації українського законодавства до законодавства ЄС.

Олександр Баранець, секретар судової палати для розгляду судових справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів

Касаційного господарського суду у складі ВС, зосередився на пріоритетах судів господарської юрисдикції. Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат говорив про впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту в судочинстві. Суддя КЦС ВС Олена Ситнік звернула увагу на важливість системного підходу під час реалізації реформ як передумови забезпечення стабільності всієї судової системи.

В'ячеслав Краглевич, партнер EQUITY, представив доповідь «Незалежний суд очима адвоката».

Він сформулював низку рекомендацій, які сприятимуть незалежності судової гілки влади:

- надання права законодавчої ініціативи пленуму Верховного Суду;

- надання можливості пленуму Верховного Суду давати роз'яснення щодо застосування норм права;

- встановлення механізму, що дозволяє пленуму Верховного Суду надання роз'яснень та узагальнень на підставі судової практики, а не лише індивідуальних рішень;

- закріплення на конституційному рівні розміру фінансування судової системи;

- виключення участі інших гілок влади у створенні судів та органів суддівського врядування;

- збільшення рівня соціального забезпечення суддів для стимулювання високих стандартів їхньої діяльності та зменшення можливості тиску з боку зовнішніх факторів;

- розширення гарантій адвокатури;

- посилення відповідальності за втручання та вплив на суд.

Заступники голови МКАС при ТПП України Інна Ємельянова та Володимир Нагнибіда окреслили місце і роль альтернативних механізмів вирішення спорів, зокрема інвестиційних.

Інна Ємельянова звернула увагу, що, крім розвантаження судової системи, альтернативні форми вирішення спорів відіграють важливу соціально значущу роль стосовно надання

бізнесу різних варіантів вирішення спорів. Вона також наголосила на доцільності розширення арбітрабельності спорів.

Володимир Нагнибіда, коментуючи вирішення інвестиційних спорів, акцентував, що немає потреби створювати щось нове, а необхідно працювати над удосконаленням наявних інструментів, адже роботи вистачить усім: і господарським судам, і арбітражним інститутам.

Суддя ВП ВС Олег Ткачук звернув увагу на актуальне питання відновлення військових судів.

«Час для вирішення цього питання давно настав», – наголосив пан Ткачук.

На думку доповідача, шлях до євроінтеграції та НАТО проходить, зокрема, через створення системи військових судів.

Погляд бізнесу на проблеми судової системи презентував заступник голови правління АТ «Ощадбанк» Арсен Мілютін. Він говорив про ситуацію зі стягненням проблемної заборгованості та її наслідки для банківського сектору, а також про економіку в цілому: «Якщо ми не підвищимо рівень виконання цивільних зобов'язань, нічого далі не буде».

Підбиваючи підсумки обговорення, Станіслав Кравченко звернув увагу на необхідність поживлення роботи з вирішення питання мережі судів. Водночас слід говорити про створення Вищого адміністративного суду та системи військових судів. Ще одна важлива проблема: Україна перед усім світом порушила питання створення спеціального трибуналу, хоча вирішення більшості завдань буде покладено на національні суди, і було б доцільно запровадити відповідну спеціалізацію. Пан Кравченко також прокоментував необхідність удосконалення кадрових процедур та розвитку альтернативних механізмів вирішення спорів (*Pravo.ua (https://pravo.ua/pravosuddia-maibutnoho-eksperty-proanalizuvaly-osnovni-vyklyky-sudovoi-systemy-ta-shliakhy-ikh-vyrishennia/). – 2024. – 2.02).*

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.5 DOI:10.32689/2522-4603.2023.1.3

І. Пирога
Е. Кадебська

Інститут уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод

Стаття присвячена дослідженню інституту омбудсмана, аналіз його становлення у зарубіжних країнах. Проголошуючи на конституційному рівні захист прав та свобод людини і громадянина, Україна зобов'язалася створити та визначити функції спеціальних уповноважених суб'єктів, метою діяльності яких є охорона та захист прав і свобод особи. Відповідно до Конституції України такими суб'єктами є суди, прокуратура, правоохоронні органи, а також інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. У статті проаналізовано правовий статус омбудсмана в Україні, наведено класифікацію функцій омбудсмана. Правовий статус, повноваження омбудсмана в Україні є досить чітко регламентованою та надає йому широкі повноваження для забезпечення функції контролю за дотриманням прав та захисту прав та свобод людини і громадянина. Однак, в той же час, існує низка законодавчих прогалин, вирішення яких допомогло б вдосконалити діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Визначено сучасний стан та обґрунтовано перспективи розвитку та вдосконалення інституту Уповноваженого з прав людини в Україні. Важливим для вдосконалення ефективності захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні є вирішення питання щодо надання обов'язкового характеру актам реагування Уповноваженого та надання йому більш широкого кола можливостей для контролю за станом дотримання прав і свобод, попередження їх порушення та захисту у випадку допущення таких порушень.

Пирога, І., & Кадебська, Е. (2023). Інститут уповноваженого Верховної Ради України з прав

людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, №1 (64), С.19-25. URL: <https://journals.maur.com.ua/index.php/law/article/view/2546/3009>

УДК 343.2
DOI: 10.18523/2617-2607.2023.12.23-34

Г. Карачевська

Роль інституту конституційної скарги в реформуванні довічного позбавлення волі в Україні

Досліджено значення інституту конституційної скарги для імплементації міжнародних стандартів щодо довічного позбавлення волі в національну правову систему. З моменту розроблення цих стандартів у міжнародному праві прав людини, констатації Європейським судом з прав людини недотримання Україною своїх зобов'язань щодо цього виду покарання та, врешті, перших кроків у реформуванні довічного позбавлення волі пройдено чималий шлях. Жоден інший механізм, окрім конституційної скарги, не став настільки потужним інструментом у цьому процесі. У статті окреслено ті аспекти національної моделі інституту довічного позбавлення волі, які не відповідали міжнародним стандартам, проаналізовано конституційні скарги, подані щодо цієї невідповідності, та рішення Конституційного Суду України, прийняте за наслідками їх розгляду. На думку авторки, саме воно стало рушієм подальшої реформи довічного позбавлення волі, перспективи і виклики якої також побіжно окреслено у статті.

Карачевська, Г. Р. (2024). Роль інституту конституційної скарги в реформуванні довічного позбавлення волі в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, №12, 23–34. URL: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.12.23-34>

УДК 342.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.12.48-58>

А. Кошман

Від тотального скептицизму до виваженого конструктиву: міжнародний досвід застосування дистанційного правосуддя

Досліджено актуальний міжнародний досвід здійснення дистанційного правосуддя під час і після пандемії COVID-19. Визначено головні недоліки здійснення правосуддя дистанційно, що зумовлювали небажання активно використовувати відеоконференції до коронавірусної загрози. Проаналізовано стан справ і масового впровадження дистанційного правосуддя під час активної фази пандемії, зокрема, охарактеризовано нормативні, адміністративні та організаційні заходи, вжиті для забезпечення спроможності судових систем здійснювати правосуддя в дистанційному режимі. Узагальнено дослідження та оцінювання масового застосування дистанційних судових засідань і їхнього впливу на результати правосуддя, проведені на англосаксонському та західноєвропейському правових просторах. Висвітлено виявлені дослідженнями переваги від участі в судових засіданнях у режимі відеоконференції та позитивні відгуки, а також наведено аргументи щодо доцільності виваженого застосування дистанційного правосуддя на регулярній основі.

Кошман, А. В. (2024). Від тотального скептицизму до виваженого конструктиву: міжнародний досвід застосування дистанційного правосуддя. *Наукові записки*

НаУКМА. Юридичні науки, № 12, С. 48–58. URL: <http://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/297005/289968>

УДК 340.132.8; 342.086

DOI: [10.15330/apiclu.62.4.25-4.35](https://doi.org/10.15330/apiclu.62.4.25-4.35)

В. В. Книш

Особливості конституційно-правової відповідальності президента держави в зарубіжних країнах

У статті досліджено теоретико-правові та практично-прикладні аспекти конституційно-правової відповідальності президента держави в найбільш розвинених зарубіжних країнах. Важлива роль, на думку автора, відводиться механізмам конституційно-правової відповідальності президента як глави республіки (в окремих випадках також глави виконавчої влади республіки) перед громадянським суспільством, державою та інші органи державної влади. При цьому важлива як позитивна (перспективна), так і негативна (ретроспективна) відповідальність. Для України на сучасному етапі євроінтеграції, а також розвитку та вдосконалення механізму конституційно-правової відповідальності глави держави та суміжних інституцій важливу роль відіграє досвід провідних зарубіжних країн у цій сфері. Наведені міркування підтверджують теоретичну та прикладну значущість даної проблеми.

Тому предметом окремого дослідження є особливості конституційно-правової відповідальності президента держави в зарубіжних країнах з урахуванням їх позитивного для України досвіду.

Книш В. (2023). Особливості конституційно-правової відповідальності президента держави в зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*, № 62, С. 25-35. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/7217/7476>

УДК 340.1

DOI :10.32782/39221510

В. Березневич***Вплив глобалізації на суверенітет держави***

У сучасному світі, що піддався різким трансформаціям у результаті глобалізаційних процесів, важливе місце відводиться розгляду впливу цього явища на суверенітет держав. Глобалізація, охоплюючи економіку, соціокультурні сфери та інформаційний обмін, стає ключовим фактором визначення нового світового порядку. У змішаній сутності глобальних взаємозв'язків та національної самостійності виникає актуальне питання – наскільки держави можуть зберегти свій суверенітет, піддаючись впливові глобальних факторів?

Це дослідження спрямоване на аналіз цієї проблеми шляхом вивчення різних аспектів глобалізації та її впливу на суверенітет держав. Розглядаючи економічні та соціокультурні аспекти глобалізації, а також ретельно аналізуючи виклики та можливості, які вона приносить, дослідження ставить перед собою завдання виявлення тенденцій та розвитку цього важливого відношення. Висвітлення перспектив майбутнього, адаптації держав до глобальних викликів та пошук балансу між глобалізацією та збереженням національного суверенітету є ключовими аспектами цього наукового дослідження.

Підхід до вивчення взаємодії глобалізації та суверенітету через призму наукових методів та теоретичних підходів надасть можливість глибше розуміти цей складний процес, розкрити його загрози та можливості, і в кінцевому підсумку допоможе висунути обґрунтовані висновки щодо подальших перспектив взаємодії між глобалізацією та суверенітетом держави в умовах постійних змін у сучасному світі.

Розглядаючи аспекти впливу глобалізації на економіку, можна відзначити, що інтеграція держав у світовий економічний простір сприяє

розвитку міжнародної торгівлі та обміну технологіями. Однак цей процес також ставить перед державами виклик у забезпеченні економічної самостійності та регулюванні глобальних економічних потоків.

Це дослідження прагне врахувати всі ці важливі аспекти, провівши комплексний аналіз впливу глобалізації на суверенітет держав. Освітлення зазначених взаємозв'язків з різних точок зору дозволить отримати об'єктивний погляд на тему та розробити рекомендації для ефективного врегулювання взаємодії між глобальними процесами та збереженням суверенітету держав у сучасному світі.

Березневич В. (2023). Вплив глобалізації на суверенітет держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 4. С.3-7. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2023/1.pdf

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/39221511>**О. Корецький*****Дилема прав людини: нормалізація та денормалізація прав людини в різних правових контекстах***

У статті детально розглядається еволюція прав людини у зв'язку з різними правовими теоріями. В сучасному світі спостерігається тенденція, що прихильники природного права, позитивісти, релятивісти та універсалісти досліджують розуміння прав людини відповідно до особливостей тієї чи іншої правової школи і не завжди готові дійти компромісного твердження.

Констатовано, що проблеми відповідності нормам, що розвиваються, ускладнюються там, де деякі держави пов'язують свою невідповідність зі своїм впливом і авторитетом у світовій політиці. Дослідження розкриває недоліки такого відносного підходу до дотримання законів прав людини. Виокремлено функції та значення природного права та правового позитивізму для прав

людини. Закцентовано увагу на тому, що концепція природного права є дуже важливою для дискурсу прав людини, навіть якщо вона може мати свої обмеження, оскільки тема природного права розглядається як головна основа прав людини в нашому сучасному секулярному і плюралістичному суспільстві. Цей постулат стає гарантією свободи і основою для етичних суджень, пов'язаних з реальністю і цілісністю.

Визначено, що в свою чергу юридичний позитивізм, що походить від інституціоналізованої влади або конкретного суспільного договору, укладеного між лідерами та їх підлеглими, є соціально сконструйованим і синонімом позитивних норм, що вироблені законодавцем. Позаяк, універсалізм відноситься в більш широкій перспективі до будь-якої концепції або доктрини, яка в цілому застосовується до всіх людей і до всіх обставини і в будь-яких ситуаціях. Визначено, що прихильники релятивізму вважали, що концепція універсальних прав людини не повинна застосовуватися до суспільств, які наголошують на загальному благу суспільства в цілому, і що слід заохочувати форму колективних прав людини, яка є вищою за права індивіда, вважаючи на існуючу потребу в універсальних правах, що випливають із природних законів, щоб керувати людьми в їхній діяльності. В ході дослідження акцент зроблено на наративах природного права та юридичного позитивізму, проаналізовано функції та значення обох джерел для правозахисного дискурсу, акцентована увага на важливості універсалізму у світлі права прав людини.

Корецький О. (2023). Дилема прав людини: нормалізація та денормалізація прав людини в різних правових контекстах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 4. С.8-12. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2023/2.pdf

УДК 342.829.1

DOI <https://doi.org/10.32782/39221512>

Н. Максименцева

Система непрямих виборів президента в США як засада формування культури виборчої демократії

У статті автор визначає засади формування культури виборчої демократії через встановлену у державі виборчу систему та історично закріплені форми прямої демократії щодо виборів, особливо Президента у президентській республіці.

Автором робиться аналіз впливу системи непрямих виборів на здійснення виборцями свого волевиявлення та відношення до проведених у державі виборів. У статті підкреслюється роль історично зафіксованих форм непрямих виборів у вигляді інституту виборців. Така система з одного боку, має більш ускладнений формат досягнення результату у вигляді особи, яка перемагає, а з іншого боку, гарантує кожному штату підкреслити свій особистий внесок у результати виборів та обрання дійсно належного кандидата.

У статті наголошується на наявній сьогодні проблематиці щодо сумнівів деяких експертів чи така система, яка була актуальною пару століть тому, відповідає потребам сьогодення суспільства чи така дань історичним подіям та стану розвитку буржуазної Америки гальмує розвиток демократії та взагалі ставить під сумнів результати народного голосування.

Автором робиться аналіз проведення голосування за системою непрямих виборів із застосуванням додаткового інституту виборців та формою підрахунку голосів, де важливо лише формат голосування 50% +, а решта голосів надалі не мають значення.

Отже говорячи про загальне розуміння виборів як форму народного волевиявлення можна з одного боку зазначити, що кожен голос кожного виборця у кожному штаті має набути вирішального значення у загальному підрахунку, проте з іншого боку, автор говорить про дійсний вплив та наявність соціальної відповідальності кожного громадянина за результати виборів і така відповідальність стає більш вагомою саме у системі непрямих виборів, а отже впливає на культуру виборчої демократії. Так кожен громадянин кожного

штату держави знає, що буде зараховано лише ті показники, які дають більше половини голосів виборців, отже фактично кожен голос має вирішальне значення, бо дуже часто відрив складає 3-5%, а отже кожен голос може вирішити хід подій та переважити ваги на бік іншого кандидата. Тобто фактично такий формат хоч і є застарілим, однак стимулює виборців приймати участь у виборах а отже впливає на формування культури виборчої демократії та процес виборів як найголовніший та впливовіший акт реалізації права народу, його влади та передачі такої влади виборним представникам.

Максіменцева Н. (2023). Система непрямих виборів президента в США як засада формування культури виборчої демократії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 4. С.13-19. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2023/3.pdf

УДК 342.1+342.41

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.9>

В. Озель

Роль та місце конституційних актів Української Центральної Ради в історії українського державотворення.

Стаття присвячена аналізу державотворчої діяльності Української Центральної Ради, що знайшла своє втілення у документах конституційного характеру. Обґрунтовано ключове місце Української Народної Республіки (1917-1918) в загальному історичному процесі українського державотворення. Розглянуто та проаналізовано зміст актів Української Народної Республіки, яка за недовгий час свого існування пройшла шлях від зародження національного державного апарату до розробки та ухвалення власної Конституції.

Встановлено, що за період свого існування УНР за часів Центральної Ради пройшла шлях найбільшої еволюції та випробування різних варіантів побудови майбутньої української

незалежної держави. Центральне місце серед актів УЦР посідають чотири проголошені нею Універсали. Із застосуванням методів системного та порівняльного аналізу текстів цих документів було: 1) простежено еволюцію національної ідентифікації української держави: від автономії до незалежності; 2) проаналізовано механізми формування державно-владного апарату та становлення демократичних засад поділу влади на гілки; 3) проаналізовано нормотворчий потенціал УЦР. Загальний огляд нормотворчої діяльності Української Центральної Ради щодо встановлення норм конституційного характеру дає можливість зрозуміти, що політико-правова ідея була спрямована на формування демократичного республіканського державного ладу.

Позитивними аспектами досвіду державотворення УНР (1917-1918 р.) були: відстоювання національних інтересів, демократичний розвиток державних інституцій, визнання й закріплення основоположних прав і свобод людини, їх соціальне спрямування. До прорахунків, здійсненої Українською Центральною Радою політики, відносяться: підтримання сталих зв'язків та сподівання на демократичний розвиток поряд з росією; хаотичні рішення, що пов'язане, з одного боку, з відсутністю досвіду, а з іншого – тиском російської влади.

Озель В.І. (2024). Роль та місце конституційних актів Української Центральної Ради в історії українського державотворення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1, С.60-66. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024.pdf

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.16>

В. Берч

Безпосередня судова демократія як конституційно-правовий феномен

У науковій статті досліджено безпосередню судову демократію як конституційно-правовий феномен.

Встановлено, здійснення наукового дослідження щодо безпосередньої участі народу у здійсненні судової влади вимагає застосування різних методів та підходів для отримання об'єктивних інформації та розуміння цього процесу.

До них належать емпіричні дослідження (збір фактичних даних, пов'язаних із судовими справами, в яких брали участь громадяни, аналіз судових документів, протоколів судових засідань та інших джерел інформації), вивчення законодавства та правових актів, що регулюють участь громадян у судових процесах, з метою визначення структури та обсягу прав та обов'язків учасників судових справ, дослідження історичних змін у законодавстві, які стосуються безпосередньої участі народу у здійсненні судової влади та їхнього впливу на сучасну судову практику, соціологічні опитування та анкетування (за допомогою структурованих анкет або інтерв'ю можна досліджувати думки та переконання громадян щодо участі у судових процесах, їхні очікування та ставлення до судової системи загалом), порівняння судових рішень та практик у різних судових системах або регіонах для визначення схожих та відмінних характеристик у впливі безпосередньої участі громадян на судову владу.

Підкреслено, забезпечення незалежності судової влади та підвищення її соціальної відповідальності перед громадянами через ЗМІ та громадянське суспільство є важливими складовими на шляху до вдосконалення системи правосуддя.

Зазначено, безпосередня судова демократія – це механізм, за допомогою якого громадяни беруть активну участь у прийнятті судових рішень, надаючи їм можливість впливати на вирішення справ. У цьому контексті, громадяни стають судьями, які беруть участь у розгляді конкретних справ, виносять рішення і визначають покарання, якщо воно необхідне.

Резюмовано, незважаючи на переваги безпосередньої судової демократії, вона також

супроводжується викликами та обмеженнями, такими як недостатнє правове навчання громадян, можливість маніпуляцій та потреба в значних ресурсах для забезпечення участі громадян у судових процедурах. Однак ці обмеження не є непереборними, і вони можуть бути подолані за допомогою ефективних освітніх та інформаційних програм, а також заохоченням громадянської участі.

Берч В. (2024). Безпосередня судова демократія як конституційно-правовий феномен. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1, С.100-104. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.18>

О. Білоскурська

Обов'язок володіти державною мовою: аналіз правового регулювання на основі чинного законодавства та рішень Конституційного Суду України

У науковій статті зазначається, що державна мова є важливою складовою національної ідентичності і питання забезпечення захисту та розвитку державної мови в умовах глобалізації та різноманітності мовних спільнот є вагомим аспектом забезпечення рівності всіх громадян, незалежно від їхнього мовного та етнічного походження.

Автор звертає увагу, що значиму роль в процесі забезпечення володіння та розвитку державної мови, як основи для повноцінної участі громадян у житті країни, ефективної комунікації в громадській та політичній сферах відіграє обов'язок володіти державною мовою. Пропонується такий обов'язок визначити, як різновид юридичних обов'язків, встановлену необхідність поведінки людини і громадянина, що гарантована та забезпечена державою в інтересах самої особи та інших осіб, суспільства, держави в межах і порядку,

передбачених законодавством України з метою захисту української мови та збереження національної ідентичності.

У статті наголошується, що невиконання чи неналежне виконання обов'язку володіти державною мовою може тягнути за собою цілий ряд негативних наслідків як для конкретної людини так і для суспільства в цілому, а саме: а) порушення конституційних гарантій прав людини; б) порушення засад рівності та недискримінації між громадянами України; в) порушення принципу мовної єдності та виникнення міжетнічних конфліктів; г) не збереження культурної та національної спадщини; д) зниження рівня довіри громадян до владних структур та системи органів влади в цілому та ін.

Пропонується в Розділ II Конституції України задля посилення положень ст. 10 Основного Закону України та з метою виконання відповідних рішень Конституційного Суду України включити обов'язок громадянина України знати та володіти державною мовою, що виступатиме гарантією захисту української мови як державної, забезпечуватиме її пріоритетне використання в суспільстві та державних інституціях, слугуватиме підтримкою та утвердженням мовної єдності та збереження національної ідентичності суспільства.

Білокурська О. (2024). *Обов'язок володіти державною мовою: аналіз правового регулювання на основі чинного законодавства та рішень Конституційного Суду України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* №1, С.110-114. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024

УДК 342.11

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.23>

Р. Натуркач

Норма виборчого права України: окремі ознаки та зміст

Автор визначає, що на певному етапі суспільного розвитку виникає потреба впорядкувати існуючі в ньому відносини. Неможливо уявити людське суспільство без регуляції поведінки певними зразками, моделями, масштабом. Вони складаються в результаті частого повторення правила, на які орієнтовано суспільство.

Норми виборчого права як складової конституційного права України відображають у своїй сукупності характер і зміст цієї галузі права. З цієї причини їх іноді порівнюють із клітинами як фундаментальним принципом будь-якого живого організму, біологічної системи.

Враховуючи безсумнівну першість норми виборчого права щодо інших структурних елементів виборчого права України, а саме дослідження сутності, змісту та правових характеристик та особливостей побудови є своєрідним «ключем» до пізнання інститутів та інших складових правових норм виборчого законодавства України.

Вказується, виявлення характеру та змісту норм виборчого права як первинних складових елементів однієї підсистеми права передбачає визначення правової категорії. Йдеться не лише про визначення норми виборчого права, а й про наповнення її належним юридичним змістом, а також про визначення основних обставин, що обтяжують відповідальність досліджуваної складової виборчого законодавства України.

Таким чином, до системи загальних ознак норм виборчого права України віднести наступні: 1) пріоритетність у національній правовій системі; 2) установчий характер; 3) публічно-політичний зміст; 4) система суб'єктів нормотворення та нормозастосування; 5) безпосередність дії; 6) найвища юридична сила; 7) особлива джерельна база; 8) специфічність структури; 9) гарантованість.

Норми виборчого права, будучи різновидом конституційно-правових норм і володіючи загальними їх властивостями, відрізняються притаманними тільки їм оригінальними ознаками, зокрема: 1) специфіка, зумовлена змістом предмету правового регулювання; 2) норми виборчого права мають яскраво

виражений політичний характер; 3) спецефічне коло адресатів норм виборчого права; 4) норми виборчого права утворюють комплексну підгалузь права, що об'єднує державно-правові, адміністративно-правові, фінансово-правові, кримінально-правові норми, а також норми ряду інших галузей національного права України; 5) своєрідність зовнішнього юридичного оформлення норм виборчого права.

Натуркач Р. (2024). Норма виборчого права України: окремі ознаки та зміст. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1, С.138-143. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.25>

М. Сус

Захист прав суб'єктів господарювання та кримінальна природа проваджень Антимонопольного комітету України: практика Конституційного Суду України ТА Верховного Суду

Стаття присвячена дослідженню практики Конституційного Суду України (КСУ) та Верховного Суду (ВС) щодо сприйняття та застосування останніми практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо автономного тлумачення поняття «кримінальне обвинувачення» для цілей захисту прав людини відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція), стороною якої є і Україна, і порівняння рішень конкурентних відомств до «кримінального обвинувачення», в аспекті порівняння адміністративних проваджень Антимонопольного комітету України (АМКУ) щодо притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності за порушення українського антимонопольного законодавства до кримінальних проваджень в частині вимог до захисту прав суб'єктів господарювання.

Проведений аналіз практики КСУ показав, що він в цілому сприймає та використовує практику ЄСПЛ щодо порівняння адміністративних проваджень до «кримінальних» в розумінні Конвенції та поширення кримінально-правових гарантій на ці провадження. КСУ поки не формував позиції щодо кримінальної природи конкретно проваджень АМКУ. Водночас, сформовані виходячи із практики ЄСПЛ позиції КСУ, що на адміністративні провадження про порушення митних правил мають поширюватися кримінально-правові принципи та гарантії, та посилення КСУ при обґрунтуванні цих позицій на одне з найбільш відомих рішень ЄСПЛ щодо поширення «кримінального обвинувачення» на рішення конкурентного відомства про накладення штрафу за порушення конкуренційного законодавства – *A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy*, дозволяють ствержувати про ймовірність порівняння КСУ адміністративних проваджень АМКУ до кримінальних в частині вимог до захисту прав суб'єктів господарювання, коли це питання перед ним постане.

Що стосується Верховного Суду, питання поширення критеріїв Енгеля на провадження АМКУ щодо застосування антимонопольного законодавства все частіше перед ним постає – суб'єкти господарювання просять сформулювати висновок щодо застосування цих критеріїв до згаданих проваджень АМКУ. Поки ВС був не дуже охочий до формування подібних висновків та відмовляв у їхньому формуванні. Практика ВС, де останній визнав провадження АМКУ кримінальним обвинуваченням для цілей захисту прав суб'єктів господарювання, наразі відсутня. Тому лишається тільки очікувати як буде розвиватися практика ВС щодо цього питання в подальшому.

Сус М. (2024). Захист прав суб'єктів господарювання та кримінальна природа проваджень Антимонопольного комітету України: практика Конституційного Суду України ТА Верховного Суду. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1, С.149-156. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 2 (117) 2024

(01 лютого - 29 лютого)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 29.02.2024.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 6,18.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.